6
Mizah

Refik Halid Karay

Sakın Aldanma, İnanma, Kanma

İNKILÂP

Refik Halid Karay

●

Sakın Aldanma, İnanma, Kanma

Sakın Aldanma, İnanma, Kanma / Refik Halid Karay

© *2009,* İnkılâp Kitabevi
Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş

Sertifika No: 10614

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye aittir.

Dizgi Nilgün Yavuz
Sayfa tasarım Derya Balcı
Kapak tasarım Okan Koç
Redaksiyon Levent Çeviker
Yayına hazırlayan Aslıhan Karay Özdaş

ISBN: 978-975-10-3090-0

11 12 13 14 15 9 8 7 6 5 4 3 2 1

Baskı
İNKILÂP KİTABEVİ BASKI TESİSLERİ

İNKILÂP
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna - İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks : (0212) 496 11 12
posta@inkilap.com
www.inkilap.com

Refik Halid Karay

Sakın Aldanma, İnanma, Kanma

mizah

İNKILÂP

Refik Halid Karay

1888 yılında Beylerbeyi'nde Serveznedar Mehmed Halid'in oğlu olarak doğan Refik Halid'in anne tarafı Kırım Giraylarına dayanmaktadır; bâba tarafı ise 18. yüzyıl sonlarında bir kolu Mudurnu'dan İstanbul'a göçen Karakayış ailesindendir. "Galatasaray Sultanisi" ve "Mekteb-i Hukuk"ta okuyan yazar, Meşrutiyet sıralarında gazeteciliğe başlamıştır. Kısa sürede hiciv yazılarıyla üne kavuşmuş, "Fecri Âti" edebiyat topluluğunun kurucularından olmuştur. "Kirpi" adıyla yazdığı taşlamaları ve siyasal yazıları sonucu İttihat Terakki hükümetince Anadolu'nun çeşitli illerinde beş yıl sürgüne gönderilmiş, ancak I. Dünya Savaşı'nın son yılı İstanbul'a dönebilmiştir. Dönüşünde Robert Kolej'de öğretmenlik, Sabah gazetesi başyazarlığı, iki kez Posta-Telgraf Genel Müdürlüğü yapan Refik Halid, bu süreçte "Aydede" mizah dergisini çıkarmıştır.
Siyasal yazıları ve görüşleri nedeniyle memleketten ayrılmak zorunda kalan yazar, Halep'e yerleşerek yayımladığı "Vahdet" gazetesindeki yazıları ve çalışmalarıyla Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasına katkıda bulunmuştur. 1938'de yurda dönen Refik Halid, dergi ve gazetelerde günlük yazılar yazmış ve 20 kadar roman kaleme almıştır.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan zaman dilimini, güçlü gözlem yeteneği ve dilinin zenginliğiyle farklı türlerdeki eserlerine taşıyan Refik Halid, Memleket Hikâyeleri'nde Anadolu gerçeğini; Gurbet Hikâyeleri ve Sürgün gibi eserlerinde, derin memleket hasretini edebiyatla buluşturmuştur. Yazarın, Ago Paşa'nın Hatıratı, Kirpinin Dedikleri gibi mizah eserlerinde; Bir Avuç Saçma, Makyajlı Kadın gibi kroniklerinde; Minelbab İlelmihrab ve Bir Ömür Boyunca adlı hatıratlarında, çok yönlü ve renkli anlatımı, sosyal-siyasal ortamın resimlendirilmesini sağlar. Anahtar, Nilgün, İki Cisimli Kadın, 2000 Yılın Sevgilisi, Bugünün Saraylısı gibi romanlarında ise sürükleyici kurgular içinde tasvir yeteneğiyle yaratıcılığını birleştirerek, genel olarak bireysel ilişkileri ve özel olarak da kadın-erkek ilişkilerini mekân-zaman boyutlarında derinlemesine ele alır, romanların geçtiği dönem ve mekânlara ait ince detaylara yer vererek anlatımını zenginleştirir.

18.7.1965 tarihinde İstanbul'da ölen yazar Refik Halid, muhalif kaleminin keskinliği, temiz İstanbul Türkçesi, renkli anlatımı, tasvir gücü ve yaratıcılığıyla, Türk edebiyatının en güçlü isimlerinden biridir.

Kitap yayına hazırlanırken yapıtın edebi niteliği göz önünde tutularak yazarın özgün anlatımı korunmuş, gençlerin de yararlanması amacıyla bazı sözcükler dipnotlarla açıklanmıştır.

BİRİNCİ KISIM

CİHAN HARBİNİN SON SENESİNDE YAZILANLAR

İmrenmeye, Yutkunmaya Dair

Evvelleri İstanbul'un bozuk kaldırımlı kirli sokaklarında tok bir mide ile seke seke yürürdük; şimdi de aç bir karınla yutkuna yutkuna... Bir sene var ki bakkal camekânlarına omuz silkerek bakacak derecede tok olduğuma tesadüf edemedim. Midemin içinde soluksuz ve fasılasız biteviye yemek iştahı sancı gibi bekliyor; mekûlât[1] nevinden en adi nesneler karşısında bile arzular, ihtiraslar duyuyorum. Hani bir acayip kuru meyve vardır, ne pek kurudur ne de sulu; üzeri sarı muşamba kaplı, içi pamuklu bir nevi eczane malına, ilaca, fitil veya pansuman edevatına benzer, adına iğde derler; geçen gün o bile gözlerimi almasın mı? Midemin bu kepazeliği karşısında mahcup ve meyusum.

Şekerci dükkânlarının iri lüleli kaymakları başımı döndürüyor. Cama yüzümü dayayıp uzun uzun, yutkuna yutkuna, gelen geçenden pervasız seyretsem, bol bol yemesine ağzım varmıyor, bari seyrine kansam diyorum. Lakin manasız bir hicap insanı bırakmıyor ki... Yemesine paramız yetmiyor, bakmasına izzetinefsimiz mani oluyor, nefsimiz ise zorluyor, böyle bir mücadele içinde sokak sokak dolaşmak ve her yeni

1 mekûlat: yiyecekler

dükkânın manzarasıyla yeni bir kavgaya zemin açmak hiç de hoş değil. Sanki midem bir açgözlü mahalle çocuğu, elinden tutmuş gezdiriyorum, o her camın önünde bir defa irkilip "İsterim!" diye haykırıyor, ben çekip götürmeye uğraşıyorum, kendi kendimi, "Daha iyisini alırım, tü, bu kaka!" gibi yalanlarla, yahut da "Hay arsız oğlan, şimdi bacaklarından tuttuğum gibi ayırırım, beni rezil ettin!" kabilinden tehdit ve itaplarla arzularından vazgeçirmeye çalışıyorum.

İçimde üç kişi saklı: Biri açgözlü "Ye!" diyor; biri hesabi "Ya kese?" ihtarıyla elimi tutuyor; biri de ahlakiyundan "Ne yiyeceksin, ne bakacaksın; yürü ve nefsini yen!" vaazında bulunuyor. Asıl bu üçüncüyü hiç çekemiyorum. İşte böyle ahlakları birbirine uymayan üç mektepli gibi kavgadan üşenmeyen üç zıt fikri taşımaktan harap oldum. Bereket yutkunmama karışan yok. Muharebe bize kuvvetli bir yutkunmanın yarım yeme yerini tutabileceğini öğretti. Beslemiyorsa da, çocukların lastik meme başları gibi, avutuyor ya...

Bilmem siz de benim gibi eski aklınızı ithamla mı meşgulsünüz? Her sabah kahvaltı olarak önüme şekeri devede kulak, bir acayip sıcak su ile dört zeytin tanesi çıkardıkları zaman nefsimi karşıma çekiyor, manen kulaklarından yakalıyor "Miskin tereyağının okkası kırka, kaymağınki yirmiye iken neden yüz dirhem yemezdin; iki kuruştan okkası satılırken neden su yerine süt içmezdin?" gibi bir mukaddeme ile iyice canını yakıyorum.

Bakkal ve mekûlât[1] dükkânlarının hayatımda bu derece ehemmiyet kesbedeceğini aklımdan geçirmezdim. Bunlardan başka her şeye, güzellik ve zevk namına her türlüsüne

1 mekûlât: yiyecekler

kayıtsızım. Kürklerine bürünüp bayıltıcı bir rahiya içinde sürmeli gözlerinden etrafa şuleler saçıp giden kısa etekli, dalgalı yürüyüşlü, en fettan kadın! Artık ne hüsnün, ne de süsün beni müteessir ediyor. Billur sürahilere konup camekânın kadife döşeli tahtına daha küçük şişelerden birçok nedimeler, cariyeler arasında bir Hint sultanı gibi azamet ve vakar ile oturtulan zeytinyağı numuneleriyle gözüm daha meşgul. Senin o damarlarda arzular yakan rayihan bana dokunmuyor, beni mest etmiyor; lakin geçen gün yanında bir münasebetsizin açtığı paketten ne enfes bir koku yayıldı, az daha düşüp bayılacaktım; Kayseri pastırmasının bu kadar mükemmelini de nereden bulmuş... Hayır, benim yâr ile, nigâr ile alakam kalmadı. Zevk âlemlerinde fitneler koparıcı, karışıklıklar çıkarıcı, canlar yakıcı bir afeti koluna takıp giden gence karşı kıskançlık hatırımdan geçmiyor; lakin parmağına kocaman bir levrek balığı takıp halkın tahsinleri, tebrikleri arasında kabara kabara geçen bir başkasına karşı yüreğimin burkulduğunu duydum; hâlâ bu kıskançlığın tesiri altındayım.

Bu bende artık bir hastalık halini aldı. Lakin galiba, yüzde doksan dokuzumuz bu illete tutulmuşuz; öldürmüyor ama çok çektiriyor. Aklım hep yemeğe dair düşüncelerle dolu, dilimde hep bol yemek lafı; her yerde, her zaman yiyeceğe, içeceğe dair konuşsak diyorum. Çocukluğumuzda âşık olurduk, sevgilimizin lakırdısını etmek ihtiyacıyla hani kıvranır, yanar, tutuşurduk... Tıpkı öyle, başka her bahse kayıtsızım. Rejinin[1] temdidi, tramvay kazası, Türkçülük veya Turancılık... Hiçbirini anlamıyorum, kavramıyorum. Vapur,

1 reji: tekel idaresine verilen ad

tren sohbetlerinin birini dinlemiyorum. Lakin şöyle uzaktan biri: "Efendim, iki yumurtayı iyice çalkalayıp..." mukaddemesiyle bir yemek tarifine başladı mı, hemen kulaklarımı dikip dikkat kesiliyorum. Bu zaman ister sağ tarafımda Zeki Bey kemanını inletsin, solumda hani şu dünyanın kırıldığı kantatris şarkılar söylesin, ben ötekine, kaygana veya lalanga tarifine can atıyorum. Sanat ve zevk namına ne ayıp!

Yarı boş midem dizginsiz bir at gibi bana ram olmuyor[1] ki... Hayalden anlamıyor, en adi ve maddi taraflara sürükleyip götürüyor. Şimdilik dimağım da mideme tabi, dahili teşkilatında anarşi hüküm sürüyor; karnım aklımı, izanımı, irfanımı susturdu, ürküttü, vücudumda bir başına hâkim... Mecazi ve gayri mecazi manasıyla yemediği herze kalmadı.

Demin bendeki bu hali hastalık veya aşka benzetmiştim. Marazi olduğuna hiç şüphem yok, lakin aşk değil, asla; ben yalnız bir çeşit yemeği, bir nevi tatlıyı sevmiyor ve onun hasretini çekmiyorum ki... Bir değil, beş değil, iyi ve fenasını da pek aramıyorum. Demek ki ben âşık değil, o amiyane tabiriyle –maazallah– "zendost"um; yeme ve içme zendostu... Sokakta camekânlara, vapur ve trende herkesin elindeki paket ve çantalara öyle hırsla göz atıyorum ki biraz daha geçerse gözden söz atmaya da başlayacağımdan korkuyorum! Derler ki bazı çapkınlar harici şeklinden tecrit ile hayallerinde vücutları çıplak görmek ahlaksızlığıyla da melûfmuşlar[2]. Bu bende de başladı: Paketlerin nevi ve şekline göre içindekilere hükmediyorum: Hayalen cisimleri çözüyor, kâğıtları itina ile açıyor, gözümün önüne seriyorum, seyre dalıyorum.

1 ram olmak: boyun eğmek, itaat etmek
2 meluf alışılmış, huy edilmiş

Ahlakımdaki bu tereddiyi, bilseniz, ne hicap ve yeisle ifşa ediyorum...

Bir yemeği "yapayım veya yapmayayım" lakırdısını dinlemek az zevk mi? Evvelleri helva sohbetleri olurmuş, şimdi de öyle, biz, haftada bir bunu yapıyoruz. Yalnız bir fark var: O zamanlar helvayı yerler ve konuşurlarmış, biz şimdileri yalnız konuşuyoruz.

Bahar gelecek, yakında kiraz, çilek çıkacak diye yüreğim üzülüyor, manav dükkânları önünde portakal ve kuru incire bakarak ancak altmış kere yutkunuyorsak o zaman yüz yirmiyi ferah ferah geçeceğiz. Bugün, matbaaya gelirken bir sütçü dükkânının camekânına baktım: Kaymağa hiç bu derece ehemmiyetle, en ince, en nazara gizli yerlerine bir mikrop mütehassısı dikkatiyle, bir saatçi gözüyle bakabileceğimi zannetmezdim. Biraz sarışın satıhlarının altında, iç taraflarından ne sıcak, ne yumuşak, ne eriyici bir beyazlıkları var; süslü tabakları içinde birbirlerine sokulup dayanarak sırt sırta ne munis, ne sakin yatıyorlar. Sevgilimin yatak manzarası beni bundan fazla müteheyyiç[1] edemez. Ara sıra, tatmıyor değilim, lakin ne yesem, ne kadar yesem, neleri yesem içimde bir eziklik var ki geçmiyor, bitmiyor...

Moda mağazalarının camekânlarına konan sarışın saçlı, çıplak gerdanlı, pembe yüzlü dekolte mankenler önünde toplaşıp hayran hayran bakışan ben dört kişi görmüyorum. Lakin Galata kasaplarının çengellere asılmış buz gibi danaları karşısında da dün toplandık, bakıştık, konuştuk, ah ettik ve karnı aç, eli boş döndük. Yalnız gözümüz bakmaya doymuştu.

1 müteheyyiç: heyecanlı

Fakat camekânlarda seyrine doyamadığımız ne o tatlılar, keşküller... Ne o kuzu fırınları, piliç kızartmaları hiçbirin midemin mahbubesi sayamam, hepsi başkalarının olsun, aramam, sormam, bakmam bile... Bana yalnız bir şey, bir ucuz ve iptidai gıda, bir ekmek versinler, ama nasıl ekmek? Şu eski aşinamız, kadim dostumuz, aziz ve sevgili nimetimiz yok mu, ondan... Üzeri altın gibi kızarmış, içi pamuk gibi beyaz ve yumuşak, fırından çıkalı henüz yarım saat geçmiş, daha ılık; onu alsam, ellerimle ortasından açsam ve başımı içine sokup koklasam, koklasam, kadife vücuduna yüzümü gözümü sürsem diyorum. Rayihası beni mest etsin, harareti damarlarımı yaksın. Manzarası aklımı alsın. Sevincimden ağlayayım, bayılayım, kendimden geçeyim.

Üşümeye, Ürpermeye Dair

Birkaç gün var ki güneş yüzünü gösterir gibi oldu. Neydi o abus, puslu, soğuk hava! Sanki gök de muhtekir[1] bir tüccar kesilmişti, güneşi saklayıp lisan-ı haliyle ve öfkeli çehresiyle bize: "Tükendi, nafile beklemeyiniz, yenisini sulhten sonraya, Afrika yolu açılınca getirteceğiz!" diyor, fakat gizliden gizliye bulutların arasından ucunu gösteriyor, "Var ama pahalıya..." diye kulağımıza fısıldıyordu. Allah'a çok şükür, vesikaya raptedilmeden meydana çıktı; yoksa fes, elbise, ayakkabı gibi benim hisseme güneşten de bir şey düşmezdi.

Halbuki ne kadar muhtaçtım; ömrümde bu kadar üşüdüğümü hatırlamıyorum. İliklerim dondu; dahili azamın hepsini, kemiklerim de beraber, ayazda kalmış bir ıslak çuval gibi, takır takır buz kesmiş zannediyorum. Çift uskurlu Kadıköy vapurlarının bazen, birdenbire, insanın her parçasını ayrı ayrı silken bir delice sarsıntısı vardır, köşemde evin olanca yorganını –ağzım alışmış, iki yorgan benim yatakta, iki de ihtiyar, etti dört, dörtten ötesi fasulyeyle nohuda tahavvül etti, yekûn yine dört– üzerime yığsalar yine öyle sökülürcesine, koparılırcasına titriyorum.

1 muhtekir: vurguncu

Güneş altında saatlerce durduğum halde elan, kalın bir buz parçası gibi, çözülemedim, açılamadım.

Bütün kabahat sobada... Evvelleri evin bir dostu, odanın güler yüzlü, parlak gözlü, iyi kalpli, sıcakkanlı bir ahbabıydı. İçeri girince sizi, ılık havasıyla, bir ana gibi deraguş eder[1], sıcak göğsüne yatırırdı: Çıtır çıtır, keyifli keyifli söyleneˇrek hatırınızı sorar, mırıldanarak derdinizi dinler, gözlerinizi eğlendirirdi. Şimdi öyle mi ya? Yılan gibi soğuk... Ellerinizi sürdünüz mü bürudeti[2] parmaklarınızı yakıyor, iki ölü gözünü gözünüze dikmiş bir dilenci gibi odun dileniyor... Hakir, miskin, düşman bir şey olmuş. Vaktiyle, maşlahlı bir Arap şeyhi gibi köşesinde azametle bir oturuşu, kabarışı vardı ki baktıkça keyiflenirdim; şimdi gözüm o tarafa çevrildikçe kederleniyor. İşlemeyen bir saat, sesi çıkmayan bir piyano, şişesi kırık bir lamba gibi can sıkıyor; zira yanmıyor ki... Zaten yandığı zaman canımızı da beraber yakıyor. Yanmaması bir bela, yanması iki... "At şuna üç odun daha!" diyorsun ve bir daha gözünü sobadan ayıramıyorsun; rahat konuşmak, ferah ferah okuyup yazmak, endişesiz oturmak mümkün değil; odun akıldan çıkmıyor; acaba yandı mı, eriyip kor oldu mu? Koru da geçti mi?... Bir helecan!

Ne kendi evimde ne başkasının, daha şöyle içeri girince yüzümüzü okşayan bir sıcaklığa tesadüf edemedim... Sobaya odun atacaklarına "Odamız da galiba pek sıcak değil!" gibi bir cümle ile geçiştirmeyi tercih ediyorlar. O "galiba" lafzı yok mu, misafirin ısınmak hakkındaki ümitlerini derhal

1 deraguş etmek: kucaklamak
2 bürudet: soğukluk

düşürüyor, "Eyvah!" diyorsunuz. Lakin bu "Eyvah!" yürekte gizli kalıyor, dışarıdan: "Bilakis, pek ılık, pek iyi; zaten fazla sıcak başa vurur, sıhhate dokunur!" gibi müdahaneye[1] mecbur kalıyorsunuz. Ben hissiyatımı bu derece örtemem ki... Zaten örtebilseydim bugün size ne imrenmeye, yutkunmaya, ne de üşümeye titremeye dair yazılar yazardım; imrenmek ve üşümekle alakam kalmazdı. Sıcağın başa vurduğundan, sıhhate dokunduğundan bahsetmiyor, şöyle, manidar yapmaya çalıştığım bir tebessümle susuyorum... Lakin benim bu sükûtumu, "Hakikaten soğukça, yaksanız iyi olur!" manasına alan daha bir hane sahibi çıkmadı.

Ya ben o tebessüme lazım gelen manayı, "yakılsa iyi olur!" manasını veremiyorum, yahut da o manaya almak karşımdakinin işine gelmiyor.

Kemiklerim, illa mafsal yerlerim kımıldandıkça öyle kütürtüler, takırtılar çıkarıyor ki bu derece yağsız, paslı bir hale geldikten sonra nasıl işleyebildiğine hayret ediyorum. Hani masallarda vardır. Şehzadenin beğendiği cariyeyi bir yatağa yatırırlar da altına kurutulmuş hamur sererlermiş, kımıldandıkça kütür kütür eder, kız da "Ah kemiklerim, vah kemiklerim!" dermiş; benim vücudumun çıkardığı çatırtılar yanında kuru hamurun lafı mı olur? Vücudumun içinde yapı var gibi, sanki dülger çalışıyor.

Geçen gün odada yaşlı başlı bir misafir vardı, ben kanepeden birdenbire toplanıp sigarasını yakmak için şitap[2] edince diz kapaklarımdan, ayaklarımdan, parmaklarımdan,

1 müdahane: dalkavukluk
2 şitap: acele, sürat, çabukluk

kollarımdan, dirseklerimden, hülasa bütün bağ yerlerimden, hatta boynumdan, ensemden, omzumdan, sırtımdan, her yerimden ayrı ahenkte, ayrı fecaatte öyle bir kütürtü koptu ki misafir, galiba, göz önünde her uzvum bir tarafa fırlayarak, taşbebek gibi, darmadağınık olacağımdan ve ayakları altında yüz parçaya ayrılarak serileceğimden korktu, sapsarı kesildi, büyük bir telaşla:

"Ne zahmet efendim, inayet buyurunuz!" dedi.

İçinden, hiç şüphe yok: "Yüreğimi ağzıma getirdin, vazgeçtim senin nezaketinden a kadit adam, aklım başımdan gidiyordu!" demiştir.

Tıp, dikiş makinelerinin yağdanlığı gibi bir kolay usul icat etse de otursam, ne kadar mafsallarım varsa bir temiz yumuşatsam diyorum, o zaman şöyle kütürtüsüz, takırtısız bir gezinmek ne keyifli olacak... Şimdi, alelhusus çocuk uyurken gezinemiyorum ki... Çıkan gürültüden yavrucak ürküp uyanıyor...

Vücudum güneşsizlikten, sisten, pustan, rutubetten kayıkhane kilidine döndü. Sırtımda, Boğaziçi anaforları gibi ürpermeler, titremeler eksik değil. Bir hastalığa, hani gazetelerin her gün adedini bildirdikleri hastalık gibi bir mühimmine tutulmuş zannediyor, ürküyorum. İlla yemeklerden sonra içim katılıyor... O zaman neler düşünüyorum, çıplak kara vücutlarında sahranın güneşi parlayan mesut zencileri, sıcak kum çöllerinde uçup giden bahtiyar devekuşlarını, kızgın kayalarda çöreklenip yatan talihli yılanları, hülasa yakıcı güneşlerle böyle karşı karşıya, göğüs göğüse, sarmaş dolaş yaşayan mahlukatı göz önüne getiriyor, imreniyorum... Ah

öyle bir güneş ki derime, etime, kemiğime geçsin, ilikle-rimin içini ısıtsın... Bir güneş saati gibi istiyorum ki ne zaman meydana çıkarsa ışığı yüzümde parlasın; dam kapaklarının çinkosu gibi aydınlığı daima üzerimden eksik olmasın, pertavsız gibi beni şemsin ziyasını süzmek için kullansınlar, yanayım ve yakayım; yakacak kadar ısınayım! İnsan deve olmak ister mi? İster... Çölün kama sırtı gibi dalgalana dalgalana gözler kamaştıran aydınlığı, sıcağı, gölgesizliği içinde haftalarca gitmek, ateşli kumların üzerine çöküp yıldızlı, ılık bir gece altında örtüsüz, çulsuz uyumak ne zevk!

Ama diyeceksiniz ki arkanızdaki yük, en aşağı iki yüz okka gelen yük, buna ne buyrulur? Peki ama insanların yükü yok mu? Maneviyatı ölçecek hassas bir terazi, bir baskül icat edilse sırtımdaki yeis, endişe, gam çuvallarının her biri yüz okka gelir. Isınmak için bir çöl devesi olmak istediğim gibi günde beş lirayı şöyle cebe atıvermek için de hamallığa göz koymuyor değilim... Fakat benim kaderimde para getirecek varidatlı[1] yük taşımak yok... Manevi yüklerin altında üzüle ezile eriyip gidiyorum. Geçen gün korkak bir yavru köpek gördüm, vücudunun her tarafı ayrı ayrı istikametlerde zıngır zıngır titriyordu, ama ne titreme! Katılacak, can verecek zannettim. Bir şey olmadı... İnşallah bana da olmaz.

O sıcak temmuz gecelerinde kuru ağaçların tepelerine tırmanıp türkü çağıran neşeli ağustosböceklerinin sevinçlerini şimdi ne iyi anlıyorum. Karlar yağmurlar altında geçirdikleri uzun kış aylarının acısını çıkarıyorlar, sıcağa methiyeler okuyorlar. Ne haklı! Ben de sobanın tavan arasına

1 varidat: gelir

kalktığı akşam evin terasasına çıkacağım ve keyfimden türküler çağıracağım. Maalesef türkü, şarkı da pek bilmem:

Anne ben hastayım marul isterim.

Havasından başkası hatırıma gelmiyor. Bu hastalıklı türkü de neşemi ifade edemeyecek ki... Fakat terasaya çıkıp faydasız, manasız söyleneceğime bir harp zenginin arabasına binip türküsünü çağırsam daha muvafık olmaz mı?

O zaman güneşe kim bakar? Varsın yine hacılarla develere kalsın!

Kılığa, Kıyafete Dair

Vaktiyle bazı ekili tarlalarda adamakıllı giydirilmiş fesli çoraplı, pantolonlu, gömlekli, bostan korkuluklarına rast gelir, gülerdik. Şimdi bunları hatırladıkça mahzun oluyorum. Elbise ve çamaşırda o ne bollukmuş ki kargaların karşısına çıkardığımız odundan kalıpları bile baştan ayağa kadar giydirebilirdik; değil kargaların, bugün memleketin âyanı huzuruna girecek olsam benim o korkuluklardan daha temiz, daha üstuplu giyinebileceğimden şüphem var.

Çamaşır değiştirme günü geliyor diye daimi bir üzüntü içindeyim. Gömleklerimin ne biçimi kalmış, ne rengi. Üzerine güneş vurmalı ki mavna yelkenleri gibi uzaktan göze beyaz ve yamasız görünsün; başka türlü manzarası iç bulandırıyor; hintyağı içer gibi gözümü kapayıp da sırtıma öyle geçiriyorum... Yamadan, ekten, kapak ve tamirden zaten kalem müsveddelerine dönmüş; biri yazmış, diğeri bozmuş, mümeyyiz eklemiş, müdür kısaltmıştır. Nasıl o kâğıt ilk yazana dönse kendisini tanıtamazsa benim gömlekler de çıktığı dükkâna uğrasa soyunu ispat edemez. Evvelleri o tiril tiril titreyen ütülü kolalı nazik keten ciltlerinin üzerine yeleği giymeye kıyamaz, aynanın karşısında bir aşağı bir yukarı do-

laşır, seyrine doyamazdım. Bugün kabahatini örten bir kedi gibi acele acele ceketi arkama geçiriyor, kapatıyorum.

Uşakların çamaşır yıkadıkları günler evde, koğuşun önüne ipler gererler, yamalı ekli birçok paçavralar sererlerdi. Çocukluğumda bunların manzarası beni şaşırtır, acındırırdı. Şimdi de kendi çamaşırlarımın manzarasıyla şaşkın, acıklıyım... Hayır, uşak olup aynı çamaşırlardan giyeceğim aklıma gelirdi; bu bir talih veya talihsizlik meselesidir; fakat efendiliğimi muhafaza edip de uşak çamaşırı giymek haritada yoktu.

Zaten coğrafyacılıkta nasıl şimdi hudut, harita karıştı, kalktı, altüst olduysa insanların da kader ve talih haritaları akla sığmaz değişikliklere uğradı. Daha birkaç sene evvel potinsizlikten yaya yürümekte bile zorluk çeken adamlar bugün harp zengini olmuş, otomobili beğenmiyor; bunun aksi de var, vaktiyle ceylan edalı yağız atların uçurup götürdüğü arabasında iskarpinlerinin sigara kâğıdı kadar ince köselesinden "ağır! yakıyor!" diye şikâyet eden bir eski zaman zengini gördüm, ayaklarının altına demir çiviler kaktırmış, yine dayanmadığını gözleri dolu dolu olarak anlatıyordu. Mektebe gidip geldiğim bir yaşta Unkapanı köprüsüne yakın bir Abdülkadir vapuru hümayunu vardı ki bir türlü yerinden kımıldamaz, ne geriler, ne ilerler, fırtınalara da lakayt, açık havalara da küskün öyle, şamandıralara bağlı dururdu. Benim talihimle bu vapur arasında karabet var; çok şükür, ben de; gerilemeden, ilerlemeden, şamandırada dinleniyorum. Ne dün potinim olmasın, ne bugün otomobilim olsun!

Yeni elbiselerde de hiç metanet, ille ahlak metaneti aramayınız. Hepsi oportünist olmuşlar, allak, dönek şeylermiş;

senesi geçmeden bize içyüzlerini, ters taraflarını gösteriyorlar. Evvel bilir miydik? Havı gider gibi olunca hemen çırak ederdik. Öyle, beyhude yere şuna buna dağıttığım, amiyane tabiriyle tornistan ettirmeden aşçıya, işçiye verdiğim elbiseleri hatırladıkça yüreğim sızlıyor, İyice çiğnemeden lokmasını yutan bir adam gibi şimdi pişmanım; asıl kaçırılmış fırsatlar bunlarmış!

Hani bazı karışık, terletici, üzücü rüyalar vardır; kendinizi mesela gecelik entarisiyle, yalınayak başıkabak köprüde görür; utanır, sıkılır; yürür, koşar, fakat bir türlü yolu bitiremezsiniz... Şayet harp biraz daha uzayım derse bu rüyalar hakikat olacak; başları açık, ayakları çıplak adamlarla sokaklar mahşer yerine dönecek. Çamaşırlarımı altı ay daha garanti edemem; palto ve elbiseler de vapur değil ki tornistandan bir daha tornayda dönsün, sonra tekrar tornistana gelsin; bir çevrimlik canı var. Hülasa çıplaklığa ramak kaldı.

Evveli ayının postu, devenin tabanı bizi kayıtsız bırakırdı. Şimdi gaye oldu; ne teraziye ihtiyacın var, ne de kunduracı ile nalbanda... Zamanın kastı insana derisinden metin elbise, tabanından dayanıklı kösele olmayacağını ispat ise zahmet etmesin, biz buna inanıp iman etmişlerdeniz. Önlerine bir incir yaprağı tutup gezinebilen kavim ve kabilelerin tahatturu kıskançlık damarlarımızı kaldırıyor. Dünyaya Âdemle Havva devrinde, iğnenin ipliğin icadından evvel gelmediğime pişmanım. Meğerse iğneden muzır alet yokmuş; pala, kama, susta vesaire beşeriyete iğneden fazla fenalık etmemiştir.

İğne olmasaydı şu sahte medeniyet kurulmaz; kat kat gömlekler, biçim biçim çamaşırlar; iç içe elbiseler yapılmazdı.

İğne olmasaydı vücutlarımız örtünmeye alışmayacağından hastalıklarla kemirilip gitmezdi.

İğne olmasaydı moda beliyesi çıkmaz, dağlarda kurtlar, ağaçlarda kuşlar; evlerde kocalar rahat ederdi.

İğne olmasaydı, kadın silahsız kalır, bizi sokamazdı.

İğne olmasaydı, onun biraz büyüğü çuvaldız, daha büyüğü olan süngü, hepsinden büyüğü olan mızrak da belki icat edilmezdi.

İğne olmasaydı, operatörlük de çıkmaz, hiçten sebeplerle azamız doğranmazdı.

Operatörler de bir nevi terzi değil midir? Zaten şimdiki terziler eski cerrahlar bedeline biçip dikiyor, sanki canımıza can katıyor. Ya kumaşlar? Esir pazarından halayık alır gibi... Hatta daha güç...

Vaktin bolluğunu anlamalı ki o zaman adam alışverişinde bile vesika aranmazmış; şimdi adama değil, pabucuna bile senet istiyorlar!

Kunduracı dükkânlarındaki o ucuzluğu, bolluğu görürken dünyaya bir gün ayakkabı meselesi diye bir meselenin çıkacağı akla gelir miydi? O zaman pabuç hırsızlığı diye sirkatte[1] bir ayrı ihtisas şubesi vardı. Doğrusu, altmış kuruşa bir çift âlâ potin satıldığı sırada hırsızlık etmek için insanın pek alçak gönüllü, pek pabuç tabiatlı olması iktiza eder... Fakat bugün? Üzeri podösüet, yüzü rugan, altı gıcır gıcır Frenk köselesi, gözler kamaştıran, canlar çeken yeni potinlerle –nereden de buluyorlar bilmem ki– biri karşımda dolaşmıyor mu, kanımda iptidai devirlerden sızıntı ne kadar

1 sirkat: hırsızlık

vahşet varsa coşup yüreğimde toplanıyor; Bolşevik olmaktan korkuyorum.

Bizim biradeр uzun boyludur ve kırkını hayli geçkindir. Bir zamandır bakıyorum, göze görünür derecede boylanıyor; bu vakitsiz boy atma keyfiyetini anlamıyor, sordukça da gülümsemeden başka cevap alamıyordum. Nihayet öğrendim: Potinlerinin altına her ay bir başlama vurdurmak âdet etmiş, katenderkat köseleden ayakkabılarının altı bir nalın kadar yükselmiş; seneye varmayacak, odanın tavanlarına kolaylıkla bakkal dükkânının rakamlarını kaydedecek!

Giydiğim gün çorap deliniyor, sanki parmaklarımın ucu süngü, çorap düşman, aman vermiyor, ayağa değil şişe geçiriyorum zannediyorum. Fakat –izaha hacet var mı?– Kabahat çorabın çürüklüğünde... Tırnağımın sivriliğinde değil!

Geçen gün, hani çiçek açan ağaçların üzerine çiçekten fazla kar döküldüğü o dondurucu gün, köprüde vapur bekliyordum. Tavuğun kanatları altına sokulan yumurtadan yeni çıkma bir ıslak civciv gibi oldukça muhafazalı bir yere, iki dükkân aralığına sıkışmış, paltomun içinde titriyordum, yanımdan ceketli biri geçti. Alimallah metanetine hayran oldum. Ne dik, ne sert, ne sağlam yürüyor, illa bizlere, bütün o paltoları altında titreşenlere göz bile atmadan ne vakarlı gidiyordu!

Halinde, "Palto mu? O da ne? Ceket bile lüzumsuz!" diyen bir eda vardı.

İçimden, "Aferin; şayet palton yok da üşüdüğünü belli etmemek için böyle metanetli görünebiliyorsan maharetini takdir ederim, titreme gibi gözden saklanmaz bir hali bile gizleyen adam maneviyatta neleri saklamaz; bu tabiatla bü-

yük adam olursun oğlum!" dedim. Hakikaten de öyledir. Vücudumuzun elbiseye olan ihtiyacından fazla hissiyatımızın örtüye ihtiyacı vardır. Aksi gibi ben bu cihette de, hissiyat örtüsüzlüğünde de elbiseden daha züğürdüm; göğsümü kapayım derken sırtım açılıyor.

"Asasız ve abasız kaldım" diye meşhur bir nesir vardır, asaya ehemmiyet verdiğim yok, şemsiye kullanmaya bile tövbe ettim. Yedi kuruşluk cinsine üç lira ver, sonra bıraktığın yerden, gazino mu olur, birahane veya misafirlik, aşırsınlar... Zayiatım üçü geçti. Daha fenası geçen gün bir ahbaptan ariyet almıştım, portmantodan sanki kanat açıp bir tayyare gibi uçmuş, gitmiş; yerinde, yirmi yerinden delik, vidası tutmaz, makinesi işlemez, sapı sallanır berbat bir şey duruyordu. Ev sahibi "Yanlışlıkla bir başkası almış, getirir!" dedi. Bunu götürüp benimkini bıraksaydı getireceğine aklım ererdi! Ödedik ve tövbeyi ettik. Şemsiyeler kılıç gibi zincirle sapından bele bağlanmak âdet edilinceye kadar varayım ıslanayım. Hiddetimden bir gün kan başıma çıkıp şemsiye uğrunda ölüvermekten korkuyorum, ıslanmakta da ancak bu kadar tehlike var. Evet, asaya ehemmiyet vermiyorum. Fakat aba? O dehşet! Yolda rast geldiğimiz abalı dervişleri vaktiyle bir hakir görüşümüz vardı... Abanın yirmi sene dayandığı göz önüne getirilirse o dervişlerin birkaç sene sonra çırılçıplak gezinen bizleri küçük görmeye hakları olacaktır...

Muharrirlerden bir arkadaşımız tutturmuş kapı kapı edip ve mütefekkirleri dolaşıyor, "Eski edebiyat hakkında fikriniz! Yeni lisana dair mütaleanız?" kabilinden karın doyurmaz, vücut ısıtmaz, sırta giyilmez sualler soruyor. Bana da geldi; aklımda yemekten giymekten edebiyata yer kalma-

mıştı ki... Nazik olmaya çalışarak, zahiren, şöyle böyle dedim ama içimden:

"A birader, bizden edebiyata dair fikir toplayacağına git ev kadınlarından zeytinyağı mı ucuz gelir, sadeyağ mı? Et mi idareli, balık mı?... İktisatlı adamlardan potinlerin altına çivi mi vurmalı, kösele mi eklemeli; eski fesleri yıkamalı mı, yoksa zımpara kâğıdıyla yağını mı almalı? Bunları sor. Kapışa kapışa okur, istifade ederiz. Emin ol ki bugün bütün o mütefekkirlerin, ediplerin en çok düşünüp en esaslı fikirler hasıl ettikleri ne lisan meselesidir, ne edebiyat; potinlerinin altı, pilavlarının yağıdır! 'Pazarda Fatmacığın adı mı olur?' derler; bu gürültüde de edebiyatın lafı mı olur?"

Mamafih yaşayan elbette bir bolluğa erecek. Karnımızın tok, sırtımızın pek olacağı günler, galiba, uzak değil, Allah bir de akıl verirse artık eksiğimiz kalmaz, rahat ederiz.

Alışverişe Dair

Bana bir korkaklık, ürkeklik gelmiş; eskiden olduğu gibi dükkânların kapısını şöyle, cesaretli bir itişle açıp içeriye giremiyorum, emir veremiyorum, vakarlı, azametli görünemiyorum. Eline ilk defa para geçip de yalnız başına şekerciye giden, bir çocuk gibiyim; ayaklarım dolaşıyor, yüzüm kızarıyor, sesim kısılıyor... Ne verirlerse, ne derlerse boynum bükük, kolum düşük, itirazsız kabul edip çıkıyorum. Kendi kendime kızmıyor değilim; "Be adam," diyorum," evvelleri senin dik yürüyüşlü, sert bakışlı, keskin manalı bir gösterişin vardı; mağazalara girince çırakları etrafına koştururdun; dükkân sahibini yerinden kaldırırdın. Çıkarken hepsini selama durdururdun... Nedir şimdiki bu sünepeliğin?"

Fakat sünepelik, galiba, yalnız bende değil, biraz da parada veya parasızlıkta... Ancak yüz dirhem yağ alacak müşteriye de çıraklar sustaya durmaz a; hakları var. Hele –evvelki gibi– tenekesiyle, çuvalıyla, kazevisiyle[1], yahut düzinesiyle, topuyla, takımıyla alacak iktidarım olsun, bak nasıl girişime bir azamet, bakışıma bir istihza, isteyişime bir bezginlik veririm. Bak nasıl çıraklar yine koşar, dükkâncı yerinden kalkar ve çıkışım şerefli, şanlı olur.

1 kazevi: saz veya kamıştan örülmüş büyük sepet

Lakin önümde arkamda, dolu tenekeler sırtlamış hamallarla, böyle bir saltanat alayı ile yoldan geçmek bana şu harp esnasında kısmet olmayacak! Cebimin boşluğu yüzüme mi vuruyor, nedir, her dükkândan: "Parası az bir müşteri!" diyen bir gözle süzüldüğümü hissediyorum, alınıyorum. Şayet içeride başka müşteri varsa kenara masum bir eda, sakin, tevazulu bir şekille çekiliyor, bekliyorum. Neden sonra, sıram gelince, yavaş yavaş, korka korka yaklaşıyor, nezaketini fazlalaştırmaya uğraştığım kısık, kuvvetsiz sesle: "Şundan bir parçacık verir misiniz!" diyorum, adeta yalvarıyorum. Neden böyle yalvarmalı, ağlamalı bir hale düştüm, vallah anlamadım. Zamanın cilvesi... Zaten bedava istesem de sesime bundan daha fazla rikkati tahrik edecek bir inilti, vaziyetime daha acıklı, yürek yakıcı bir düşkünlük veremem. Dilenciler müşteriden çok küstah... Evin çıngırağını öyle cesaretle, koparırcasına çalıyorlar ve "Bir dilim ekmek!" derken öyle çıkışıyorlar ki alacaklım gelse, ortağım istese bundan fazla yüzsüzlük gösteremez. Ben sabahları iaşe tevzihanelerinde koynumda vesika, elimde para olduğu halde, yanlış manaya alırlar korkusuyla öhö diye öksürmeye çekiniyorum; dilenci, kapının açılması gecikirse bir de tekme, sopa vuruyor. Yarım vesika ekmeğini suratıma atıp "francala yok mu be?" diye haykıranına tesadüf etmemiz bile mümkün. Dünyanın tersine döndüğüne ben de inandım.

Okka, düzine, kantar, çeki, batman, kile gibi büyük ölçüler yakında alışverişten kalkacak... Zaten ben şimdiden dirheme indim; arşın, endaze, yardadan da urupa[1]... Bakkal

1 urup: arşının sekizde biri uzunluğundaki ölçü

dükkânlarında bir de niçin cezacı terazisi bulunmadığına hayret ediyorum; dört yüzü aşan şekeri, biraz geçerse, sulfata[1] gibi santigramla alacağız, ağzımız lezzetini duyup da heveslerimiz kabarmasın diye kaşelere koyup yutacağız. Ben yumurtaya karşı da bedbinim, gelecek kış inci gibi miskalle[2] satarlarsa şaşmayacağım. Evvelleri dirhemi bir havyarda kullanırdık; şimdi un ve pirinçte, sonra fasulye ve baklada, daha sonra odun ve kömürde... Kömürün kantardan okkaya indiğini gördük, acaba –elmas gibi– kıratla satılıp alındığını da görür müyüz, dersiniz?

Moda, kumaş, tuhafiye mağazaları beni büsbütün korkutuyor, karakola girer gibi kapısında ufak bir raşeye tutuluyorum, çıkıncaya kadar... Doğrusu satıcı hanımlar istedikleri kadar nazik olsunlar; belagatte harika sayılsınlar; arşını vaktiyle on kuruş eden adi bürümcüklere "üç yüz!" demiyorlar mı, göğsümden bir şey, fındık kadar bir katılık çıkıyor, çıkıyor, gelip gırtlağıma tıkılıyor. Satıcı ağzında bin maharetle o "üç yüz"ü ne kadar ufaltsa, tekerleyip yuvarlayıp küçültse, bir hece de, soluksuz telaffuz etse yine o nahoş tesir zail olmuyor. İlla arkasından, bana kanaat versin diye "ucuz!" demesi yok mu? İşte bu, son metanetimi de kaybettiriyor, kavgadan dönen bir adam gibi alım al, morum mor dükkândan öyle çıkıyorum.

İstiyorum ki evimin kapısından matbaanın önüne kadar bir tünel olsun da sağımı solumu görmeden evime döneyim. Dimağımın en ziyade hazzettiği, sükûn bulduğu, gözlerimin dinlendiği, kalbimin rahatlandığı, hülasa vücudumda mev-

1 sulfata: kinin sulfatı ve genel olarak kinin tuzu
2 miskal: 4,810 gr olan bir ağırlık ölçü birimi

cut beş hissim kabarmadan, coşmadan, beni üzmeden durduğu yer tünel... Karanlık ne tatlı şey; gözlerimin önünde üç yüz, beş yüz etiketi yok. Kendimi, ihtiyaçlarımı, harbi orada hep unutuyorum. Yarı karanlık içinde ne elbisenin havsızlığı, ne de çehrenin süzüklüğü fark ediliyor; orada herkes zengin, tok... Lakin beş dakika sonra Galata'ya iniverdin mi, ağlayacak gibi oluyorsun. Bu tatlı rüyadan uyanış ne feci! İlk adımda karşına bir şekerci, sağına elbiseci, soluna kunduracı tesadüf ediyor, üç tarafınızdan vuruluyorsunuz, arkanızdan çıkanlar sırtınızdan itiliyorlar, kakıştırıyorlar, hülasa vurulmadık yeriniz kalmıyor.

Alışveriş zorlu bir iş oldu, her yiğit kârı değil; sinirlerine hükmedemeyenler sakın dükkânlara uğramasınlar; kavga çıkarmak için yüz bin sebep dizilmiş, ayakta, alesta sizi bekliyor. Alışveriş için asabı kuvvetli, yüreği çelik gibi sağlam, tunçtan dökülmüş adam lazım; kalbi illetli, göğsü sakat, kanı coşkun olanlar için dükkânlar ve dükkâncılar tehlike... Ne fiyatlara kızmalı, ne satanın edasına... Bir gün, faraza, yumurtaya dört yüz deyiverirse istifinizi hiç bozmadan, dört para demiş gibi fütursuz, kızmadan, kızarmadan almalı veya geçmeli. Bunu hepimiz yapamayız. Kapıdan girince bazen, yerinden kımıldayıp ümitlenen çırak, "Yarım okka şundan!" cümlesini işitir işitmez öyle bir somurtuyor, hakaret görmüş, izzetinefsi kırılmış gibi bir bozuluyor ki insanın "Zahmet olacak size!" diyeceği geliyor. İlla müstehzi[1] müstehzi süzülüşleri tahammülfersa. Benden böyle alışverişe paso!

"Eskiye rağbet olsa bilmem ne pazarına nur yağardı" derler; herhalde eskinin bu devirden fazla hiçbir devirde

1 müstehzi: alaycı

daha fazla rağbet göreceğine ihtimal veremem. Çürük çarık mallar hep antika fiyatına... Dünya baştan aşağı eski püskü pazarına döndü; rağbet hadden aştı, fakat nurdan eser yok, şimdilik her tarafa bit yağıyor! Aman Yarabbi, halk eskiye ne düşkünmüş! Çarşıdan geçerken gördüm, kirli bir gömleği yirmi kişi çekiştiriyor, paylaşamıyordu. Halbuki yeni mal satan dükkânlar bomboş; geçerken beri zorla çevirecekler, içeri sokacaklar gibi geliyor da sinirleniyorum. Satıcıları müşterisizlikten düşüne uyuklaya tembel mektep çocukları gibi galiba hep şair olacaklar, uzlete, inzivaya, sükûta dair kıymetli neşideler yazacaklar.

Şundan, bundan yüz dirhem, yarım arşın derken hesap beş lirayı buluyor, dükkân sahibi o cihete tamamen kayıtsız, "Başka ne istersiniz, ne lazım?" diye biteviye soruyor. Ne mi lazım? Her şey? Hepsinden, her kutudan, her fıçıdan... Fakat –metin ol ey nefis? Yen kendini!– "Başka bir şey istemem, bir şey lazım değil!" diyor, elinizde yumruk kadar üç paket, cüzdanınız boş, gözleriniz dolu dolu çıkıyorsunuz.

Bu, alışveriş değil, nefsülemmareyi[1] terbiye. Harpten sonra hepimiz bir şeyle mürit, zamanın kutbuna derviş olabiliriz. Nefis yenmeyi iyi talim ettik, alışverişte çile çıkardık. Beş zeytin tanesi, bir dilim kuru ekmekle yaşayanı vaktiyle evliya sayarlar, ölünce başına kandil yakıp üstüne türbe kurarlardı. Eğer şimdi de bu usule riayet edecek olsaydık, başa çıkamaz, kuru zeytin yiyenlerin çokluğundan türbe yapıp kandil yakmaya yetişemezdik.

Alışveriş, beni canımdan, insanlığımdan bezdirdi. Cins bir zengin atı olmadığıma ne kadar kederleniyorum. Yedi-

1 nefsülemmare: kötülüğü emreden nefis

ğin şeylerin fiyatını bilmeden, piyasadan habersiz, alışverişe kayıtsız yaşamak hoşuma gidiyor. Geçen gün iyi besili, parlak tüylü, fanila örtülü bir at gördüm; Kadıköy çarşısından geçiyorlardı. Dükkâncılara öyle yüksekten, fütursuz bakıyor; bu alışveriş meydanında birbirlerini itip kakarak kaynaşan aç adamları öyle seyrediyor, sağa sola kıç atarak, nal savurarak hepimize öyle hakaretler ediyordu ki adeta canım sıkıldı. Minimini paketlerim elimde, gözlerim bu şah edalı atta bir hayli durdum, düşündüm: "Çarşıdan tıpkı beygir gibi geçen adamlar da var ya?" diyordum.

Mamafih ben o adamlardan olmaktansa at olmayı –nedense– daha istiyordum. Atlığın yine kendine mahsus bir insafı, bir kibarlığı, terbiyeye kabiliyeti var!

Kâğıt Paraya, Altın Akçeye Dair

Anlatırlar da gayet hoşlanırdım, hani nüfuz sahibi şeyhler, zamane kutupları varmış da paraya lüzum görülünce Ali'nin eteğine vurup Veli'nin minnetini çekeceğine makası eline alır, toparlak bir kâğıt yapar, üzerine "vefk" yazıp pöstekinin altına sokarmış, ertesi gün kâğıdın yerinde turalı, dallı, vezni tam ayarı uygun çil bir altın bulurmuş... Bana şu dahili istikraz[1] [*] işte şu "ilmi kırtas[2]" pöstekinin altına kâğıt koyup altın çıkarmayı hatırlatıyor. Yalnız şu ciheti inkâr etmemeli ki geçmiş zamanın ermişleri büsbütün kıymetsiz bakkal kâğıtlarını oyup ondan altın çıkarırlarmış; bu çok müflis iş. Bugünkü, "ilmi kırtas" yine beş, on para sermayeye lüzum gösteriyor. Sade maneviyatla iş bitmiyor, bitseydi ondan bir nebze bende de vardı. Lira değilse de mecidiye çıkarırdım; halbuki kâğıt para cihetinden değil lira, metelik faiz almaya kudretim ermez. Çocukluğumda kâğıdın altın olma marifetini işittikçe şaşar, lezzetli hülyalara, tatlı rüyalara dalardım. Anlaşılan bu sihirli kerametli istikrazdan bana –tıpkı çocukluğumuzdaki gibi– yine rüya ve hülya düşecek!

1 istikraz: borçlanma
2 kırtas: kâğıt

Doğrusu parası olanın, şu altın cazibesine kapılıp daha şimdiden yemek, eğlence düşkünü sabırsız bir düğün davetlisi gibi banka kapısını sabah karanlığı çalmayışına hayret ediyorum. İyi ki maliye nezareti "altın" kelimesini, altının tedavül meydanına destursuz çıkıvermesinden evvel duvarlara yapıştırdığı ilanlara soktu da bizi yavaş yavaş alıştırdı. İsabet etmiş, yoksa çoktandır yüzünü göremediğimiz şu mecidiyenin birdenbire zuhuru, senelerden beri habersiz, ümitsiz kaldığımız bir sevgili yârin köşe başında apansız görünmesi gibi bizi heyecandan, sevinçten sokak ortasında bayıltıverecekti. Şimdi öyle bir tehlike yok, avdet telgrafını alıp da Sirkeci istasyonunda yolcu bekler gibiyiz. Yine kalbimizde bir heyecan, ruhumuzda bir eziklik var, ama herhalde düşüp bayılmayız; koklaşır, öpüşürüz.

İnsan ölmemeli, altına da kavuşuyor üstüne de!

Lakin intizar beni üzüyor, kapısına allı pullu ilanların dizildiği tiyatroya girip de kantoları gözleyen bir haşarı iştihasıyla yerimde rahat duramıyorum. Kulağım şantözün muhrik sesinde, altın şıkırtısı duymadıkça sinirlerim yatışamayacak. Halk tahvilleri kapışa kapışa tüketse de her tarafa altın yağsa diye –faydası olsa– sıkı bir kuraktan sonra yağmur duasına çıkar gibi ben de çoluğu çocuğu toplayıp yüksek tepelere çıkacağım; ilahiler okuyup âminler diyeceğim.

Ben hayli bedbin bir adamım; her yapılan işe kolaylıkla maşallah her yeni fikre fetebarek diyemem. "Buyurduğumuz aynı keramet; fikriniz yegâne çare-i selamet" ayarında lafları hâlâ beceremiyorum. On senedir hoşlandığın on iş yapılmadı, ya yapılanlar işe benzemiyor, ya ben hoşlanma nedir bilmiyorum. Ben bu istikrazı beğendim, ona da gü-

cüm yetmiyor; aksilik böyle olur. Canı pek istediği halde içeri kendi giremeyip de sinema kapısında şuna buna fuzuli çığırtkanlık eden cebi delik mahalle çocukları gibi hisseme yalnız teşvik düştü.

İşte bu gücüme gidiyor!

Para tutmak diye çok izahlı, fakat az nezaketli bir tabir vardır; para tutanlara ne mutlu! Ben tutumlulardan olsaydım, yüze üç yüz kazanacağım diye acemice ticaretlere kapılıp üç ayda türeyen teşebbüs-i şahsi sahibi vatandaşlardan ibret alır, aza ve sağlama kanaat ederdim. Ticaret kumarbazlığına artık paydos desek iyi olacak. Ticaret herkesin kârı değildir, Avrupa'nın küçük halkına, refahı böyle dört kazevi pirinçle bir tulum yağdan ibaret ihtikârlı bakkallıklar değil, teminatlı tahviller temin ediyor. Şebiyelda gibi uzayıp giden, bir türlü şafağı sökmeyen böyle bir harp içinde altın faiz vermek, doğrusu, tavuğun folluğa inci yumurtlaması, dutun yerlere elmas dökmesi, fındığın kabuğundan mercan çıkarması gibi fazla müsrifçe, fazla kârlı, adeta hovardaca bir iş... Fakat hovardalık karşılıklı olur, hükümet ikramını yaptı, kendimizi göstermek sırası bizde. İş yalnız bana kalsaydı herhalde mahcup düşmezdim.

Vergili adamları elbet severim: Toprağın gübrelisini, ağacın meyvelisini, suyun gürünü sevdiğim gibi... Hamiyetli adamları daha ziyade severim: Taşın madenlisini, otun hassalısını, membaın şifalısını daha ziyade sevdiğim gibi... Vatanını sevenleri ise hepsine tercih ederim: Demire çeliği, çama meşeyi, sise yağmuru tercih ettiğim gibi... Bu üç hassadan her birine veya hepsine malik olanlar elbette bu istikraz işine girişmiş bulunacaklar, teşvike, ihtara ne hacet!

Denize düşeni, yangında kalanı kurtarmak için üzerine atılanlar şunun bunun iltimasıyla, hatırıyla değil; içlerinden doğan bir hisle hareket ederler... Fakat bu istikraz işine vergi, hamiyet, vatanperverlik haricinde, yalnız menfaatle de girebiliriz. Kârlı olduğu, teminatlı göründüğü için... Benim pilavı sade lezzeti için değil doyurduğu, beslediği için sevdiğim gibi... Tahvil mubayaasında[1] da işte hamiyet lezzet, faiz gıdadır, halbuki böyle bir çırpıda üç iş birden başarmak, hem kârını koruyup, hem de hamiyet takınarak memlekete hizmet etmek, bir taşla üç kuş vurmak demektir. Serçe kuşu anlaşılmasın. Dedim a, hangi cihetten baksak uygun... Adam olacak çocuk, bakışından belliymiş, başa çıkarılacak iş de tutumundan anlaşılıyor. Fikrimce bu istikraz biraz da tanzifat[2] istikrazı olacak, hayli çürük, kirli kâğıdı ortadan silip kaldıracak...

Banknotlardan yastık yapan, bir altına bir deste kâğıt veren köylü o bumburuşuk parça parça gürültüyü ortadan kaldırsa, bu münasebetsiz mübadeleyi bıraksa da hem yükten kurtulsa hem de şuna buna yalvara yakara topladığı altınları göğsünü gere gere alsa ne iyi olacak? Bana yağ havyar hesabına, yoğurdu daru[3] pahasına, peyniri amber hesabına, tuvuğu sülün fiyatına sattı, ama ben yine onu himaye etmek istiyorum. Fakat benim sesim ta oralara yetmez. Köylü ile karşı karşıya otursak bile meramımı anlatmakta şüphem var, değil böyle bir aylık yoldan kâğıt ve kalemle anlatayım...

1 mubayaa: satın alma
2 tanzifat: belediyece yaptırılan temizlik işleri
3 daru: ilaç

Bir "deve yapmak" saniası[1] vardır; çocuğu gürültüye getirir, hörgüçten, çıngıraktan bahseder, kandırır da elindeki kapar, yutarız; işte köylü bu dalavereden ürker, hakkı var, bir defa gözü yılmış...

Fakat bu istikraz ona elindeki kâğıdın deve değil, çil çil altın yumurtlar bir tavuğa çevrildiğini öğrenirse zannederim, gelecek defa asıl membaını bulmuş, "köylü istikrazı"nı yapmış oluruz. Benim asıl beklediğim bu... Yoksa kavanozda para küfletmek âdeti onlarda, avucumuza giren nakdi bilir bilmez bakkallığa sokmak merakı bizde, oldukça medeniyet yolunda yaya kalırız Tatar ağası!

[*] umumi harbin son senesinde hükümetin altın faiz vereceği kaydıyla yaptığı istikraz.

1 sania: yapan, meydana getiren

Reçelsiz Ramazana, Şekersiz Bayrama Dair

Geçen gün, yatağımın yanı başındaki masada ufak bir tabak reçel buldum; kara noktalı şişkin şişkin taneleriyle frenküzümünü andırıyordu; kâfiri ne kadar da severdim; hemen elimi uzattım, kaşığı kim arar? Parmağımı banıp az daha ağzıma götürüyordum, durdum... Reçel zannettiğim mahlûtun şeker ve meyve ile alakası yokmuş; bir gece evvel hiç uyuyamamıştım; meğerse hizmetçi şilteleri bir gözden geçirmiş de yarı yarıya su ve haşarat dolu tabağı henüz kaldırmaya vakit bulamamış. Yeisimden hemen oraya çöktüm ve beni tahtakurusuna reçel diye saldırtan şu tatsız ve tatlısız ramazana uzun uzun ağladım. Bakalım bayramda da şeker diye ne yenilip yutulmaz şeylere, ne müstekreh[1] nesnelere el uzatıp dertleneceğim...

Ramazan reçelsiz, bayram şekersiz olduktan sonra düğünler gelinsiz, bahçeler çiçeksiz, eserler de şiirsiz olabilir; fakat bu şairane işlerdeki yokluğun ehemmiyeti yok, yakında kuraktan musluklar susuz, kışa da sobalar odunsuz, mangallar kömürsüz kalacak: İşte bu kötü! Filvaki çoktan şamdanlar

1 müstekreh: iğrenç

mumsuz, bakırlar kalaysız kaldı. Başlarımızın fessiz, ayaklarımızın kapsız kalmasına da çok vakit yok gibi... Yangından çıkanlarsa küllühüm "siz": Evsiz, eşyasız, elbisesiz... Bu "siz" edatı da başımıza ama musallat oldu; lakin bana öyle geliyor ki böyle her şeydeki "siz"liğin başı akılsızlıktan çıktı; aklımız olsaydı her şeyimiz de olurdu zannındayım.

Ah eski ramazanlar! Hatıranız yüreğimi dağlıyor, yâdınız midemi sızlatıyor; siz acaba "yokluk" kelimesini bilir miydiniz? Ramazan demek varlık, bolluk demekti. Bir tarafta çuvallar boşanır, tenekeler tükenir, kazeviler eksilir; öbür tarafta kazanlar kaynar, tencereler fıkırdar, tepsiler kızarırdı; bir kenarda hamurlar açılır, fıstıklar serpilir, kaymaklar döşenir, öbür kenarda siniler düzelir, reçeller dizilir, şerbetler ezilirdi... Yukarıda diş kiraları alınır, hediyeler gönderilir, hatırlar sorulurken aşağıda sadakalar verilir, nafakalar dağıtılır, gönüller yapılırdı. Evler dolu, odalar dolu, kilerler dolu, mideler doluydu; o zaman hekim gelir; hastaya bakar, "mide dolgunluğu" der, az yemeyi tavsiye ederdi; şimdi doktor "mide boşluğu" diyor, çok yemeyi tavsiye ediyor... O zamanlar senede bir ay, gündüzleri oruç tutardık, şimdi bir ayda bir senelik oruç tutuyoruz; bu üç aylar orucunu geçti; üç seneler orucu... Evveli bir ramazanda yediğimizi acaba şimdi bir senede yiyor muyuz? Şüpheli... O zamanın bir iftar sofrası gıda itibarıyla şimdiki bir aylık yemeğe elbette müsavidir; yani şimdi bütün bir senede yalnız on iki defa ramazan yemeği yiyoruz ve onunla tam bir sene yaşıyoruz. Akıllar alır şey değil... Daha tuhaf bir misal ile seneden seneye yemeklerimizin ne kadar azaldığını izah edeceğim! Harpten evvel dört kişi her gün bir hindiyi paylaşır, bir hindi miktarında

yemek yer, gıda alırdı. Harbin ilk senesinde bu hindi, indi gönlüm indi, tavuğa bindi; ikinci senesinde tavuk piliç oldu; şükrettik, üçüncüsünde piliç yerinde serçe bulduk, yine şükrettik, şimdi serçe de küçüldü, çekirge paylaşıyoruz. Böyle şükrede, senada devam ede ede gelecek sene onu da bulamayacak, çekirgeden küçüğünü mesela bir sinek veya karınca, daha öbür seneye de bir tatarcık paylaşacağız, ondan sonra da tam açlığa alışmak üzereyken Nasreddin Hoca'nın merkebi gibi mürt olacağız.

Bu ramazan ben minarelerde yanan kandillere bakıyorum da zeytinyağına acıyorum; minareyi çalan kılıfını hazırlar derler, hoş sözdür, fakat minareyi çalmak pratik iş değil, kapısını açık bulup da kandil yağlarını aşırmaya bir şey diyemem, en aşağı okkasını yüz elliye satarsın; minare boyu fırlayan zeytinyağı piyasasını bir göz önüne alıyor, sonra da minareler tepesinde duran zeytinyağı kandillerine bakıyorum, "tam yerini bulmuş, yetişene aşkolsun!" diyorum. Zaten bütün erzak piyasasına baktıkça:

Yüksel ki yerin bu yer değildir,

diyor, sonra da muhtekirlere[1] dönüp:

İnsafa geliş hüner değildir.

mısrasıyla hitabımı ikmal ediyorum. Her neyse biz ramazandan bahsedeceğiz; ara sıra böyle sürçülisan etmemek kabil olmuyor, dervişin fikri neyse zikri de odur; hoş görmeli!

1 muhtekir: vurguncu

Bu kıtlık devrinde ramazan bir acı istihzaya[1] benziyor; ilk iftar topu yok mu, reçelsiz, pidesiz, boş sofra başında insana feleğin sillesi gibi gelip çarpıyor; bana kalırsa harp ramazanlarında top yerine boru çalsalar, yüksekten atıp atıp da hâlâ bize iki miskal makine yağından fazlasını veremeyen teşkilata yuf borusu...

Evveli bir ramazan sersemliği, bir oruç keyfi, bir tiryakice durgunluk vardı; zevkime giderdi. Top vaktine doğru başımda uğultular duyardım, yarı aptallaşırdım; şimdi daima bu halde, daima oruç bozacak bir adam mevkiindeyim; başım her zaman o derece yorgun, midem her saat o kadar boş... Fakat şimdi ben top vaktini değil, topun sustuğu vakti gözlüyorum; orucu harp değil, sulh bozduracak! Top sesinden kafam şişti, hatta bazı defalar dimağımın içinde öyle bir bezginlik, bir velvele, bir anlatılamayacak hal buluyorum ki acaba beyin hummasına mı uğruyorum diye korkuyorum. Hani ıstakoz gibi çengelli, kıskaçlı bir kara böcek vardır, mayısböceği derler, çocuklar ayağına tire bağlar da havada çevirirler, kanatları vire döner, uğultular çıkarır, sanki beynimin içine böyle bir böcek düşmüş, durup durup sersemletici bir velvele ile aklımı karmakarışık ediyor. Ne dediğimi biliyorum, ne de dinlediğimi anlıyorum; bana adamakıllı bir aptallık geldi. Bilmem sizde de böyle mi? Zaman oluyor karşıdakini dinler görünürken benimle konuşulduğunu unutup için için ev hesaplarına dalıyorum; hesap değil girdap... İnsan bir defa kendini kaptırmasıyla ta dibi boyluyor. Çocukluğumuzda kuyulardan bahsederken bize "Yaklaşma-

1 istihza: gizli veya ince alay

yın; kuyu anası çıkar da insanı içine çeker!" derlerdi, şimdi hep zihinler kuyu; her hesap kuyu anası... Varidat-ı masarife uydurmaya uğraşanlardan nice kişiyi hesap denilen kuyu anası zihin denilen bostan koyusuna çekip boğdu. Galiba ben de şimdi pek kenarında dolaşıyorum, bir defa eğilmeme bakar!

Bilmem siz de benim gibi dikkat ettiniz mi? Ramazan içinde başımıza daima canımızı sıkacak bir mesele çıkar; ramazan bu sene reçelsiz geçti ama meselesiz geçmedi. Bulgarlar vaktiyle bize, ramazanda nefsinden araba araba kaşar, kaşkaval gönderirlerdi; bu yıl "İstanbul'u iki defa kurtardık!" ayarında gazete gazete martaval gönderiyorlar; bir defa bile kurtardıklarını hatırlayamıyorum, değil ikincisini... İşte orucu başa vurduracak bir laf; gazetelerde Bulgarların ne dediğini okuyup kızarken bir de "Ermenistan" diye serlevhaya rast geldik mi insan baştan ayağa sinir kesiliyor. Ufakmış, güdük ve çelimsizmiş ehemmiyeti yok iddiasında bulunanlar haklı; lakin sinek de ufaktır ama mide bulandırır. Hem böyle sermayesiz mideler daha çabuk bulanıyor.

Her neyse, ramazan da geldi, gidiyor; böyle baskısız ticaret dünyasının ramazanından hayır beklemek abestir; varsın ramazanlar reçelsiz, bayramlar şekersiz geçsin; ben hepsine razıyım, fakat muhtekir tüccara pesten olsun; "öhhö!" demek kabil değil mi? Çocukken evden biri şeker mi çalmıştı, çikolata mı, ne... Birader kutu kutu, okka okka o nesneden hırsızın önüne yığmış, azar, tokat zorla, patlayınca yedirmişti. Ben de buna yakın bir ceza düşünüyorum. Mesela bir şeker tüccarı mı? Kendisini de hapsedip müddet-ül-ömür

şeker yedirmek... Fare gibi tıkırdasın dursun, fena bir hayat mı? Bizim bayramda bulamadığımız o her gün yiyecek; ona her gün bayram... Zeytinyağı kralını da böyle yapmalı, fıçılara dalsın, çıksın, sadeyağ zenginini de keza, tenekeleri yalasın, dursun; bulgurcuya da böyle uncuya da... Bizi aç bırakanlara pahalılaştırdıkları gıdanın tokluğuyla bir ceza; mükemmel değil mi? Bu işte Alemdağ ormanını alanlara da odun yemek düşer; ne yapalım, talihe razı olmalı... İçlerinde yine en talihlisi şeker muhtekiri: Cezası bile bayram! [*]

İnşallah sonu tatlı gelir... Uğurlar olsun reçelsiz ramazan!

[*] Harp zenginlerinden bayramzadeye telmih.

İspanyol Nezlesine Dair

İspanyol kadınlarının ateşli olduğunu duyardık; meğerse nezlesi de öyleymiş; bize nezleden kısmet çıktı... Ben böyle ateş görmedim, sanki Cibali yangınından bir yanar kütük fırlamış da balkonun açık kapısından dosdoğru bizim yatağa düşmüş; elini vücudumâ sürenin kazara mangala sokmuş gibi "of!" diye parmağını ağzına götürmediğine şaşıyordum. Maazallah parlamama bir şey kalmamıştı. Şilte, yorgan, cibinlik, karyola nagehan alev alıverecektik. Âşık Kerem'in döne döne yanıp tutuşması keyfiyetini şimdi pek akıldan aykırı görmüyorum. Bana da uzaktan bir kibrit gösterseler benzin tenekesi gibi anı vahitte parlayacağıma hiç şüphe yoktu.

Bir tutuşmuş ateşim kurbu civarımdan sakın

diyen Fuzuli de, acaba, vaktiyle böyle yakıcı bir illete, mesela bir Acem nezlesine mi tutulmuştu? Ben eski işleri pek bilmem, bunu Ali Emirî Efendi'yle Köprülüzade Fuat Bey'e sormalı... Her neyse, bu çok ateşli bir illetti; yanıyordum; için için, inim inim yanıyordum. İstiyordum ki biri beni kocaman soba maşasıyla belimden tutsun, götürüp bahçede havuza daldırsın... Beş kere, sayısız hesapsız, durmayıp din-

lenmeyip daldırsın... Yanar bir kütük gibi vücuduma su dokundukça cazırdayarak, hışıldayarak beyaz beyaz dumanlar salıvererek orada söneyim, serinleyim!

Ya baş ağrısı! Ağız alışmış da "ağrı" diyorum, yoksa ağrı ne kelime? Ağrı benim çektiğimin yanında şifa gibi kalır... Sanki iriyarı bir Rum dülger sırtıma çıkmış, bir ayağını omzuma basıp diğer ayağının dizkapağını da enseme dayamış, yapıda çalışır gibi, beynime temel çivisi kakıyor. Hani sert, kuru meşeler vardır, çivi işlemez de keser yedikçe piyano gibi inler, öter, başım işte öyle inliyor, sırtım, omuzlarım, ensem, üzerine adam binmiş gibi, ağrıyor, kırılıyordu. Bir dülger tam üç gün üç gece durmamasına çalıştı. Şakaklarım öyle atıyordu ki benim kafamın içinde bayram davulu bir saat, bir gün değil, köy düğünü gibi tam bir hafta vurdu.

Lakin en dehşetlisi mafsal ağrılarıydı... Vücudumu taciz için demirciye verilmiş bir araba dingili zannettim; bir demirin başına gelenler tamamen benim başımdan da geçiyordu. Evvela tavı bulmak için nöbetin o kızgın ocağında bir müddet ısıtılıp beyaz ateş haline getiriliyordum; sonra çelik ağızlı makaslar, keskin burunlu kıskaçlarla demirci ustası şuramdan buramdan, bileğimden, bacağımdan yakalayıp parça parça doğruyor; eziyor, uzatıyor, keyfine göre oynuyordu. Daha sonra usta çırak karşılıklı geçip beni örsün üzerine yatırıyorlar, ağır çekiçlerle biteviye, acele acele dövüyorlardı, en nihayet "caz!" diye suya sokup bırakıyorlardı, yani ter imdadıma yetişip bir lahza sükûnet buluyordum. Dedim ya, vücudumun eler, tutar yeri kalmıyordu.

Sinir sızıları ise hepsinden berbattı... Dişçilerin damarı körletmek için kullandıkları kıl gibi incecik telden bir alet

vardır, çürüğün içine sokup da çevirdikleri zaman insanın gözlerinden alev çıkar, yüreğinin vurması durur, nefesi tutulur; tıpkı onun gibi bir sızı, hiç yoktan gelip bele giriyor; "Aman!" diyemiyorsunuz, mıhlanmış gibi aynı vaziyette kalıyorsunuz. Soğuk soğuk ecel teri döktüren bu sızıyı bir başkası, daha zorlusu, arka arkaya takip ediyor...

Evet, muhakkak bu hastalık İspanyol nezlesi; engizisyonun bütün işkenceleri mikroplarında yer tutmuş; ha insan vücudunu bir defa bu illete kaptırmış, ha engizisyon sergerdelerinden "Törkümat" ile "İksimenez"e... Ateşte yakmaktan, örste dövmekten başlayarak beyne çivi mıhlamaya, damarlara mil sokmaya kadar işkencenin her türlüsü tamam olmadan yakayı sıyırmak kabil değil! Herhalde bu hastalık İspanya'da gelip geçmiş bütün boğaların, bütün esirlerin intikamını çıkarmıştır zannediyorum...

Ne susamasıydı o? Ağzımın üzerine cezve tutsalar, ispirto lambası gibi kahve pişecekti; vücudumun sıcaklığından kabil olup da biraz kışa saklayabilseydim diye düşündüğüm de oldu; odunsuzluktan tir tir donarken acaba İspanyol nezlesinin kırk derece sıcaklığını arayacak mıyım? Bilmem... Ben şimdi hiçbir şeye "olmaz!" demiyorum. Umumi Harp bize:

Olmaz olmaz deme, olmaz olmaz

hakikatini ne güzel öğretti... Hem dizüstü geldik de öyle öğrendik! Evet, ne susamaydı? Bir türlü kanmıyordum, nehirler içsem kanmayacaktım. Gezdiğim, gördüğüm uzak yerlerdeki çam korularının serinliğini, reçine kokulu membaların

suyunu istiyordum; ama öyle sürahiyle, bardakla, maşrapayla değil... Yere diz çöküp başımı kaynağa daldırmak, bu vaziyette, kocaman bir dağ keçisi gibi suları sakallarımdan şıpır şıpır göğsüme damlatarak uzun uzun, kana kana içmek... Bu ne keyifli olacaktı! O dakikada bir tarafa İzmir valiliğini, öbür tarafa bu dağ keçiliğini koysalar da "iste" deseler tereddüt etmez, keçiliği isterdim; düşününüz hararetin şiddetini...

İspanyol nezlesinin nöbeti de çok kâbuslu, çok hayaletli oluyor; bir kavle göre akrabamız, diğer kavle göre yabancımız o meşhur "Zerdüşt" yok mu? Bana musallat oldu, eski gümrük hamalları iriliğinde, baldırı çıplak bir herif, ikide birde gelip göğsüme dizini basıyor: "Söyle benim cinsimi?" diye zorluyor, âlim olmadığımı nasıl anlatırsın, "Türk" diyorum, kızıyor, "Acem" diyorum kızıyor, çıldıracağım... Hemen İspanyol nezlesinden Rıza Tevfik Bey'le Sâmih Bey'i Allah korusun, hiç cürmüm olmadan bana bu kadar musallat olan "Zerdüşt" onları boğmadan bırakmaz!

Zihnimin içi hâlâ karmakarışık; hatıratım yangından kurtarılıp cami avlusuna taşınıvermiş eşya gibi, bir türlü sırasını bulup çıkamıyorum; neydi o hal. Ben daha yatakta inlerken evin halkı birer birer yatağa düştü; beşikteki çocuktan mutfaktaki aşçıya kadar herkes hasta! Kim kime bakacak? Serildik kaldık... Bu harp senelerinde her millet ortaya bir marifetini koydu, İspanyollar da nezlelerini... Sanki cemiyet-i beşeriyeye elbirliğiyle fenalık etmek şart, bitaraf kaldığına sevindiğimiz İspanya'nın da hiç olmazsa bu kadar zararını görmek... Ne de çabuk yürüdü geldi; daha dün "garip bir hastalık varmış!" diye okuduğumuz illet bu-

gün kanımıza karıştı. Bereket ki hekimsiz, eczacısız savuşturabildik; yoksa İspanya'yı da, nezlesini de bu kadar ehven geçiştirmezdim. Bu zamanda hekim ne demek, evi rehine koymadan doktora buyurunuz demek kabil olamaz, eczacı için de sandıkları karıştırıp satılığa birkaç parça mal çıkarmalı... Doktorun yalnız arabasına vereceğiniz meblağ ile evveli bir sünnet düğünü yapar, hayal, hokkabaz oynatır, bir mahalleyi eğlendirirdiniz. İlla benim gibi köyde oturanlar hekimi akla getirmemeli...

Sıhhat gibi bimarı gama geç geliyorlar
Öldürdü bizi nazı etıbba ne beladır

diyen eskiler şimdi yaşasaydılar, böyle şiirle, beyitle değil, doktor işini ancak palayla, kamayla temizlerlerdi. Benim bildiğim, hastalık sırası değil, baktın ki hastalandın, hekim lazım, ecza lazım, gıda lazım, bakıcı lazım, insan zar zor ayağa kalkmalı, inleye inleye gidip odasının kapısını kilitlemeli, sonra yatağına uzanıp beklemeli...

Elbette ya ölüm gelir ya sağlık! Bugünkü dünyanın fazla değerini göremiyorum. Eti iki yüze yemek, kundurayı yirmi beş liraya giymek, biraz sonra da çıplak dolaşıp aç gezmek için tutup da hekime, eczacıya avuç dolusu para dökmeyi anlamam, işi kadere bırakmalı. Neyse, sıramı ben bu işte de atlattım, darısı size!

Tembelliğe, Uyuşukluğa Dair

Yaz sıcağında da bir türlü çalışılamıyor; hoş ben kışın da –soğuktan olmalı– yine çalışamazdım. Baharların serin havasında da çalıştığımı pek hatırlayamıyorum ya! Bu tembellik mevsimden değil, galiba kendimden... Hani insanın bir mühim işi çıkar da erkenden kalkmaya mecbur olur, fakat bir türlü uykunun tatlı yükünü üzerinden atamaz; bir türlü gözlerini açıp da yatağından çıkamaz; sağa döner, sola çevrilir; nihayet tekrar dalıp kendinden geçer; işte ben otuz senedir hep bu vaziyette, uyanıp da bir türlü işine gidemeyen bir adam halindeyim; hâlâ gözlerimi açamadım. Zihnimden uykunun ipsiz sapsız düşüncelerini atıp da hâlâ dünyayı bir işgüzar gözüyle göremedim. Sanki ömrüm daimi bir sabah keyfi... Mahmur bir eda ile kahve fincanı elde, etrafa süzük süzük bakıyorum; öğle geldi, ikindi yaklaştı. Akşama da bir şey kalmadı. Ben hâlâ köşe penceresinde gevezelikle vakit geçirip boyuna fırsat vapurlarını kaçırıyor, bir türlü işimi yapamıyorum.

Bazen vapurla Boğaziçi'nden geçerken görürdüm, çökük bir yalının içi güneşli bir odasında köşe minderine geçip oturan beyaz takkeli, pike entarili bir adam; göğsünü püfür püfür esen poyraza açmış, çıplak ayaklarını serin hası-

ra uzatmış; dünyanın gürültüsüne metelik vermeyen bir kayıtsız bakışla endişesiz, emelsiz ömür sürüyor; sıkılınca aynı köşede oltayı uzatıp balık tutmakla, uyku bastırınca aynı köşede yaslanıp bir kaylûle[1] kestirmekle, akşamüstü vakt-i kerâhat[2] gelince yine aynı köşede birkaç kadeh atıştırmakla yorulmadan, didinmeden geçen ne hoş bir hayat! Bir buna, bir de sıcak havalarda çamurlu göle gömülüp gözlerini bayılta bayılta zevkli zevkli adeta sırıtır gibi geviş getiren kaygısız mandalara bayılırım. Ha bir de şehremanetinin kiri, çöpü üzerine kurulup itirazlara, istimdatlara lakayt, olan biten işlerden bihaber, müzahrefat[3] ve mülevvesata[4] menus, ferah ferah uyuyan şehreminlerine de bayılmıyor değilim. Bence bu üç levha tembelliğin tam timsalidir. Memleketimizde de "Rodin" gibi bir heykeltıraş yetişip de tembelliğe, uyuşukluğa dair tunçtan abideler yapmak lazım gelse bu üç tablodan ne kuvvetli bir ilham alırdı. Koca Ragıp Paşa:

Kaldım o rütbe zâf ile yok irtihale hal

demiş, bizim Şehreminimiz de:

Kaldım; o rütbe acziyle yok iktidara hal

demeli; hatta zannederim, sade iktidara hali değil, istifaya da mecali yok... Hoş her kabahati ben ona bulmuyorum,

1 kaylûle: şekerleme, kestirme
2 vakt-i kerâhat: akşamcılar için içkiye başlama zamanı
3 müzahrefat: süprüntüler, çöplükler
4 mülevvesat: kirler, pislikler

Leblebici Horhor'un son perdesinde mi ne, Asesbaşı çıkar da biçare Horhor Ağa'ya bir türlü laf söyletmez, daha ağzını açarken "Sen sus!" diye dört vav miktarı haykırır; tıpkı şehremini de bu mevkide. Bütçeye zammiyat, idarede bazı teşkilat mı isteyecek, daha ağzını açmadan hükümet "Sen sus!" diyor. Elini hangi işe uzatsa, daha büyük veya nevzuhur bir makam "Sen çek!" diyor. Zeytinin yüz kuruşa satıldığı devirde üç yüz kuruşa belediye çavuşu tutulursa elbette biçare adam kendisini aç bırakan züğürt emanete değil, sepetini dolduran zengin bakkala çalışır... Öyle tahmin ediyorum ki şehreminine: "Hayır, sen aç kaldığı halde bile çalıp çırpmayacak kadar namuslu üç, dört yüz kahraman bulup kullanmaya mecbursun!" diyemeyiz; ortada kahraman yağması yok... Eli yetmez, gücü yetmez; şehremini ne yapsın? Sahipleri sayfiyeye gidince, viran konakları bekleyen amelmanda bekçiler gibi bir odaya çekilmiş, şimdilik emanet binası bekliyor, ama toz, toprak gövdeyi geçmiş, ona ne! Elbette taşınma zamanı gelince mal sahipleri siler, süpürürler. Doğrusu gazetelerin kopardıkları fırtınalara göğüs gerisindeki metanetin ben takdircisiyim; vekil iken böyle, asil olsa kıyamete bile aldırmayacak. Emanet binası müzahrefattan[1] damına kadar örtülünceye dek içinde kalacakmış; tıpkı gemi batarken kumanda mevkiinde son kalıp boğulan yiğit kaptanlar gibi... Gazeteleri de ne iyi üzdü, ne mükemmel sinirlendirdi; bundan daha maharetle sağır taklidi yapılamaz; lafa, yaygaraya kulak asmadı, rahatına baktı; fakat korkuyorum matbuat erkânından cinnete müstait celalli muharrirleri bu

1 müzahrefat: süprüntüler, pislikler

inat fazla sarsmasın; bir gün Babıâli yokuşunda başı açık, yeleği çözük, gözleri fırıl fırıl dönen ve "Hünkâr tuğ takmalı! Darülfünun kapanmalı! Karadağ kralına cebeliesvet çasarı demeli! Hey Etrak-i biidrak, bana caniptar olunuz!" ayarında saçmalar savura savura koşan bir adamla karşılaşmaya hiç arzum yok!

Neyse biz gelelim asıl bahse: Kimi muharrire çok çalışıp çok yazmadan nöbet nöbet bir delilik, kimine de az çalışıp az yazmaktan, bendeki gibi, sık sık bir tembellik arız oluyor. Kalemi elime alıp masa başına geçtim mi sinirlerime bir gevşeklik, damarlarıma bir pörsüklük geliyor, yüreğim sıcak mangal kenarına konmuş bir kar parçası gibi içimde sanki kaya kaya eriyor, tükeniyor; esnemeler, gerinmeler, için için dalışlar, mecalsiz, isteksiz davranışlar, hülasa şehremaneti makamına geçmiş gibi bir haller... Hokkayı da kalemi de şöyle bir tarafa itip hemen oracığa uzanmak "Yazıya da paso, okumaya da!" diye derin bir baygınlıkla kendimden geçip kalmak... Ne tatlı şey Yarabbi! Bıraksınlar uyuyayım? Sulh gelinceye kadar, kâğıt para kalkıncaya kadar, fasulye beş kuruşa ininceye kadar uyuyayım. Ben uyurken artık –el insaf– Hindenburg'un planı neye yarayacaksa yarasa da "Oldu, bitti!" diyen telgraflar neticeyi bildirse. Sade toplar değil, diplomatlar da susmuş, kongreler, konferanslar da bitmiş olsa, vesika denilen dertlerin de adı büsbütün batmış bulunsa. Artık uyandığım zaman gazetelerde harp raporlarına, lokantalarda harp hamallarına, divanhanelerde harp zenginlerine rast gelmesem! Dünya düzelinceye kadar, etraf sütliman oluncaya kadar yatsam uyusam...

Fakat korkuyorum bu şartları beklersem kıyamete kadar uyanamayacağım!

Bendeki bu bezginlik, bu tembellik gün geçtikçe artıyor; ille öğle üzerleri yok mu, bana canlı demek için iki şahit, iki doktor ister, pelte gibi serilip kalıyorum. Esnemek, gerinmekle başlayan bu halin kendine göre, sarhoşluk, âşıklık gibi bir tadı da var; o sırada en ufak bir iş, mesela hokkaya mürekkep koymak bile bana kuyudan su çekip kazan doldurmak kadar güç geliyor. İlle giyinip sokağa çıkmak, trene, vapura binmek, hele alışveriş edip paket taşımak yok mu? Maazallah, hatırımdan geçse terliyor, yoruluyorum. Böyle zamanımda biri koşa koşa gelse de "Seni çağırıyorlar, şeker vagonu vereceklermiş!" dese bile kımıldanmaya mecal bulacağım şüpheli. Gözümde dünyanın değeri kalmıyor, hem böyle ihtikâr tacirleri elinde tırtıl üşmüş erik ağacına benzeyen kıt ve nekes bir dünya değil, dağları şekerden, nehirleri gazdan, gölleri yağdan bolluk bereket misilsiz bir âlem bile olsa yine şevk ve heves duymayacağım. Uzun uzun, sık sık, yürekten derinden, hevesli, keyifli esneyip gerinmeye, yemek içmek kadar vücudumun ihtiyacı var. Böyle birçok esneyip gerindikten sonra dalıp sızayım; yukarda da dediğim gibi dünya beni unutsun, ben dünyayı unutayım... Artık ne Şam'ın şekeri, –estağfurullah, Şam'da şeker ne arar, bu darbımeseli değiştirelim– ne Antep mebusunun şekeri, ne harp zenginlerinin yüzü? Hepsini unutayım, uyuklayayım, uyuşayım; işte arzum bu!

Didişip uğraşmaya mecalim kalmadı; Galata'nın dalavereli hanlarını dolduran o güya iş ve ticaret adamları yok

mu, hani bir kapıdan öbürüne girip, bir merdivenden öbürüne atlayarak, birbirlerini çarpıp kakarak, kan ter içinde üşenmeden, bıkmadan, durup dinlenmeden kafesten kaçmış maymunlar gibi yola yırtına yaşarlar... İşte bu halk gözümün önünden geçtikçe başım dönüyor, şaşırıyorum, ürküyorum.

Hülasa ben daha para haberi, para tadı almadım. Satır sesi duymayan kediler gibi köşemde uslu, edepli uyukluyorum. Ben uyudukça Allah sizlere uyanıklık versin?

Talihe, Kadere Dair

Masallarda şehzadesi, beyzadesi, her neyse biri, boşa koyar dolmaz, doluya koyar almaz, sağa başvurur bulmaz, sola koşar olmaz; nihayet bunalıp derinden, yürekten bir of çeker; bakar ki karşısında bir dudağı yerde, bir dudağı gökte kocaman bir zenci "Dile benden ne dilersin?" diye soruyor. Buna yakın bir vaka geçen gün benim başımdan da geçti:

Ortaköy'e giden tramvayda hurdahaş bir haldeydim; vücudumun ezilip hırpalanmadık yeri, elbisemin buruşup kırışmadık parçası kalmamıştı. Misafirliğe giden efendiden bir adama değil, ya hissedarlarla dövüştükten sonra karakola sokulan bir mahalle gencine, yahut da karakoldan çıkan bir gazete muharririne benziyordum. Çürük, ezik içindeydim. Tam o sırada orman korucusu gibi ızbandut bir herif elindeki demir uçlu labutu kaldırıp ayağımın üzerine denizde pis kargılar gibi yaman bir nişancılıkla güm diye indirmedi mi? O, "estağfurullah" bile demedi, halbuki ben, derhal, candan, yürekten "Of!" diye haykırdım. Bir de ne bakayım, eşref saatine mi geldi, nedir, karşımda bir dudağı gökte kuzguni siyah bir haremağası duruyor, yüzüme bakıyor. Hem öyle bir bakış ki manası: "Dile benden ne dilersin?" Zahir tekerleklerden çıkan sinir bozucu gıcırtılar, birdüziye ku-

laklarımı döven çan seslerinin verdiği sersemlik, itişip kakışmanın yorgunluğu, et perhizinin zaafı ile zihnim altüst olmuştu, bana bir şaşkınlık geldi, masal içinde miydim, yoksa bol haremağalı Ortaköy tramvayında mı, fark etmiyordum. "Ne istesem? Ne dilesem?" diye düşündüm. Aman Yarabbi, birden hatıra hiçbir şey de gelmiyor; nutkum da, aklım da tutuldu? Saçma sapan arzulardan bir türlü zihnimi kurtarıp adamakıllı bir şey isteyemiyordum. Halbuki yüreğim temenniler, arzular, isteklerle doluydu... Az daha "Harp bitsin!" diyecektim, sustum. Filozofun "Zaman"daki makalesi cesaretimi kırmıştı; meğerse sulh de iyi bir matah değilmiş. Para mı bulunmazmış, yoksa para bulunur da meydan mı bulunmazmış, yoksa her ikisi de bulunup hesapsız, kitapsız yemeye imkân mı bulunmazmış –kabahat makalede değil, bu benim mahdut anlayışlı kafamda– manasını bir türlü iyi kavrayamamıştım; işte bu yazı beni susturdu. Hani meşhur hikâyedir, çocuğun biri anam ölsün de babam bir genç kadın alsın, yüzüm gülsün diye dua edermiş, aksi çıkmış, babası ölmüş, anası kocaya varmış, iş ters olmuş, onun gibi ben de şimdi, daha berbat çıkar diye sulhu de pek istemiyorum. Fakat Âbit hanında yazıhanem, şeker işinde de parmağım olmadığı için harbin devamına da pek dua edemiyorum. Hayır, aklıma efradını cami, ağyarını mani hiçbir temenni gelmiyordu.

Haremağası bir tereddüt devresi geçirip bir hayli yüzüme baktıktan sonra bol redingotunu ilikledi, yerden bir selam verdi; kulağıma eğildi: "Allah aşkına, beyefendi, bir ekmek parası" dedi. Meğerse kibar kılıklı bir dilenciymiş... Talihe bakın ki kırk yılda bir karşıma "Dile benden ne di-

lersin?" diyeceğini farz ettiğim bir zenci çıktı, o da sadaka istedi. Halbuki zamane zenginleri, tıpkı böyle, masallardaki gibi, sanki bir "Of!" diyorlar, karşılarına bir "Dile benden ne dilersin?" diyen çıkıyor ve bir saniyede dünkü cebi delik bugünkü kırk ikilik oluyor. Bende bu talih nerede? "Dile benden ne dilersin?" diyecek bir ehli kerâmet beklerken yine masallardaki gibi "Ölümlerden ölüm beğen!" diyen bir ifritle karşılaşmadığıma şükredip oturmalı. Bana da artık Fuzuli gibi:

Dide-i bahtım açılmaz, ne acep uyhuludur.

demek düştü. İstibdat yağması çocukluğuma, muharebe piyangosu uzaklığıma tesadüf etti; sünnetim aceleye, düğünüm yolculuğa tesadüf ettiği gibi... Zaten bir zamandır her işim aksi: Hastalığım bayrama, mide bozukluğum ziyafete rast geliyor; yıkanayım diyorum, sular kesiliyor; bahçeyi sulatıyorum, yağmurlar yağıyor. Hiç böyle muannit[1] aksilik görmedim, sıcağı çok sevdiğimi talihime ezkaza duyursam temmuz ortasında, galiba, kış yapacak... Öksüz kırk yılda bir hırsızlığa çıkmış, ay akşamdan doğmuş; lakin bu iş hesapsız tutulmuş da ondan böyle olmuş? Ben ne yapayım ki bu talihle hırsızlığa çıksam sade ay doğmayacak, belki güneş bile battığına pişman olup tersyüzüne geri dönecek! Halbuki talihli adam böyle fena bir işe niyet etse de bedri tam bile olsa tam vaktinde ay tutulduktan başka üstelik, belki, elektrik fabrikası da sakatlığa uğrardı...

1 muannit: inatçı

Ben talihime güvenemiyorum; eminim ki bir piyangonun umum biletlerini toplamak bana müyesser olsa da içlerinden bir tanesini alamasam büyük ikramiye o alamadığıma çıkardı. "Arpa ektim darı çıktı" diye şikâyet ederler; ben arpa eksem de darı çıksa sevincimden şenlik, bayram yaparım, toprağa attığım tohumların kurtlar, kuşlar tarafından yenmemesi ne lütuf! Halbuki talihli adama bakıyorum. Darı ekiyor, buğday alıyor, yine de beğenmiyor; hiçbir şey ekmeden zahire alanlara baktıkça ben ona da hak veriyorum; beğenmez a... İyi ki mebus değilim; benim girdiğim meclis haftasına tatil olurdu; halbuki talihliler meclisi dört seneyi de aşıveriyor. "Talihi yâr olanın yâr sarar yaresini" demişler; benim yaramı, yârdan vazgeçtik, ağyar bile sarmaz da sokak ortasında kıvrılıp kalırım diye korkuyorum!

Talihimin Adada bir gece kumarlık canı var; hani Amerika'da –Amerika ayın son çarşambası gibi kimine yarıyor, kimine yaramıyor; bir bir arkasına birçok daüssınaalar, fabrikalar, makineler temaşasına galiba her akıl pek tahammül edemiyor ki muharrirlerden biri oradan geldikten sonra kendisini artık adam değil, seksen beygir kuvvetinde bir püskürgeç zannediyormuş; Allah şifa versin!– Evet, ne diyorduk? Hani Amerika'da konserve fabrikaları varmış. Öküz bir kapısından tüylü, canlı girer, öbür kapısından yolunmuş, soyulmuş, hatta kutulara sokulmuş bir halde çıkarmış; işte ben de kulübe gitsem böyle bir kapıdan canlı ve giyimli girer, ötekinden cansız ve soyunmuş çıkardım. Hiç böyle topal talihle kumarbazlar kervanına katılınır mı?

İki türlü yüzmek vardır: Biri suyu ite ite, öbürü kendine çeke çeke... Yaşamak da böyledir: Benim hayatım birinci

kısımdan, ite ite ömür sürüyorum; önlerine çeke çeke yaşayanlar başkaları... Benim talihim dâfi[1] bir talih. Geçende bir cenaze alayında –cenaze kelimesiyle alay kelimesi de birbirine ne kadar zıt!– beyin biri nedense kızdı; bastonunu çekti, önünde ne varsa itip devirerek kendisine yol açtı, yürüdü; fakat bir yeri geldi ki sıkıştı, kaldı, artık ne bastòn para etti, ne feryat... İşte ben de böyle yazılarımın hakkına ite devire ancak bir arpa boyu yol gittim; şimdi sıkıştım, kaldım; kalem bu ana baba gününde artık sökmüyor. Talih dediğin himmetli kısımdan olmalı; böylelerinin önünde dağlar eriyor, nehirler kuruyor. Halbuki benim karşımda kümbetler dağ, seller nehir oluyor. Bir de cazip talih vardır; uzağından geçerken şıp diye servet, ikbal insanın üzerine yapışır, atayım desen kurtulamazsın; bu, hepsinden iyidir. "İstanbul" gibi bir fakir beldeye girdin mi o talihle bütün halkı şekersiz veya odunsuz bırakmak elindedir. Fakat talihin bir kısmı da vardır ki iyi başlar, insanı aldatır, sonu kötüdür; hani bir ata binersin de uslu usul, tatlı tatlı giderken birden ürker, üzerindekini atar, böyle talihler de vardır. Tevekkeli talihe kör talih dememişler, resmini bile gözü bağlı yaparlar; harp zenginlerine baktıkça talihin gözü görmez olduğuna hakikaten inandım, iman ettim; bunları hangi delikten bulmuş da çıkarmış, şaşıyorum. Galiba talih sade kör değil, biraz da sersem... Fakat yamağı, yaman! Daha dün tırtıl gibi yerde sürünen bu adamları dört günde kelebek gibi kanatlandırdı; eceli gelince karınca kanatlanır derler ama bunlar o cinsten değil; asıl, kanatlanmasaydılar bu açlık senesinde ecelleri ge-

1 dâfi: defeden, savan, savuşturan, iten

lirdi. Mektepten hatırlarım, daha geldiğinin birinci gününden şımarıklık, haşarılık yapan arkadaşlara: "Kabak çiçeği gibi açıldın!" derlerdi. Harp zenginlerinin yanında kabak çiçeğinin açılmışı menekşeninki gibi mütevazı, mahviyetkâr[1] kalır; onlar, köklerinden salhane ayağı geçen gübresi bol ayçiçeği tohumuna benziyorlar; çarçabuk sivrildiler, kocaman kocaman çiçeklerle şımarık şımarık tepemizde açıyorlar. Nerdesin sulh veya insaf bahçıvanı! Artık kemale erdiler, gel de şunları topla...

Benim talihimden çiçek beklemek abes; rüzgâr tohumumu bataklığa attı, saz gibi dört ördek arasında sıtmalı, hummalı solgun bir ömür sürüyorum. Mamafih sade harbe değil, bir başka bela olan talihsizliğe de ben dayanmaya karar verdim. Rint dediğin vesika ekmeğini iaşe yağına banıp banıp yine dayanmalı; beline "meni ihtikâr"dan dört arşın salaşpur dolayıp yine dünyaya meydan okumalıdır.

Bunun sonu tatlı olacak; zahmete değer! Kimin talihi iyi, kaderi parlak, o zaman anlaşılır...

1 mahviyet: alçakgönüllülük

Ucuzluğa, Pahalılığa Dair

Kâğıt para çıkalı kâğıtla münasebeti olan her nesneden bana ikrah[1] geldi; ille o kuruşluklarla yüzlükler yok mu, gazete müvezzilerinin yağlı feslerinde, hamalların terli göğüslerinde, satıcı kadınların çorap içlerinde bit gibi vakit geçiren bu kirli kâğıtçıklara elim sürülünce vücuduma ürperme, gönlüme bulantı, boğazıma öğürtü geliyor... Para mıdır? Paradan düşen kabuk mudur, yoksa içine sardalya balığı sarılmış o mahut pembe Serbestî gazetesinden bir kopuk parça mıdır, yek nazarda anlaşılmıyor... Her gün, egzama mütehassısı, kel tedavicisi yahut uyuz hekimi gibi ellerimiz, gözlerimiz sanki cılk para içinde meşgul? Cüzdanıma doldurup göğsümde sakladığım bu paralar yemekte aklıma gelse lokma boğazımdan aşağı inmeyecek... Bana kalırsa bunları artık toplamalı, hem maliye nezareti bu işi şehremanetine devretsin, mesele tanzifata ait ve hakikaten de birbirine layık...

Evet, kâğıdın münasebeti olan her nesneden beni kirli kâğıt para iğrendirdi. Aksi gibi bu harb-i umumi devrinde kâğıt hangi işe karışmıyor? Bizlerde sicim kâğıttan, çuval kâğıttan, elbise kâğıttan, kösele kâğıttan galiba dostluk da

1 ikrah: tiksinme, iğrenme

öyle... Hani bir bilmece vardır, kâğıt bilmecesi: Minareden attım kırılmadı, suya attım kırıldı; hakikaten kâğıttan masnuat, tıpkı gazeteciler gibi, suya, sabuna dokunmamak şartıyla hayli dayanıyor. Gittikçe de dünyayı hükmüne ram edecek; ortada kâğıttan başka bir şey kalmayacak... Ben, şu sırada Avusturya'da seyahat edenlerin kâğıttan patates püresi, mukavvadan pasta yiyip kâğıt menkuhundan da çay içip içmediklerinde şüpheliyim.

Evveli Pazar Alman'da satarlardı: Bir tabakta tuzu biberi ekilmiş, sarıları koyulaşıp akları beyazlaşmış mükemmel iki yumurta; yahut bir iri dilim gravyer peyniri, yahut da karpuz veya şeftali... Öyle canlı, mükemmel ki insanın hemen yiyeceği gelirdi. Bunlar, o zaman, alay olsun diye kâğıt, mukavva ve boyadan yapılır, yenmezdi; şimdi, galiba, ciddi olmak üzere yine kâğıt, mukavva ve boyadan yapılıyor ve yeniyor!

Gazetelerine kâğıt almaya uğraşan arkadaşlarımız, bana gelir ki kâğıdın cinsini elleriyle değil, en evvel mideleriyle, lokantada yokladılar, pestil alır gibi siftah çeşnisine baktılar... Yakında İstanbul'da kâğıt bitecek diyenler var; fena da değil, o kadar istediğimiz halde bir türlü kaldıramadığımız kırtasiyecilikten devair bu vesile ile kurtulur; ama gazeteler de çıkmazmış, harp zenginlerine ne mutlu... Talihleri kuvvetlidir, buna da muvaffak olurlar diye korkmuyor değilim! O zaman kedisiz evde meydan bulup varsın oynasınlar... Benim anlamadığım bir iş varsa, o da Almanya'dan memlekete bu kadar makineler girdiği halde hâlâ neden bir kâğıt makinesi getirtemeyişimiz... Keşke matbuatın seksen beygir kuvvetinde lüzumsuz bir püskürgeci olacağına bir kâğıt makinesi olsaydı... Bir taraftan paçavra atar, öbür taraftan

tertemiz kâğıt alırdık; bir taraftan tertemiz kâğıt atıp, öbür taraftan paçavra çıkarmaktan elbette bu daha şerefli, memlekete daha hayırlı olurdu...

Her neyse bana kâğıttan da; gazeteden de, kitaptan da nefret geldi; Babıâli Caddesi'nden inip çıkarken camekânları dolduran elvan elvan kitaplara bakmam bile... Bizde halkın dilediğini, duygusunu anlamış kendimden başka muharrir görmüyorum; şimdi şiire, felsefeye, aşka, terbiyeye kim kulak asar.

Zaten yeni şiirlerin bir türlü tadını alamıyorum, eski edebiyat, hele en eskisi büsbütün netameli. Geçenlerde şöyle bir kapısından bakayım dedim, kendimi baloza girdim zannettim, içeriden piri pürhiddet dışarı uğradı: "Senden, gazeteden, silsilenden başlarım!" diye haykırdı, hemen ters yüzüne döndüm.

Zaman, açlık zamanı; yemekten, içmekten, ucuzluktan, pahalılıktan başka düşündüğümüz yok. İşte okunacak, yazılacak mevzu yalnız bu olmalı; bakisi güzaf-ı binihayet[1]...

Hülasa kitapsızlıktan boğuluyordum. Nihayet geçen gün, büfenin bomboş çekmelerini –belki kıyıda köşede kalıp unutulmuş bir şey bulunur hülyasıyla– karıştırıyordum, elime içi resimli, küçük bir kitap geçti. Şöyle bir göz gezdirdim, zevkimden düşüp bayılacaktım; hemen göğsüme bastırdım, merdivenleri dörder atlayıp odama kapandım. Bir eserden ne bekleriz? Heyecan, zevk değil mi, bu kitabın heyecandan tıkanacak gibi olduğum, zevkten bayılmalar geçirdiğim yerleri vardı. Okurken bu kansızlığıma rağmen kan beni boğa-

1 güzaf-ı binihayet: sonu gelmez lakırdı

cak kadar kâh kızıyordum, kâh, bu musibet devrinde ağzım kulaklarıma varacak derecede gülümsüyordum; kâh şaşıp şaşıp kalıyor, kâh kalkıp kalkıp oturuyordum.

Peri hikâyeleri vardır, insanı akıl almaz işlerle avutur, eğlendirir; işte bu kitap hemen hemen öyle, inanılmaz şeylerle dolu avutucu, eğlendirici bir nüsha-i nadire idi. Hatta bir aralık dayanamadım, kapıyı açtım, ev halkına seslendim. Geldiler, onlar da şaştılar, hoşlandılar. Hiçbir kitap, bu zaman için, daha tesirli, daha kıymetli olamazdı. İsterseniz şurasından burasından, beş, on satır beraberce okuyalım:

"Sadeyağlar: Halis Halep kıyyesi, 14 kuruş; birinci nevi Sibir, 17 kuruş. Tereyağı: Milano, 28 kuruş; yerli, 20 kuruş. Zeytinyağları: Birinci nevi Ayvalık, 9 kuruş; filtre Fransız, 10 kuruş... İlah..."

Nasıl, kitap ehemmiyetli değil mi? Şöyle, yüreğinize bir ufacık heyecan, göğsünüze bir kabarma, zihninize bir durgunluk gelmedi mi? Acaba hangi eser şimdi, ilk seçilmiş bir cümlesiyle sizi bu derece müteessir eder. Hele okuyalım:

"Mısırın mahsusa pirinci kıyyesi, 2,20 kuruş, Napoli makarnası, 5 kuruş; kahve, 9 kuruş" yani eski hesapla yukardan beri saydığımız mekûlâtın yekûnu birer okkadan: Yüz on dört buçuk kuruş kadar bir şey, yeni hesap, aynı nefaşette olmamak şartıyla yirmi altı liradan cüzi fazla... Yani bugün birer okka aldığınız aynı para ile vaktiyle her birinden yirmi beşer okka alabilirmişsiniz... Düşününüz, yirmi beş okka kahve, bugün seksen lira ile yüz lira arasında... Yani o zamanın yirmi altı liralık malı şimdi bin beş yüz liraya yakın... Zihniniz bir parça daha durgunlaştıysa başka fasla geçelim:

Seylan çaylarından harman, okkası 30 kuruş. Popof, 40; Kolonyal, keza... "Bu mallar zamanın hesabına hiç uymaz, bire bin beş yüz deyip kapayalım; İstanbul'u yakıp kavuran meseleye, şeker piyasasına bakalım: "Dört köşe kuvvetli Tiryeste şekeri, okkası 3 kuruş; tebellür etmiş emsalsiz İngiliz şekeri, 4 kuruş; kelle, 2,30 kuruş..." Hele şu miskin fiyatlara bakınız, şekerin değeri mi varmış; halbuki bugün şeker uğrunda tüccar halkın, gazetelerde tüccarın kanını iliğini emiyor; bir kısmı şekerin çokluğundan, bir kısmı da yokluğundan küplere biniyor; şeker illeti de garip bir illet ha, evine bir dirhem şeker girmeyen adamlara musallat oluyor da sonra şeker bayramlarında bile bizi şekersiz bırakan her günü bayramlara dokunmuyor... Farz edelim ki şu mahut on dört vagon şeker benim malım; eski hesap 140.000 okkadan iki bin sekiz yüz lira eder, bugün piyasada iki liraya satılması kabil olsa iki yüz seksen bin lira... Çıldırmak işten bile değil, ya şekerleme kısmı, hani üzeri buzlu gibi sert durup da ağza atınca menekşe şurubu gibi yayılan fondanların okkası zamanıyla on beş kuruşaymış; ekşiliği, mayhoşluğu çenelerinizin muttasıl yerlerini sızlatan iri, sapsarı limon şekerleri on altı kuruş, yanık süt kokulu karamel on yediye... Yani bugün alacağın bir okka zeytin parasıyla o zaman elinde zorlukla taşıyabileceğin kadar şekerleme almak mümkünmüş. Zaten bugün bir okka zeytinyağına verdiğimizi evvelki zamanda bir bütün koyuna ancak verirdik. Bugün bir okka yağ, dün bir koca dana; bir okka pirinç, üç kuzu; bir okka kahve bir inek demekti... Şimdi bir ineğe verdiğimizle vaktiyle beş odalı bir irat alırdık. Bir çeki odun parası bir evi bütün kış idare ederdi...

Görüyorsunuz ya, kitabım insanı ne eğlenceli mukayeselere sevk ediyor, keyiflene, hiddetlene ne hoş vakit geçirtiyor... Fazla müteessir oldunuzsa, yahut sinir hali, çarpıntı filan geldiyse teskin edici bir fasla bakalım: "Müferrihilkalp misk limon şurubu, şişesi 7 kuruş; Hoker ve şürekası mamulatından portakal iksiri, düzinesi, 24 kuruş; Trablusgarb'ın çiçek suyu, 7 kuruş; Atkinson kolonyası, 8 kuruş... Hele biraz ferahladık, şimdi çerez ve meze kısmına göz gezdirelim:

Siyah havyar, kıyyesi 140 kuruş; –hatırlarsınız ya pahalı diye elli dirhemlik teneke kutularda alır, dolaba kilitlemek isterdik, bugün zeytinyağı daha pahalı, ispermeçet mumu iki misli– Edirne'nin tütsülenmiş sığır dili, çifti 35 kuruş; –şimdiki öküz etinden birkaç misli ucuz– Kalamata zeytini, 10 kuruş; –bugün okkası on kuruşa satılan bir mal hatırlayamıyorum, on altı okka zeytin on altı lira, sepete koyup insan elinde taşıyabilir; o zaman on altı liralık zeytini ancak öküz arabası nakledebilirdi– Kılçıksız Lüks sardalyası, kutusu 5 kuruş; –şimdi bir sardalya başı veya kuyruğu beş kuruşa geliyor– Rokfor peyniri, 26 kuruş; –yani şimdi bu para ile yüz dirhem sabun alınabilir– kaz ciğeri ezmesi, kutusu 3 kuruş; –kundura cilasının kutusu bugün üç misli– ilah... Ya rakı? Kıyyesi 7 kuruş, şimdi kadehi yediye, bugün bir okka rakı bedeliyle o zaman iki hasırlı lebalep dolar, iki sarhoş yerine bir düğün halkı sızarmış... Daha garibi var: Bugün yalnız çuvalına verdiğimiz parayla o zaman bir çuval sabun; şimdi yalnız tenekesine verdiğimiz parayla o zaman bir teneke zeytinyağı alabilirmişiz; Süphane men tahayyere fi sun'ihulukul... Bisküviler, çikolatalar, reçeller, içkiler, daha neler de neler...

Bunları çocukları imrendirip babalarına musallat etmemek için geçiyorum.

İşte kitabımdan size ufak bir fikir verdim. Köşeye oturuyor, sahife sahife karıştırıyor, düşünüyor, hesap ediyor, gülüyor, ağlıyor, hülasa heyecanlı, zevkli bir ömür geçiriyorum, romandan, hikâyeden, şiirden vazgeçin de eski bakkaliye kataloglarından bir de siz ele geçirmeye bakınız! Sulhun geleceği, piyasanın düşeceği, dünyanın iyileşeceği yok, bari "Geçmiş zaman olur ki hayali bin cihan değer" kaidesine uyalım, avunalım; hemen Allah bugünün piyasa ve katalogunu da gelecek sene bizlere aratmasın, amin!

Gidiş Gelişe Dair

Vapur, tren, tramvay... Bu ayrı çeşit üç işkence makinesine benim beş senelik harbe göğüs germiş dermansız, zebun vücudumun artık tahammülü kalmadı. Bir İstanbul'a inip dönmek için acuze eline düşmüş acemi ahretlik gibi itile kakıla, şaşkın ve avare saaflerce çabalamaktan bezdim; hiç sinirlenmeye gelmiyor. Zira ya kendinden azılısına rast gelip hokkabaz yamağı gibi sille, tokat yiye yiye halk içinde eğlence oluyorsun, yahut da kendinden ezginini bulup zoraki bir külhanbeylikle uluorta kabadayılık ediyorsun; bunların ikisi de benim kârım değil, ne vurayım, ne vursunlar. Doğduğumdan beri görmediğim hakaretlerin, çekmediğim eziyetlerin, uğramadığım muamelelerin şimdi vapur, tren ve tramvayda bin çeşidine, püsküllüsüne, belalısına katlanmak bu otuz yaşımdan sonra bana çok ağır geliyor. Gidiş, geliş yüzünden insanlıktan çıktım. Vaktiyle Bandırma'dan vapur dolusu koyunlar gelirdi de uzaktan bakar, hayvanların çektikleri çileye şaşardım. O koyunlar sağ kalabilip de şimdi bizi böyle, una bulanmış hamsi tavası gibi birbirimize yapışmış, açlıktan ve tazyikten lokomotif altında kalmış firkete gibi yamyassı ve ipince olmuş görselerdi devr-i Âdem'den beri kesilip yenen hemcinslerinin intikamını zamanın nasıl

çıkardığını anlayıp teselli bulurlardı. Vapur ve tramvaydaki halimizi sardalyaya teşbih edenler haksızdırlar; sardalyalar bir istife, usul ve nizama tabi olarak dizildikleri, yan yana, zedelenmeden, hırpalanmadan itina ile sıra sıra yatırıldıkları için elbette fıçılarında bizden daha rahattırlar. Hiç olmazsa yanlarındakileri daha fazla rahatsız etmemek için ellerinde paket, kollarında baston, göğüslerinde iğne yok... Yürümezler, itişip kakışmazlar, sövgü nedir, avurt zavurt neye derler bilmezler, uslu uslu, sakin ve munis, birbirlerine sokulmuş müsterih bir uyku geçirirler.

Böylesine bin gıpta... Biz öyle miyiz ya? Akrep ezer gibi gıcırdata ovuştura ayaklarıma bastıkları zaman gözlerim yerinden çıkıyor; alt kamara merdivenini tırmanırken yapı yerine tuğla merkebi boşaltır gibi kafamdan aşağı paketlerini düşürdükleri zaman yüreğim ağzıma geliyor, sırtıma hamam kapısı vurur gibi küt küt yumruklarını indirdikleri zaman ciğerlerim sarsılıyor; ihtiyat zabitlerinin bellerine takılı kamalarının ucu ta belkemiğime dayandığı, polislerin otomatik tabancaları boş böğrüme namlularını uzattıkları vakit sinirlerim gevşiyor; hülasa vücudumun her azası bir başka türlü eza görüyor, bir başka çekiyor... Mamafih ben bunlara da, kamaralarda ter kokusundan bunaldığıma, güvertelerde rüzgâr ve güneşten sersemleştiğime, salonlarda havasızlıktan baygınlıklar geçirdiğime, tren basamaklarında ha düştüm, ha düşeceğim kabilinden halecanlara tutulduğuma, hepsine razıyım; fakat "Şimdi tokadı çalarım, behey sünepe!" manasındaki tehditli bakışları bir türlü hazmedemiyorum... Kendinden başka insanları hiçe sayan bir gururlu yürüyüşle arpa tarlasından orak makinesi geçer gibi halkı

iki tarafa serip ilerleyen leventlere bir türlü alışamıyorum, sanki vapur şereflerine gidiyor, tren hesaplarına işliyor, tramvay emirlerine bakıyor; bizler de yüzlerinin suyu hürmetine gidip geliyor, istifade ediyoruz.

İnsanlar asrın icabı çok hoyrat, çok azılı olmuşlar... Yabaniliğe doğru tersyüzüne geri döndüğümüze eminim; hem kırk, elli asırda kazandığımız insanlığı şu süratli dönüşe nazaran beş, on senede kaybedeceğimiz muhakkak... Beşeriyetin ne kadar gerilediğini anlamak için halkın tramvay arabalarına nasıl binip indiklerini bir görmek kâfidir; dünyanın hangi cins mahlukatı olursa olsun en yırtıcılarından, en yabanilerine kadar hepsi, şayet memleketlerinde tramvayla gezebilselerdi, emin olunuz, daha başka türlü, mesela daha zorlu, daha azgın bir surette binip inemezler, birbirlerini zedeleyemezlerdi... O ne sıçrayış yarabbi! Aslanlar parmak ısırır, o ne pençeleşmek Allah'ım! Kaplanlar hayrete düşer; o ne dönük gözler, kurtların tüyleri ürperir... Yakaladığımızı koparırarak, bastığımızı ezerek, dokunduğumuzu çökerterek bir hücum ediyoruz ki şayet içeridekiler insan değil de Hint'ten gelme kaplan bile olsalar korkuya tutulup kendilerini dışarıya zor atacaklarında hiç şüphem yok!

Yolculukta artık insaf, izan kalmadı; yeni gelen yorgunsa beni de vapurun bir demiri, sediri veya iskemlesi farz edip yaslanıveriyor; çömelmiş olsam sırtıma paketini koyacak gibi tavırlar alıyor; kazara bir tarafa oturmuş bulunsam gelip bir kalçasını benim, öbürünü de yanındakinin dizlerine iliştirip abana zorlaya, bir kör küskü gibi sallana sokula kendisine kocaman bir yer açıyor, yerleşiyor. Ya, sınıfta talebeyi tahtaya çekmeye hazırlanan hesap veya Arapça muallimi haş-

metiyle gözlerini gözlerinize dikip "Sen kalk!" diyecek bir tavırla ayaktan size bakan hiddetli gecikmişlere ne demeli? Hatta yolcuların içinde öyle kan çanağı gözlü, haydut yüzlü, vahşi özlü adamlar var ki, eminim, sorgu sual ihtimali bir nebzecik daha azalsa herif yirmi dakikalık rahatı için bacağımdan tuttuğu gibi beni denize fırlatacak, sonra da ehemmiyetli hiçbir iş olmamış, pencereden yediği fıstık kâğıdını atmış gibi lakayt, yerime geçip oturacak, bir sigara tellendirecek! Bu kabil insanlar evveli İstanbul'da yok muydu? Yoksa yerleri yurtları ayrı da gözümüze mi çarpmazdı? Bu ciheti henüz anlayamadım. Ah eski terbiye, eski günler! Neydi o: "Maşallah, buyurunuz, kerem ediniz, şöyle teşrif ediniz, yer var efendim, rahatsızlık ne demek, estağfurullah!" tarzındaki çelebice sözler... Ben böyle konuşanlara artık ayan azası içinde bile rast gelemiyorum!

Hem artık –dünyanın her yerinde, her mesleğinde olduğu gibi– trenlerde, vapurlarda da sınıf, mevki, cins, seviye filan kalmamış... Ne baş belli, ne kuyruk; ne ağa tanılıyor, ne uşak; ne usta kadri var, ne yaş, rütbe farkı... Mahaşarallah! Bir de kundurasızlıktan yalınayak, fessizlikten başıkabak kalırsak vapurlarla trenlerin mahşer yerinden farkı hiç kalmayacak! Vaktiyle trenlerin birinci mevkilerinde pencere önüne kurulur, pardösümüzü yan döşemeye, biletimizi karşı mindere atar, dördüncü yere de şöyle fesimizi –hem o zaman fesin en âlâsı bir mecidiyeye satılırdı– oturtur, kadife yastıklara gömülürdük; evimizde edemediğimiz rahatı orada görürdük. Herkes yerli yerine, yakıştığı yere girerdi, çıt olmaz, hır çıkmaz, tereyağından kıl çeker gibi sessizce vapurlardan inilir, sepete yumurta konur gibi bin itina ve dikkatle,

çarpmadan, tokuşmadan trenlere binilirdi. Şimdi, kâh tahta bezi gibi ayaklar altında ezilip çiğnenerek, kâh kanlı kaması elinde yakalanmış bir katil gibi arkasından itilip sürülerek tufandan kaçan adamlar kadar telaşlı, yangına yetişen tulumbacılar kadar aceleci, yağmacılar, çapulcular gibi hoyrat ve hain öyle bir hal ki üzüntüdür, insanın verem olmaması, sıkıntıdan illetlere tutulmaması için ciğeri çok sağlam, sinirleri pek kuvvetli olmalı... Bu benim harcım değil!

Sanki İstanbul bir kocaman fabrika; vapurlar trenler, tramvaylar birer tasfiye veya tazyik makinesi; biz, insanlar da yapağı, kenevir, paçavra veya tutkal, boya, kösele nevinden birer emtia[1]... Sabahleyin evimizden çıktık mı, güya amele eline geçiyoruz, bir faaliyettir başlıyor; kimimiz bir tarafa, kimimiz öteye çabuk çabuk ayrılıyor, trenlerde sarsıla sıkışa, vapurlarda ezile kısıla, tramvaylarda yassılana yanıklaşa çeşit çeşit ameliyat görüyor, çeşit çeşit biçimlere giriyoruz; sonra akşam bu muamele geldiğin yolun tersine, bir defa daha başlıyor. Yarın yine öyle, ertesi günü keza, hülasa her gün sarsıntı, didiklenme, ezgi, baskı illallah!

Benim asıl anlamadığım cihet, vapur, tren ve tramvayda giden insanların bütün bu didişmeler, uğraşıp buluşmalar ortasında hâlâ temiz, ütülü elbise giyinmekteki inatları... Bana kalırsa otomobilsiz ve istimbotsuz sefiller, yani bizler, hâlâ çizgisi yerinde, kıvrımı üzerinde, üsluplu elbiseler giyeceğimize sırtımıza bir amele gömleği, göğsümüze bir kunduracı önlüğü, ayaklarımıza bir suyolcu çizmesi geçirip öyle gidip gelmeliyiz. Ya hanımlarımızın, Frenk kadınlarının gece davetlerine giydikleri ağır, ipek tuvaletlerle, salon

1 emtia: mal

iskarpinleri ve tiyatro saçlarıyla bu Arasta, Sulukule, Çarıkçı mahallesi kargaşalığına karışmaları ne feci oluyor! İlle tilki burnu gibi sipsivri, tığ kadar batıcı bir ökçenin altında serçe parmağımın dikiş makinesine kapılmış gibi delindiği ekseri günler gron feraceli eski pürvakar hanımların kaba, hantal ayakkabılarına hasret ediyorum.

Gidiş gelişin cefası beni çok üzdü, adeta kocattı, harap etti; vücudum hurdahaş, zihnim tarumar. Bugün hayat ismi verilen şu kürek mahkûmluğunu aynı şeraitle uzun müddet sürükleyemeyeceğim muhakkak... Tren, tramvay, vapur beni insanlardan soğuttu, genç yaşımda abus, münzevi etti. Sulh biraz daha imdada yetişemezse benibeşer vesait-i nakliye uğrunda birbirini parça parça paralayıp çiğ çiğ yiyecek, sokaklar kolu çıkık, bacağı ezik, başı yarık adamlarla dolacak... Hatta gün gelecek vagon pencerelerinden kırlara kol, bacak parçaları atılacak, vapur güvertelerinden denize cesetler sürüklenecek, tramvay aralarından etrafa kan zifosları serpilecek... Artık o zaman Hilaliahmer de başka işlerini bırakıp hasta sedyelerini, yara sargılarını, ecza takımlarını iskele başlarına, istasyon kenarlarına, tevakkuf[1] mahallerine dizecek, şimdikinin beş misli uğraşacak, didişecek, ancak uhdesinden gelecek...

Bir nebze sağlam iratla bir sadık uşağım olsaydı, ben de köşe penceresine kurulup çubuğumu içmeyi, dünya ahvalini seyretmeyi bilirdim. Fakat ne yapalım ki elde yok, avuçta yok. Galiba bize kira beygiri gibi yolda, bin eziyet içinde cefadan ve açlıktan düşüp ölmek mukadder... Bari çok çekmesek; bizler toprakta rahat yattıkça, otomobilli, arabalı harp zenginlerinin de Allah dünyada safasını arttıradursun!

1 tevakkuf: durma, eğlenme, bekleme

İKİNCİ KISIM

MÜTAREKE BAŞLARINDA YAZILANLAR

Efendiler Nereye?

Ziyafet bitti fakat ağzınızı silmeden, elinizi yıkamadan, bir de acı kahvemizi içmeden efendiler nereye?

Yaz başlangıcında sırtı karnına yapışmış, sarı, sıska, cansız birtakım tahtakuruları çıkar, iğne gibi vücudumuza batarlar, derimizi haşlarlar, kanımızı emerler, sonra sabaha karşı etli canlı, iriyarı şuraya buraya kaçarlar... Galiba şafak attı, güneş doğuyor; tahtakuruları nereye?

Ücra dağ başlarında gözleri ateşli, dişleri keskin, tüyleri dimdik aç kurtlar vardır. Köpeksiz sürülere dalarlar, koyunları kaparlar, etrafa kan, kemik saçıp mideleri dolu, inlerine koşarlar... Galiba çoban göründü, köpekler havlıyor, tok kurtlar nereye?

Kedisiz evlerde fareler vardır; kilerlere girerler, dolapları delerler, şunu bunu kemirip, sağa sola koşuşup başköşede gezerler, bir pıtırtı olunca deliklere girerler... Galiba koku aldınız, kedi geliyor; koca fareler nereye?

Dul annelerin haylaz çocukları vardır; sandıkları kırarlar, paraları çalarlar, bohçaları aşırıp Yahudi'ye satarlar ve sonra korkup sokak sokak kaçarlar... Galiba foyanız meydana çıktı, yakanız ele geçecek, ziyankâr evlatlar nereye?

Vurdular, kırdılar, yaktılar, yıktılar; astılar, kestiler; kas-

tılar, kavurdular; nihayet leşimizi meydanlara sererek yılan gibi kaçtılar; memlekete düşmanları sokarak üstümüzden aştılar... Eli sopalı, beli palalı, gözü kanlı paşalar damdan dama nereye?

O zamanlar kalemler kırık, gözler yumuk, boyunlar eğik, ağızlar kilitliydi. "Gel!" diyordunuz, halk karnını yerde sürüyerek, ezile bezile koşuyor, ayaklarınızın altına sokulup tir tir titriyordu. "Git!" diyordunuz, kapıya kendini dar atıyor merdivenleri dörder dörder atlayarak canını güç kurtarıyordu. Siz nazır değildiniz, derebeyliği yaptınız... Siz amir olmadınız, sergerdelik ettiniz... Siz valilik yapmadınız, asesbaşılık[1] ettiniz... Efelere taş çıkardınız; zorbalara parmak ısırttınız; Çakıcı'ya rahmet okuttunuz, Kabakçı'yı gölgede bıraktınız... Biraz daha geçseydi evliya diye "Patrona"lara türbe kurup başlarında kandil yakacaktık. "Muslu"ları kahraman bilip namlarına heykel dikecektik, "sakallı"lara can verip mevkilere geçirecektik...

"As!" deyince sıra sıra darağaçları kurulur, "Yak!" deyince alev alev meşaleler tutuşur, "Bas!" deyince tabur tabur jandarmalar üşüşürdü... Elinizde zindan anahtarları, belinizde idam ipleri, sırtınızda darağaçları vilayet vilayet dolaştınız; Ali'ye çattınız. Veli'yi bastınız, Ahmed'i kastınız, Mehmed'i kavurdunuz, beş senedir her tarafta kargalara insan leşinden öbek öbek ziyafetler çektiniz; akbabaları çoluk çocuk ölüsüyle besleyip kartalları artık âdem etinden tiksindirdiniz...

1 ases: Osmanlı Devleti'nde yeniçeri ocağı'nın kaldırılmasından önceki güvenlik görevlisi

Muhalif mi? Al aşağı... Muharrir mi? Vur başına... Türk mü? Sür ölüme... Rum mu? İste parasını... Ermeni mi? Kes kafasını... Arap mı? Çek ipe... Kadın mı? Gönder eve... Haydut mu? Buyurun köşeye... Külhanbeyi mi? Gelsin yanıma... Yahudi mi? Sor fikrini... Kalan kimseye at sopayı... Paraları koy cebine... İşte sizin programınız bu!

Hani Karagöz'de Kanlı Nigâr oyunu vardır, "Vurun kızlar kol demirini!" derler de kapılar kapanır, avene üşüşüp anadan doğma soyarak misafiri çırılçıplak dışarı fırlatır... İşte siz böyle yaptınız, boğazları kapatıp içeride keyfinize gideni işlediniz; kimimizi soydunuz, kimimizi vurdunuz.

Palalarla, sopalarla işe giriştiniz. Sürülerle insanları dağ başlarına götürüp satırlardan geçirdiniz; babaları, evlatları yoktan yere harcayarak Anadolu içerisinde dul kadından, yoksul yetimden başkasını bırakmadınız. Ne oluyordunuz? Bu kanlı işgüzarlıklar, bu canavar akını, bu fitne ve fesat siyaseti ne fayda verecekti? Ne kazanacaktık? Dünyayı mı alacaktık. Mısır'a sultan mı olacak, Hint'e şah mı gidecektik.

Sizin sadrazamlıkla, seraskerlikle, nazırlıkla gözleriniz doymamıştı, a padişah heveslileri... Şam'da, Halep'te az daha namınıza hutbe okutup isminize sikke kestireceğiniz... Yiğitlik sizde, kahramanlık sizde, avurt zavurt sizde, caka, tavır, hepsi sizdeydi... Şimdi böyle sinsi sansar gibi tavandan tavana nereye?

Evet, nereye gidiyorlar? Mahalle kahvesinden bir adımda sadarete, meyhane peykesinden bir basışta nezarete, tulumbacı koğuşundan bir hamlede vilayete eren bu türediler nereye gidiyorlar? Kendileri kürklere büründüler, milletin derisini soydular... Kasalarına altın doldurdular, bizim ce-

bimize kâğıt tıktılar; halk seril sefil cami avlularında yatarken çiftlikler aldılar, kâşaneler yaptılar... Açlıktan ölenlerin lokmasını ağzından çalarak haspalara ziyafet çektiler; susuzluktan bunalanların testisini aşırıp havuzlarını doldurdular, içinde kayık yüzdürdüler... Han, hamam yıktılar, darağaçları kurdular; hanümanlar söndürüp memleketler yaktılar; bağ aldılar, yağ sattılar, yün çaldılar, pamuk attılar... Ne çocuk dediler ne ihtiyar; ne şah tanıdılar, ne nizam; ne merhamet bildiler ne insaf... Halk açlıktan sokaklarda pösteki kemirirken onlar konaklarında bülbül beyni yediler, kuş sütü içtiler. Anamıza sövdüler, babamızı dövdüler, tırnaklarımızı söktüler, hülasa bacağından yakalayıp bu devleti yerden yere vurdular, paçavraya çevirdiler...

İşte milleti artık büsbütün öldürdüklerinden emin olsunlar; zira damarlarımızda bir damla kan, kollarımızda bir zerre kuvvet kalmış olsaydı yakalarından yapışır, öcümüzü alırdık... Halbuki kollarını sallaya sallaya, yüzümüze tüküre tüküre gittiler.

Aşk olsun! At da size yaraşır, meydan da... Bizde bu ölü kan, sizde o yaman surat olduktan sonra bir gün olur yine gelirsiniz; eteklerinizi öptürüp ciğerlerimizi söktürürsünüz. Biz size "Kırk katır mı, kırk satır mı?" diye soramadık; yarın sizin "Ölümlerden ölüm beğen!" demek artık hakkınızdır.

Layıkımız olan paşalar! Topumuzun başını bir kılıçta çıkarmadan nereye?

Sakın Aldanma, İnanma, Kanma

Evet, sakın aldanma, inanma, kanma; bu dünya hile, hud'a[1] dünyası... Evvela çoban görünüp başa geçiyorlar, sonra kurt olup sürüyü yutuyorlar; sulh ile beraber önümüze yine bir politikacı kumpanyası çadır kurup para dolabı oynayacak, köşede bucakta kalan siyaset hanendeleri top top olup hürriyet şarkısı okuyacak, adalet manisi çağıracak, parsa toplayacak; yeni yeni hokkabazlar türeyip, "Ne sihirdir, ne keramet, el çabukluğu marifet!" diyerek avucumuzda kalanı da kapacak, külahına koyacak; hülasa aynı pandomima, aynı dalavere, aynı kaşkariko! Sakın aldanma, inanma, kanma! Ne âşıkın sazına, ne mebusun sözüne, ne hacının lafına, ne papazın putuna... Benim hepsinden ağzım yandı, hepsinden sıtkım sıyrıldı. Yine biri çıkacak, "Müsavat![2]" diye haykıracak; beş sene sonra Çamlıca'dan Kanlıca'ya kadar arazi alıp Elmalı bendini kendine havuz yapacak, halkı susuz bırakacak... Yine biri türeyecek, "Adalet!" diye inleyecek; ertesi günü harmanlar yakacak, çiftlikler basacak, adamlar asacak! Yine biri gelecek: "Hürriyet!" diye bağıracak; sonra ağzımı dikecek, elimi bağlayacak, sırtıma binip

1 hud'a: aldatma, oyun, hile
2 müsavat: eşitlik, denklik

keyfini getirecek! Yine ne "fazıl-ı muhterem"ler gelecek, ne "kahraman-ı hürriyet"ler türeyecek, ne "ebb-i[1] meşrutiyet"ler doğacak... Sakın aldanma, inanma, kanma; on senedir aldığın derslerden hâlâ uslanmadınsa adam olacağın yoktur, yazıktır sana... Ne yeni fırkalara inan, ne tatlı ümitlere kapıl, ne Ali'den fayda bekle, ne Veli'den iyilik um... Eski hamam, eski tas, eski nalın, eski tarz... Zannetme ki katır doğurur, kısır emzirir, kırk yıllık Yani, Kani olur... Millet aşkına yaya gezeriz diye gelirler, sonra Babıâli'den Nafıa'ya kadar otomobile binerler; su içeriz derler, şampanyaya kanmak bilmezler; kulübeyi kendilerine çok görürler, biraz geçince saraylara sığmazlar; bugün şehre eşek sırtında girerler, yarın tahtırevanla çıkarlar... Bakalım yine ne tüysüzler çullanacak, ne sünepeler sivrilecek, ne solucanlar yılanlaşacak!

Sakın aldanma, inanma, kanma! Tatlı lafa yine ökse gibi tutulursun, seyran, diye yola çıkar yine zindanlara sokulursun!

On senedir neler gördük neler! Meğerse dağa çıkmışlar, bağa girmek için... Baykuşu kaçırmışlar, yuvasına geçmek için... İstibdadı yıkmışlar, meydan bulmak için... Sırma saçlılar kel çıktı, badem gözlüler kör... Parada gözüm yoktur diyenler Karun'a döndü, Harun bildiklerimiz Haccac'ı geçti! Artık kuru lafa aldanma sahte işe inanma, şuna, buna kanma... Kürk giydireceğiz derler, pöstekini çalarlar; taç koyacağız derler, külahını kaparlar; dost görünürler, ciğerini yakarlar; gömleğini aşırıp hasırlara sararlar, "Haydi, yürü!" deyip öne katarlar, sonra birer birer savuşup ateşe seni atarlar... Ayanı da böyle, Mebusu da, maazallah...

Harp açılır, elde şakşak, hokkabaz yamağı gibi: "Pek gü-

1 ebb: otlak

zel efendim, öyledir efendim, münasiptir efendim"; sulh görünür, kır kahvecisi gibi: "Ağam, buyurun!"; ittihat hükümeti gelir, hemen hamam natırı gibi: "Sümbülümsün sen benim, ben seninim sen benim!" manisini okur; muhalifler geçer: "Cepkenim dalda kaldı, gözlerim yolda kaldı!" türküsünü çağırır! Bugün Alman meddahıdır, on para ver söylet, yirmi para ver sustur... Yarın İngiliz dostudur, birayı bırakır, viskiye dadanır. Böyle kararsız, mesleksiz ricali al da rafa koy! Matbuat dört senedir vezir gönlü eğlendirmek için mahsus terbiye olmuş bir usta papağan gibi hoşa gidecek üç cümle tutturdu idi: Yaşasın muharebe, aferin Hindenburg, zafer-i nihai! Şimdi de öyle, yine üç cümle: Yaşasın musalaha[1], aferin Vilson, sulh-i münferit... Zaten gazeteciler makbule geçsin diye kendi kafalarını yan tarafa bırakmışlar, paşamızın başını takınmışlardı; her başmakale sanki Enver Paşa'nın başından çıkardı... Bakalım bundan sonra kimin kafasına denk yazacaklar, kimin arabasına binip ne türküsü çağıracaklar...

Sakın aldanma, inanma, kanma... Yalan dolan makaraları yine sağılmaya başlanacak, yine elimizdekiler kapılıp deve yapılacak; toklar çekilip biraz da açlar yalanacak... Bu işin künhü budur! Polis zannedeceksin, harami çıkacak; nimet diye gideceksin, tuzak çıkacak; melek görünecek, şeytan çıkacak... Gözünü açmazsan yine yumurtalar cılk çıkacak!

Hülasa artık her sakallıyı baban sanma, her lafa kulak asma, kabadayılığa yekûn tut, efeliğe kapılma... Bu benim sana baş nasihatim:

Gözünü aç, ayağını tetik at, yine aldanma, inanma, kanma!

---

1 müsalaha: barışma, uzlaşma

Ortada Kabahatli Yok!

Galiba bu muharebeye ben sebep oldum, memleketi ben batırdım... Ortada kabahatli yok! Kimi görsem "Söyledimdi ama dinlemediler!" yahut "İlk gününden beri bar bar bağırdım, kulak asmadılar!" diyor; meğerse herkes muharebeye aleyhtarmış; meğerse herkes muharebe aleyhinde birbirini ikaz etmiş; meğerse herkesin maksadı, emeli, gayesi sulhmuş... Harp ilan edilir edilmez mavzerler kuşanıp hududa koşan ve "Ardahan'dan selamlar" gönderen şu eski cemiyet-i hafiye kâşifi ve harp zengini mebus yok mu, o bile sulhpervermiş; meğerse cümle âlem harbe düşman, sulha teşne ve hükümetin hareketinden gayrimemnunmuş... Ayan da harp istemiyormuş, mebusan da... Benim bildiğim, tekkede zikreden dervişler gibi hep bir ağızdan: "Hay hay!" çeken onlardı; alkışlamadıkları ne Galiçya seferleri kaldı, ne Bulgar tashihi hudutları... Hükümet onlara: "Açın ağzınızı, yumun gözünüzü!" demişti; ağızlarını dev gibi açtılar, gözlerini sımsıkı kapadılar, "Goy goy canım!" teranesiyle harp siyasetinin ardında tam dört sene kaside okudular. Şimdi bakıyorum, sanki bunlar o adamlar değil.

"Bitirdiler bizi; çok söyledik ama kulak asmadılar ki..." diyorlar; anlaşılan kulaktan kulağa söylemişler, ağızdan ağza konuşmuşlar, için için düşünmüşler...

Bizim haberimiz olmamış; fakat benim bildiğim o yerlerde yüksek sesle, kürsüde konuşulur, itirazlar açık yürütülür; fikirler serbestçe söylenilir. Mademki memleketi eli bağlı, gözü yumulu ateşe atıyorlardı, neden beş, on ses yükselmedi? Neden beş, on yumruk gösterilmedi? Şimdi söylemek maharet değil, onu benim sütninem de yapar, ağababam da yapar!

Hâlâ bu meclisi Millet Meclisi yerine koyup da gidip itimat reyi alan hükümetin aklına şaşayım. Bana kalsaydı oraya itimat reyi almaya değil, Avrupa'ya itimat vermek için, "Artık kapayın ağzınızı, açın gözünüzü!" demeye gider, bu kahve doğuşunun "hınk" deyicilerini başımdan savardım.

Evet, neferinden paşasına, hademesinden müdürüne, mubassırından müderrisine kadar her fert, meğerse muharebeye düşmanmış... Benim haberim yok; zahir, bana emniyet edip söylemezlerdi: "Bu harpçı bir adamdır, kılıç oyununu, tabanca şakasını sever, kan dökmeye teşnedir, harp ilan olunalı beri de zaten Alman propagandası yapıyor, Mısır'ı zaptan, Hint'i fetihten dem vuruyor. Yanında konuşmayalım!" kararıyla beni fikirlerinden haberdar etmezlerdi... Hatta sade haberdar etmemekle kalmazlar, galiba beni aldatmak, avutmak için olacak, "Şöyle Batum'dan girer, Bakü'ye bir uğrar, oradan bir kol Kazan'a, bir kol da Afgan üzerinden Hindistan'a uzanır, şark hudutlarımızı böylece genişlettikten sonra beri tarafta da Mısır'la Trablusgarb'ı tekrar ele geçirip Rumeli'de Gümülcine ve İskeçe'yi yine haritamıza sokar, Kırım'a istiklal verip Moskova'da bir de resmigeçit yaptıktan sonra İstanbul'a döneriz!" derlerdi. Bütün böyle diyen adamlar şimdi beni görünce:

"Nasıl birader? Görüyorsun ya, dediklerim birer birer çıktı!" diyorlar, sanki aksini söylemişim gibi benim yüzümü hicabımdan kan buruyor, onlar ise sözü çıkan adamlara mahsus bir kibirli yürüyüşle böbürlene böbürlene geçip gidiyorlar...

Dedim ya, galiba bu muharebeyi bir ben istemişim, tek başıma bir ben yapmışım! Ortada kabahatliye benzer kimseyi görmüyorum.

Kimine hâlâ "Mesnetlerden mesnet beğen" diyoruz, kimi hâlâ harp zengini, fabrikasını işletmekle meşgul! Kiminden hâlâ fikir soruyor, akıl danışıyoruz. Onların bir nebze akılları olsaydı harbe girmezlerdi. Meşhur hikâyedir: Hani değirmencinin biri muharebeye giderken eli piştovlu Türk Beyi'ne imrenmiş, onu yerine bırakıp cenge kendi gitmiş de sonra kafasından vurulmuş, hekimler başucunda istişare ederler, "Beynine dokunduysa tehlikelidir," derlermiş. O zaman herif yerinden doğrulmuş:

"Merak etmeyin efendiler," demiş, "benim kafamda beyin ne arar, beyinlisi değirmende kaldı!"

İşte o hikâye, ha onlardan fikir sorulmuş, ha benim gecelik külahımdan... Köre renk, sağıra ahenk sorulur mu? Biz Almanya'nın cakasına tutulduk. Wilhelm'in bıçkın edası, tosun tavrı yok mu? Ağzımızın suyu aktı. Pehlivan peşinde giden mahalle çocuğu gibi yalınayak, başıkabak, elde yok, sırtta yok, arkasına takıldık, dünyaya meydan okuduk. Şimdi cümlesi sulhperver... Meşhur hikâyedir: Nasrettin Hoca bir gün eşeğine çalı, çırpı yüklemiş, köye dönerken "Acaba," demiş, "şuna bir ateş versem tutuşur mu?" Hemen çubuğunu uzatmış, derhal kuru dallar ateş almış... Biçare merkep, sır-

tında yangın, sağa sola koşar, ne yapacağını bilmezmiş. Hoca bunun üzerine merkebe hitaben arkasından haykırmış:

"Aklın varsa doğru göle koş!" demiş...

Aynı iş; hiç asılsız, keyif için bizi böyle harp ateşine yakanlar şimdi ardımızdan:

"Aklınız varsa doğru sulha koşunuz!" diyorlar.

Evet, ortada kabahati üstüne alan yok; şöyle biraz dokunaklıca mı yazdım: "Ayıp, şimdi sırası mı?" itirazı hazır. Canım, benim yazmam sırasız oluyor da onun hâlâ meydanda koltuk kabarta kabarta gezmesi neden sıralı sayılıyor?

Dedim ya, galiba bu muharebeyi ben açtım, yetmiş düvele ben meydan okuyup memleketi bu hale ben getirdim! Ortada kabahatliyi andırır bir adam göremiyorum...

Kimi görsem kırk yıllık sulhperver, kime sorsam anadan doğma harbe düşman, kim karşıma çıksa cedbeced musalaha taraftan... Yahu şu muharebeyi yapan, yaptıran kim? Cümle âlem ezelden Almanya'ya aleyhtarmış; hem memlekette ne kadar da çok muhalif varmış! Seksen tanesi ayağıma dolaşıyor, etrafımda dönüyor... Ah, bu insanlar! Gel de bu memlekette fırka, cemiyet yap; azanı kuş sütüyle beslesen bir kere sarsıldın mı, gübre üzerinde eşinen serçe sürüsü gibi bir anda uçuşup dağılıyorlar... Öyle hale geldim ki sokağa çıkıp da bildiğe rast geleceğim, yalan dolan dinleyeceğim diye canım evime kapanmak, kapımı örtmek istiyor; havadis almaya ihtiyacım olmasa elime gazete almayacağım; eski ağza yeni taam, harp yaygaralarına sulh teranesi yaraşmıyor. Elimden gelse "zafer-i nihai"yi kullanmış olan her gazeteciye şimdi ceza olarak "sulh-i münferit" terkibini bir milyon kere yazdırırdım. Hoş onların yanında söz başkalarına düş-

müyor ya, hâlâ harp hengâmesinin o şuursuz matbuat cemiyeti sulh devrinin de yardakçısı olmak iddiasında... Hani kasap tekeleri vardır, sürünün önüne düşer de çıngırağını sallaya sallaya koyunları salhaneye götürür, tam içeri girince şöyle bir sıçrar, köşedeki yüksekçe yere çıkıp kendisini ıskartaya çıkarır, vazifesi odur. Bu matbuat cemiyetinin de vazifesi o idi, cenk çıngırağını sallaya sallaya öne düştü, uçurum yolunda bize kösemenlik etti. Daha dün, ben Almanya'nın Fransa'daki geri hareketinden teessürle bahsederken onlar bıyık altından gülüp eğlenerek:

"A safdil," diyorlardı. "Bu, Hindenburg'un bir planı; çekilip çekilip bir tos vuracak, Paris'i çökertecek!"

Bir tos yiyen var ama Fransa değil...

Yahu, ne olur, bir kişi meydana çıksa da: "İyi ettik de harp ettik!" dese... Fakat –açıkçası– bu tarzda ne sulh, ne harp idare edilir... Ben ne kin güdüyorum, ne hınç çıkarıyorum. Peşinen söyleyeyim, doğru laf ediyorum, gıllığışsız... Hatta şu aleyhtarlık konserine katılmış olmamak için canım yazmak da istemiyordu ama duramam, bende bu illettir!

Böyle, bizim yaptığımız gibi, süre sarkıta, tartaklaya, hırpalaya, al aşağı, vur yukarı medeniyet kurulmaz! Bir hikâye vardır:

Merkep, horoz, köpek toplanmışlar; baş başa vermişler; bu, böyle olmaz, bir yer beğenelim, orayı şenletelim, şunu, bunu toplayalım, köy kuralım demişler. Horoz ötecek, köpek havlayacak, merkep anıracak, dağlar, dereler sesleriyle şenlenecek ve bunu duyan gelecek, onlara iltihak edecek... Muvafakat hasıl olmuş, bir orman kenarı seçilmiş, hazırlanmışlar. Derken bir tilki görünmüş, horoz misafir geldi ma-

nasında bir ötünce merkep koşup bir çifte atmış, köpek öteden yetişip kuyruğundan kapmış, bir kıyamettir kopmuş... Tilki vartayı atlatınca uzaktan sormuş:

"Siz buraya ne yapmak için toplandınız?"

"Dağı şenlendireceğiz!" demişler.

"Sizde bu huy varken güç şenlendirirsiniz!" demiş...

Biz de memleketimizi bu tarzda şenlerdirmeye kalktık; çifteleye dalaya, vura kıra... Her neyse; olan oldu, fakat bu memlekette suyu getiren de bir, testiyi kıran da... Bu harbi ilan ve sevki idare eden zevattan biri bakıyorum Meclis-i Ayan'ı bugünlerde teşrifat işleriyle, öne geçip arkaya oturmak meseleleriyle işgal ediyor; sakin devirlerde bile insan pek boş kalmalı ki bunu düşünsün? Benim olan biten işlerde hiç methalim yok da yine ne yediğimi biliyorum, ne içtiğimi... Çiğneyip geçseler farkında olmuyorum, değil ki birinci mevkii, ikinci mevkii düşüneyim...

Âlem yine ol âlem, devran yine ol devran! Ortada kabahatliye benzer kimse yok, herkes sulhçu, herkes kahraman-ı hürriyet yerine şimdi kahraman-ı sulh namzedi... Galiba bu muharebeye ben sebep oldum, ben istedim, memleketi ben hatırdım!

Doğrusunu Benden Dinleyin...

Ne o? Nedir bu yaygara? Ne oldular? Bir avaza, çığlık çığlığa, gırtlaklarını patlatırcasına, göbeklerini çatlatırcasına neye bağırıyorlar? Çalıp kaptıkları lokmalarını ağızlarından mı alıyorlar? Azı dişlerini mi söküyorlar? Çanlarına ot mu tıkanacak? Artık şişinceye kadar yutamayacaklar, rast geleni dalayamayacaklar, gelen geçene ürüyemeyecekler... Buna mı tutuluyorlar? Artık cakaları sökmeyecek, boruları ötmeyecek, emirleri geçmeyecek, fermanları okunmayacak, hükümleri yürümeyecek, buna mı kızıyorlar? Memlekette har sürüp harman savuramamak, hükümetin altından girip üstünden çıkamamak, milletleri hallaç pamuğu gibi atamamak canlarını mı sıktı? Şüphe mi var... Hiç çapulcular yangının söndüğünü, akbabalar kıtalin bittiğini, sırtlanlar mezarların kapandığını ister mi? Hiç yeniçeri sergerdeleri padişahın kuvvetlendiğini, soygunların kalktığını, akınların yasak olduğunu arzu eder mi? Kurt dumanlı havayı sever, balık bulanık suda avlanır, bal tezek tütsüsüyle alınır, hiç onlar günlük güneşlik havayı, duru suyu, açık işi severler mi? Yağmasız idare, kıtalsiz hükümet, efendiden nazır hiç onların işine gelir mi? İsterler ki yine bir taraftan memleketler tutuşsun, hazineler soyulsun, boyunlar vurulsun, kan gövdeyi

götürsün; öte taraftan saraylar döşensin, konaklar kurulsun, ziyafetler çekilsin; yine kapışılıp atışılsın, yine boğuşulup vuruşulsun, yine dövüşülüp itişilsin... İşte bunu istiyorlar, buna çalışıyorlar, bunun hasretini çekiyorlar!

Bize gelince kara kaplı kitap meydana çıkıyor; kanun bahsi dillerde dönüyor; adalet, hürriyet, müsavat düstur hükmüne geçiyor; mebuslar aslan kesiliyor, kükrüyor; muharrirler vatanperverliğin şiddetinden saçlarını, başlarını yoluyor, kahraman oluyor... Zaman derhal nezaket kesbediyor, basiret, teenni[1], itidal, bitaraflık nasihatleri gırla! Çıt olsa kıyametler koparılıyor, yan bakılsa yaygaralar basılıyor, habbe kubbe oluyor, karınca deve... Teenni mi gösteriyoruz, "Uyuşuk adamlar!" itirazı hazır; faaliyete mi geçtik, "İntikam politikası!" teranesi elde bir... Yaşlı gelse: "bunak", genci çıksa: "iltimas". Harp etsek: belâhet[2], sulh yapsak: meskenet[3], galebemiz: tesadüf, mağlubiyetimiz: ihanet! Halbuki onlara gelince kara kaplı kitap rafa konuyor, kanun hükümden sakıt oluyor, meşrutiyet alargaya alınıyor, adalet askıya çekiliyor... Sonra buna mukabil mebuslar zilli bebek gibi el çırpıp oynuyor, ayan buz kesilip susuyor; zaman her rezalete müsait oluyor, atalım, vuralım, kıralım yaygaraları gırla! Kıyamet kopsa çıt oldu demiyorlar; adamlar asılsa, şehirler yakılsa kimsenin burnu kanamış olmuyor. Gözlerine kubbe kadar kabahatler habbe kadar ehemmiyetsiz görünüyor. Deve gibi hörgüçlü, tahtırevanlı rezaletler karınca gibi ufak addediliyor. Katliama başlasalar: "Ne musip icraat!", çam devirseler: "Ne neza-

1 teenni: ilerisini düşünerek acelesiz iş görme, ağır davranma
2 belâhet: bölük, alıklık, kalın kafalılık
3 meskenet: miskinlik, beceriksizlik

ket!", maskara olsalar: "Ne şeref!" diyorlar. Kimi meşrutiyetin ruhu oluyor, kimi sağ kolu, kimi sol budu... İki düzüne devlete meydan okusak: "İsabet!" diye pehpehliyorlar, milleti eli bağlı uçuruma koştururken: "Kurtulduk!" diye seviniyorlar; devleti düşmanlara teslim ederken: "Yeni devir, teceddüt!" diye alkışlıyorlar. Elimizde baba mirasından avuç içi kadar yerle birkaç düzüne adam kaldı: "Temizlendik, ayıklandık, artık selamet!" diye şenlik yapıyorlar. Dayak yiyişimiz "Galebe!", mağlubiyetimiz: "Talihi harp!".

Aman iğtişaş[1] çıkar, aman ihtilal kopar, aman sabır, teenni, sükûnet, büyük milletlere yakışan itidal... Karışmayın, konuşmayın, hızlı yürümeyin, sıkı öksürmeyin; çokluk ortada dolaşmayın... Bir şey olacak zannettik... Nefesimizi tuttuk, soluğumuzu kestik, bekledik. Meğerse paşalarımız kaçacakmış... Onun için halvet etmişiz, ürkmesinler, üzülmesinler diye gözlerimizi yummuş, seslerimizi kesmişiz... Şimdi de aynı oyun... Kanuna riayet, meşrutiyete tecavüz... Yahu bunlar ne kanunperest, ne meşrutiyetperver, ne adalete sadık, ne fedakâr zatlarmış. Zahir kaçan paşalar büyü, efsun yaptırmışlar da bunların dillerini o zaman öyle tutmuşlar...

Çıldırmak işten bile değil!

Hızır'ı bulsak da nazır yapsak Şeytan sayacaklar! Nuşirevan'ı Adil'i padişah tanısak Haccac diyecekler, Hanım Tai bizden tarafa olsa ismini hasise çıkaracaklar. Beni evimden alıp sokaklarda sürüyerek zindanlara tıkarlarken kanun lafı eden yoktu. Tırnaklarımı mengeneye verip derimi de yüzerlerken adalet adını ağza alan yoktu. Bin kişiyi vapura doldurup döve inlete kalelere kaparlarken meşrutiyet diye bağı-

1 iğtişaş: karışıklık

ran yoktu. Bize ne yapılsa, ne zulmedilse: Muvafık, münasip, layık! Sonra öteden birine şöyle dik bakılsa: Tecavüz, cinayet, ihtilal, mahalle karısı teşkilatı gibi, içlerinden biri haykırdı mı başına örtüsünü çeken kendisini sokağa dar atıyor, başlıyor çığlığa, çıngara... Maksat sarih: Gürültüye getirip elimizdeki yorganı kapmak; sünnet çocuğuna yapıldığı gibi bir patırtı, bir kıyamet, şaşkınlığa getirip işi kapatmak!...

Ben o üstünkörü, yarım ağız Talat Paşa aleyhtarlığına, ittihatçılık muarızlığına acaba kanıyor muyum? Hâlâ için için yardakçılık, hâlâ sinsi sinsi mürailik, hâlâ gizli gizli çetecilik... Kaçanlara hâlâ kavuk sallıyorlar, kaçaklara hâlâ meydan hazırlıyorlar. Hâlâ onlara tabasbus[1], onlara riya, onlara müdana... Ben satırların altından muharrirlerin yüreğini okurum, gönülden geçirileni sezerim... Hâlâ İstanbul'un içinde yem bekleyen harami civcivleri var, anaç tahtakuruları gitti, fakat yatağımızın üstünde hâlâ yavrular, tohumlar, sirkeler dolu...

Doğrusunu benden dinleyin, nafile nefes tüketmeyin. Ne yapılsa beğenmeyecekler, ne denilse dinlemeyecekler, ne iş görülse yine takdir etmeyecekler. Hükümet yan kımıldasa: Yaygara; sağa dönse: Çığlık; sola baksa: Feryat... Maksatları incitmebeni çıbanı gibi bu memleketi izaç! Onun için gözümüzü açmalı, geceyi gündüze katmalı, gürültüye pabuç vermeyip yürümeye bakmalı...

Meşhur misaldir: İt ürür, kervan yürür! Onlara inat memleketi kurtarmalı!

1 tabasbus: yaltaklık

Artık Dönünüz, Gözlerimiz Yolda Kaldı...

Bir Mektuptan

I

Evet, velinimet efendilerimiz, Allah aşkına artık dönünüz, gözlerimiz yolda, son ümidimiz sizde kaldı... Meğerse bu memleket sizlerin yüzleri suyu hürmetine duruyormuş, meğerse sizin kudret ve kemalinizden işler o kadar mükemmel görülüyormuş; meğerse dişleri kırık, vidaları sökük, her tarafı çürük olan bu çarkı çevirebilmek için kanla yağlanmak ve sizin ellerinizi kullanmak lazımmış... Bize siz lazımmışsınız, artık bunun hilafını kimse iddia edemez. Bizi arkanızda yetim, yoksul bıraktığınız da nereye gittiniz? Mal ve canımızı iller eline teslim bıraktınız da nereye gittiniz? Elan sizi mebus çıkarmak suretiyle can ve gönülden kulluklarını, köleliklerini ispat eden sadık, vefakâr adamlarınızı neye bıraktınız? Siz gittiniz gideli İstanbul başımıza zindan oldu, ama zannetmeyiniz ki yalnız bizim başımıza... Muhaliflere de öyle: Cümle âlem gaybubetinizle nalan ve perişan... Ha-

limize sokaklarda köpekler gülüyor, kovuklarda baykuşlar kahkaha ediyor, deliklerde yılanlar ıslık çalıyor. Mâti maskara olduk... Memleketin tabii ve sınai ne kadar kuvvetleri varsa azimetinizin tesiriyle tatili hareket etti: Tünelin kayışı koptu, Yüksekkaldırım'a tırmanmaktan bacaklarımızda derman kalmadı... Tramvaylar işlemez oldu, sabah akşam taban tepmekten halkın ayaklarına sular doldu... Trenler durdu, Kartal, Pendik ahalisi sahillere üşüşüp kazazede seyyahlar gibi ufukta vapur dumanı beklemekten harap oldu... Elektrikler şimşek gibi bir çakıyor, bir sönüyor, gaz üç yüze dayandı, bizlerde de bütün bu hallere dayanacak hal kalmadı... Devr-i fahimanelerinde[1] vesika ekmeği latilokum şekeriymiş; şimdi o nimetleri hatırladıkça zihnimizden francala geçmiş gibi ağzımız sulanıyor, yutkunuyoruz. Geçen gün bir lokma koparayım dedim, zannettim ki öldüm de ağzıma toprak dolduruyorlar, dişlerim kesmedi ki... Nefesim tıkandı, olduğu gibi yutmaya mecbur kaldım.

Vaktiyle acizleri hindi beslerken biçare hayvanlara kabuklu ceviz ve kiremit parçaları yuttururdum; zahir bugün onun cezasını çekiyorum; hakkımda kısas vaki oldu... Ah sizlerden, Hakkı Paşamızdan, büyüklerimizden vazgeçtik, nerede küçük efendimiz? Şimdiye kadar, eminim, ne yapar, ne eder, yine halka beş, on dirhem yağ, şeker lütfederdi. Bari o imdadımıza yetişseydi... Memleketin hayrına geceli gündüzlü nargile elde çalışmaktan kırlaşan o feyiznak saçları gözümüzün önünde canlanıyor, canlanıyor da feyiz ve bereket timsali önünde aç kalmış kahitzedeler[2] gibi bizlere nale ve efgan

1 fahimane: ulu, değeri yüksek
2 kahit: şiddetli kıtlık yılı

ettiriyor. Böyle giderse Yahudilerin Kudüs'teki ağlama taşı gibi bizler de cumhur cemaat bir gün Merkez-i Umumi'nin bahçe duvarına dizilecek, kaybettiğimiz hükümet için kanlı gözyaşları dökeceğiz; fakat galiba, muhalifler de beraber...

Ya susuzluğa ne diyelim? Yakında gazla çeşme suyu aynı fiyatta satılacak; Beyoğlu'nun apartman ahalisi kir, pas içinde, yüzlerinde isten ve zifirden birer kara maske sokaklarda öyle dolaşıyorlar... Hoş, oh olsun onlara ya... Size aleyhtarlıklarının Allah bu suretle cezasını veriyor, yüreklerinin karasını yüzlerine vuruyor! Bela mı dediniz, mihnet ve meşakkat mi? Gırla... İspanyol nezlesi de sanki sizin cebr ü kahrınızdan ürkmüştü; sizler onu bile ürkütmüştünüz; iki cambaz bir ipte oynamaz fehvasınca devr-i kahiranenizde ancak sinsi sinsi, ürkek ürkek iş görebiliyordu. Şimdi meydanı boş buldu, makamlarınıza kait oldu; bir ay içinde anha minha üç bin masumun başını yedi, daha bana mı demiyor. Sizlerden baki kalan nüfusu da o silip süpürecek, ancak ondan sonra bavulunu sırtlayıp sadrazama da alelusul mektubunu bırakıp öyle gidecek... Kafkasya'da belki buluşursunuz. Asıl hükümet şimdi İspanyol nezlesinde, o hükümran; halefiniz o oldu, bütün Anadolu'yu kasıp kavuruyor... Fakat dikkat ediyorum, o da bizimle, teceddüt[1] fırkasıyla çalışıyor, bitaraf adamlarla eski muhaliflere, bir de nan ü nimetinizle perverde[2] olup da sonradan nankörlük eden kimselere musallat: Aleyhinizde Divan-ı Âli takriri veren zatı ilelebet susturdu. Ah, daha evvelden niçin onunla uzlaşılamamıştı; birçokları gibi çok işimize yarayacak bir simaymış... Şimdilik burada

1 teceddüt: yenilik
2 perverde: beslenmiş, yetiştirilmiş, eğitilmiş

bizim tarafımızdan, İstanbul muhafızlığını ve polis müdürlüğünü bu hastalık yapıyor; aynı cesaret, aynı cüret: Averof'a bile girdi, vaktiyle polis müdürü de Rus vapurlarına öyle girer, istediğini öyle çeker götürürdü. Hülasa kendisinde ümidimiz çoktur; en faal azamiz meyanına kaydettik; sizi kıskandırmak istemiyorum, ama doğrusunu söylemekten de kendimi alamıyorum: Galiba gerek nam-ı devletlerinizi, gerek kolera ve tâunu solda sıfır bırakacak, icraat hususunda hepinizi de fersah fersah geçecek, ismi dünyayı titretecek!

Size biraz da mebuslarımızdan malumat vereyim:

Devr-i fahimanelerinde "Ahfeş"in keçisi gibi baş sallayan onlar yok mu? Allah için fedakâr ve sizlere can ve gönülden sadık adamlarmış; içlerinden dönek pek az çıktı; kabineyi halk ve ecanip[1] nazarında düşürmek için ellerinden geleni yapıyorlar, Rum mebusların karşısına geçip: "Kabaramazsın kel hindi, Talat güzel, Venizelos çirkin!" diye Allah'ın günü sataşıyorlar; Ermeniler de boğa kızdırır gibi kırmızı beyazlı bayrak sallıyorlar. Meclis har, gür içinde... Görülecek hal; evveli sinek uçsa duyulurdu, şimdi Hafız Aşır gazel okusa işitilmiyor.

Dedim ya, dünyanın nizamı sizin vücudunuzla kaimmiş, çobansız sürüye, sürücüsüz beygire, mubassır kaçmış mektebe döndük... Mebuslar delişmen balı yemiş gibi hepsi birden coştular; takrir takrir üstüne çabalıyorlar. İlla bizim sabık yaveri görseniz, mübarek makine kesildi; günde beş ila on istizah[2] takririnden aşağı verirse rahat edemiyor. Hülasa

1 ecanip: yabancılar

2 istizah: herhangi bir konuda açıklayıcı bilgi isteme, bir sorunun açıklanmasını isteme

vükelayı tir tir titrettiler, büsbütün şaşkına çevirdiler, bir af kanununu çıkarttıramadılar... Elbette, avdet-i fahimanelerinde gayretlerinin derecesine göre mazharı mükâfat olacaklardır; buna kendileri de ez her cihet emindirler.

Yalnız, benim kanaatime kalırsa, meclise pek de güvenmemelidir; mebuslarda fesih korkusu, vükelada adem-i itimat endişesi oldukça her ikisi de büyük iş göremezler; her ikisi birbirinin karşısında korkak bezirgan gibi yufka yürekle duruyorlar. Hatta bugünlerde ben bir uzlaşma hali bile seziyorum, galiba uyuştular, birbirlerinin canlarına kıymayacaklar, sizin avdetinize kadar elbirliğiyle idare-i maslahat edecekler... Sâyileri meşkûr[1] olsun; sakın teşrifinizde nazırlara bed muamelede bulunmayınız, zavallılardan hiç fenalık görmedik, ağızları var; dilleri yok; onlar kanun fedaisi... Kanun diyorlar, kanun işitiyorlar, kanun bu sefer de Hızır gibi imdadımıza yetişti... Tekrar hükümeti ele alınca, çok rica ederim, kanun namına bir abide rekzedelim[2]; ben resmini bile düşündüm:

Bir kurt kuzuyu parçalamış, yerken çoban kenarda maval okuyor... Gayet hoş olur; Babıâli avlusuna dikeriz. Her şeye inanırdım ama bizi kanunun kurtaracağına aklım ermezdi... Yok, Allah için söylemeli, canımızı ona borçluyuz, bu yaman dalgayı da onun sayesinde atlattık!

Hülasa işler yolunda... Yarınki mektubumda başkaca tafsilat vereceğim; siz gönlünüzü ferah tutmaya bakınız, eninde, sonunda yine meramımıza ereceğiz. Baki var olun, sağ olun velinimet efendilerimiz!

1 meşkûr: beğenilmiş, övülmüş
2 rekzetmek: dikmek, yere saplamak

II

Evet, dünkü mektubumda yazdığım gibi, yine tekrar ediyorum, artık dönünüz, gözümüz yollarda kaldı... Bu defa öyle Babıâli baskınlarına, tabancaya, kapancaya lüzum görmüyoruz; ne zaman istesek, tereyağından kıl çeker gibi suhuletle, şu çelebi zatları mevkilerinden ayırırız, gık bile demezler... Fakat berikiler olmasa! Enver Paşamız, tıpkı, o pek benzediği Napolyon'un Elbe Adası'ndan dönüşü gibi, bir gün kayıkla gelip ister Karadeniz, ister Marmara sahilindeki çiftliklerinden birine yanaşsın ve önüne çıkan halka göğsünü açıp:

"İçinizde paşanıza kurşun atacak hain kimdir?" diye bir defa bağırsın, kâfidir, yürüyüp geçsin, ahali yoluna secde eder.

Sakın o eczane, banka ve sigorta adlı fırka isimlerine bakıp da ürkmeyiniz; zannıma kalırsa –bermutat– nizamname yapmak ve reis intihap etmekle meşguldürler; zavallılar on senedir zaten hep bunu yaparlar ve başka bir iş de yapacakları yoktur; zorla değil a, bir onu biliyorlar; hükümete geçmek nerede? Kendilerine daha birer dam altı bulamadılar. Şerefvurûd-i[1] fahimaneleri üzerine her biri bir deliğe kaçarlar, meydanda kalan şaşkınlarını da biz toplarız, olur, biter... Bedri ve Azmi Bey biraderleriniz de bu fikirdedir, ekseriya toplaşıp konuşuyoruz, emin ve mahfuz yerdedirler, merak buyurmayınız, kendileri fevkalade mutmain[2] ve müsterihtirler; icraat-ı hükümete kahkaha endazı şetaret bir halde

1 şerefvurûd: şereflendiren, gelen
2 mutmain: içi rahat, emin

zamanını kolluyorlar; benden saklıyorlar ama bazı geceleri gidip polis merkezlerini de teftiş edip evamir-i lazıme de verdiklerini tahmin etmekteyim. Beş senelik derslerden ibret almayıp da yine hükümete bir "büyük kabine" getirmek safdilliğinde bulunan muhaliflerin elbette ve elbette memleket dizginlerini ellerine almaya hakları olamaz; "kör oldur ki düştüğü kuyuya bir dahi düşe" derler. Onlarda bu akıl varken aynı kuyuya bir defa daha değil, ömürleri vefa edersе bin defa daha düşerler, mademülhayat kova gibi kuyu içinden kurtulamazlar. Goygoycular bile hiç olmazsa önlerine bir gözü görür adam geçirirler, ellerine birer değnek alırlar... Bunlarda ne rehber var, ne destek; gözlerini yummuşlar, her biri bir tarafta, başka kapı çalıp başka nağmeler okuyarak gidiyorlar... Bizler hakikaten talihli adamlarmışız; fakat bir cihetten de müteessifim. İsterdim ki hasımlarımız bize layık, zorlu ve şedit kimseler olsun... Maalesef pek yumuşak, pek yufka şeyler; onların bu safdilliği galebelerimizin kıymetini kaybettiriyor... Hanımlarla tavla oynar gibi mars bile yapsak zevkini duymuyoruz vesselam!

Hakikaten siz ne dirayetli, ne dâhi zatlarmışsınız; öyle çerden çöpten, şeytanminaresi, katırtırnağı, kaplumbağa yavrusu gibi alelacayip, nazarlık takımı gibi adamlardan kabine yapmakta bihakkin isabet ediyormuşsunuz. O zaman biz cahiller bunu tenkit ederdik; vükela arasında adlı; sanlı insanlar görmek isterdik; tövbeler olsun, nah, işte numunesi meydanda, ekserisi kellifelli, namlı şöhretli adamlar, ne yaptılar ki... Siz haftada iki defa bile toplanmazdınız, fakat yedi düvele parmak ısırtacak işler becerirdiniz; bunlar Allah'ın günü içtima ve müzakere halindeler, meclis-i vükela eski

Acemlerin ateşkedesi gibi hiç de dağılmıyor, Babıâli'nin önü opera tiyatrosunun kapısı gibi dizi dizi otomobil dolu, gece yarılarına kadar koridorlar pürşaşaa... Bidayette biz bile bir işler dönüyor diye meraka düştük, helecanlı saatler geçirdik, sonra baktık ki aynı iş, aynı büyük kabine; hatta daha büyüğü: "Muazzam kabine"

Meclis o meclis, mey o mey, saki o sakidir yine.

Bacaklarımızı uzattık, rahat bir uykuya vardık. Tuhaf değil mi, aleyhimizde de olsa –zahir alışmışız– biz icraat istiyoruz. Mesela şu kömür meselesi... İnsan kalkar da bir defa Ereğli'ye kadar gidiverir, ne olur, canım, yelkenliye binecek değilsin, yayan yürüyecek değilsin, Karadeniz adamı hemen yutmaz a, yerinde bir tahkikat yapın... Devr-i âsıfanelerinde olsaydı şimdi koca bir vapur hazırlanır, Tokatlıyan'ın büfesi tutulur, erbab-ı seyfi kalemden bir parlak mevkip[1] alayı kurulur, o havalinin ıcığı, cıcığı çıkarılırdı... Hem iş görülür, hem nam alınır, hem de beş, on muharririn kursaklarına pişmiş yemek girerdi.

Gazetelere bakmayınız, bıyığınızın ucunu sezseler hemen ağzı değiştirirler. Hem bir kısmı zaten sizlere olan irtibat ve ihlaslarını öyle ispat ettiler ki –doğrusu– bu kadar fedakârlıklarının mükâfatını derhal, hem de en parlak bir surette görmezlerse bizim bile hatırımız kalır. Tahsisat-ı mesture[2] faslım badema[3] emirlerine müheyya[4] bulundur-

1 mevkip: alay, kafile
2 tahsisat-ı mesture: örtülü ödenek
3 badema: bundan böyle
4 müheyya: hazır

mak icabat-ı kadirşinasiden olur. Makalelerine sokuşturdukları o yarı aşikâr medihleriniz, ille hükümeti halisane tenkit ve ikaz eder gibi görünüşlerindeki maharet elhak mazharı takdiriniz olmaya layıktır. Uluorta muhaliflere gelince, artık bu defa eşedd-i ukûbât[1] ile cezalandırılmaları vücubu[2] aşikârdır. Ağaçta karpuza bak muharririnin omuzları üstünde taşıdığı karpuzun nasıl kan kırmızı olduğunu kariben kendisine ispat edeceğiz, o şimdilik, önünden, ardından bihaber sövedursun... Bir sıçrarsın çekirge, iki sıçrarsın çekirge; bu defa kurtulamazsın! Hemen Allah o günleri göstersin... "Sabah" gazetesi olmasa, vallahi, âlem sizi ve ittihatçıları unutacaktı... Rica ederim artık filozofa da yüz vermeyiniz, işittiğime nazaran "icraat, icraat" diye arkadaşlarının iki ayağını bir pabuca sokuyormuş; hoş biz de aleyhinde az mı bulunuyoruz:

Filozofun kendisi nakabili ıslah iken
Kalkar ıslah etmeğe zâmınca hâli âlemi

tarzında tutturuyor; ağızdan ağza söylemediğimizi bırakmıyoruz. Kime taraftarlık ediyorsak biliniz ki zararsız adamdır, kimin aleyhtarı isek emin olun ki muzırdır. Bu minval üzere arı gibi, kiminden bal alarak, kimini sokarak çalışıyoruz.

Artık dönünüz, gözlerimiz yolda kaldı... Yerlisi yabancısı, kadını erkeği, çoluğu çocuğu, sakatı sağlamı, hacısı hocası, ittihatçısı itilafçısı, hepsi, hepimiz sizi bekliyoruz; evet

1 eşedd-i ukûbât: en şiddetli cezalar
2 vücub: gereklilik

geliniz, zaten hepimiz yerimizdeyiz, muvasalat-ı[1] fahimanelerinde göreceksiniz ki İstanbul'da ve vilayetlerde değişmiş bir şey yoktur. Keen[2] elan hükümet elimizdedir; keen ne Ermeni kıtali yapılmış, ne harp kaybedilmiş, ne kimsenin burnu kanamıştır... Mebusan reisinden tutunuz da hamallar kâhyasına kadar hepsi bizimkiler... İstediğimiz dakikada hükümet bizimdir, kendi elimle koymuş gibi biliyorum; buna emin olunuz, yalnız, yalnız "berikiler" olmasa...

Acaba onları da kandırabilir miyiz? O zaman işimiz iştir!

1 muvasalat: ulaşma, varma
2 keen: sanki

Tetkik-i Seyyiat[1]

İki Hikâye

I

Masal bu ya, vaktiyle hayvanat arasında bir taun[2] zuhur etmiş, her gün binlercesini kırar geçirirmiş... Bakmışlar kurtuluş yok, öyle giderse dünya yüzünde beni âdemden başka canlı kalmayacak, nesilleri büsbütün munkariz olacak; hep toplanarak işi bir müzakere etmeyi, felah ve halas çaresi neyse onu bulmayı kararlaştırmışlar. Her cinsten birer vekil çağrılarak meclis toplanmış, aslan riyaset kürsüsüne geçmiş, celseyi kuşat etmiş, demiş ki:

"Hayvan arkadaşlar, başımızda dolaşan şu afet, Allah'ın bize bir zulmü, bir cezasıdır. İçimizde elbette bir kabahatli var, bana kalırsa herkes meydana gelsin, ef'alinden hesap versin, kimin günahı büyükse onu elimizle cezalandıralım, bu suretle Cenabıhakk'ın gazabını üzerimizden atalım!"

Meclis azası yüksek makamdan gelen bu haşmetli nutka karşı –tıpkı bizim meclis gibi yekdil ve yekzeban olarak–

1 seyyiat: kötülükler
2 taun: veba

"muvafık, muvafık" diye haykırışmışlar. Aslan, şöyle etrafa gazubane[1] bir nigâh fırlatıp:

"Kabul edenler kuyruklarını kaldırsın!" emrini verdikten sonra:

"Teklifim müttefikan kabul edildi," demiş. "O halde şu mahkeme-i uzmaya evvela ben çıkayım ve günahlarımı arz edeyim."

Saymış, dökmüş... Güzel gözlü, nazik yürüyüşlü, dilrüba karacaları nasıl merhametsizce paraladığını, dervişmeşrep, sakin ve halim develeri pençeleri altında nasıl kıvrandırdığını, zikir ve tehlil ede ede Kâbe yolunu tutmuş pâkdamen hacıları ne eziyetlerle parçaladığını uzun uzadıya anlatmış, hazırunu[2] bir dehşet kaplamış, ne buyrulacak? Yürekleri gazal yaprağı gibi titrermiş, tam bu sırada tilki ayağa kalkmış; demiş ki:

"Evet, bugün bunlar vehle-i nazarda birer cinayet gibi görünür, fakat hakkalinsaf düşünelim, aslan efendimizin yerinde hanginiz olsa yapmazdınız? Karacalar Allah tarafından onlara gıda olarak ihsan edilmemiş midir? Develer en büyük düşmanımız olan insanı sırtlarında taşıyıp mülkümüze sokmazlar ve başımıza musallat etmezler mi? Hacısı, hocası, çocuğu, çobanı, ne hilkatte ve tabiatta olsalar yine hayvanatın düşmanı değil midirler?"

Bu nutku veciz üzerine hazır-ı bilmeclis olan bütün aza can ve gönülden:

"Hayhay, pek isabet edilmiş, kifafı nefis kabilinden, nafakadır, helal, günah sayılmaz, buyurunuz, siz çekiliniz!" demişler, arkasından kurt kalkmış, kaptığı kuzuları, parçaladı-

1 gazubane: öfkeyle, hınçla
2 hazırun: bir toplantıya katılanlar

ğı koyunları, hatta öldürdüğü çobanları tafsilatıyla anlatmış, hakkında bir hüküm istemiş...

Yarın dumanlı dağda karşı karşıya gelmek ihtimali var, kimin haddine... Beraat kazanmış, sansar bile kümese girip seksen tavuğu insafsızcasına, lüzumsuzcasına sırf keyif ve hırsı için boğduğunu anlattığı halde yine kurtulmuş... Derken sıra merkebe gelmiş. Zayıf, zebun bir merkep, ürkek ürkek ortaya çıkmış. İri gözlerinden nohut tanesi gibi yaşlar dökerek hıçkıra hıçkıra demiş ki:

"Benim hayvan efendilerim! Demine kadar düşündüm, taşındım, hiçbir kabahatimi hatırlayamadım, müsterihtim, memnundum, fakat şimdi birdenbire, aklıma geldi, benim de bir günahım var, hem galiba büyük, pek büyük çok büyük bir günah: Geçenlerde uzun bir yoldan, çöl içlerinden geliyordum, haftalarca aç, susuz kalmıştım, harap, perişan bir haldeydim. Bacaklarım titriyor, gözlerim kararıyordu, adeta mürt[1] oluverecektim... Sağıma baktım bir ekin tarlası, mevsim bahar, zümrüt gibi göz alabildiğine uzanıyor; soluma döndüm bir çayır, yoncalar kabarmış, içerisinde envai hayvanat bol bol otlayıp duruyor... Artık mukavemet edemedim, kendi malım, kendi hakkım olmayan bu yeşilliğe başımı uzattım, şöyle bir tutam, bir tutamcağız kopardım!"

Zavallı merkep sözünü ikmale vakit bulamaz, bütün hayvanlar yerlerinden fırlarlar:

"El malından velev ki bir tutam olsun kopardın ha? Hay alçak hay, işte günahkâr! Yakaladık, bre tutun şu haini parça parça edelim!" diye haykırarak biçarenin üzerine üşüşürler ve bin parça ederler.

O zamanın tetkik-i seyyiatı böyle yapılırmış!

---

1 mürt: ölmüş

II

Memleketlerden birine bir harp beliyesi[1] arız olmuş, senelerce halkı kırıp geçirmiş; çalıp çırpma, vurup kırma, yakıp yıkma, ahlaksızlık mı dedin, gırla!...

Hükümet haydutlar elinde, şehir eşkıya içinde kalmış... Vur patlasın, çal oynasın, kırılmadık ceviz, devrilmedik çam, yenilmedik herze kalmamış... Fakat bakmışlar eninde, sonunda bir hesap sorulacak, ruz-ı ceza[2] gelecek: "Bu, böyle olmaz, kabahatlileri seçelim, cezalarını verelim, namusumuzu temizleyelim!" demişler. Taraf taraf haberler yağdırılmış: "Tetkik-i seyyiata başlanıldı, herkesin hesabına bakılacak!" diye sokaklara ilanlar yapıştırılmış... Nihayet meclis toplanmış, vükela gelmiş:

"Hem katiliz, hem şerikiz, hem müşevvikiz[3]!" demişler.

Hazırunu bir şaşkınlık almış: Yürekleri seferberlik davulu gibi vurmaya başlamış, hüküm vermek kolay mı? Bunun yarını var, hükümet bir ellerine geçti mi hazır olun cenaze namazına... Tam bu sırada gazetecilerden biri kalkmış, demiş ki:

"Kanunun hangi maddesine tatbikatı vükela hakkında böyle bir hüküm verebilirsiniz, onları ancak divan-ı âli mahkûm edebilir. Divan-ı âli teşekkülü için de meclis-i mebusanın hal-i inikatta[4] bulunması iktiza eylemez mi? Devir, adalet ve kanun devridir, kanunu olmayan icraata nasıl razı olabilirsiniz?"

---

1 beliye: felaket, keder, tasa
2 ruz-ı ceza: ceza günü
3 müşevvik: arzusunu artıran, isteğini çoğaltan
4 inikat: toplanma, birleşim

Bu nutku şedit üzerine hazırı bilmeclis olan bütün aza tehlil getirir gibi hep bir ağızdan:

"Hayhay, doğrudur, kanuna riayet edelim, yaşasın kanun," diye haykırışmışlar...

Ortaya ayan çıkmış:

"Bizim ne kabahatimiz var... Memlekette olan biten işlere göz yumduk, çubuğumuzu yaktık, keyfimize baktık; afyonumuzu yuttuk, hülyamıza daldık... Haniya körük bilmecesi vardır: Ağzı var dili yok, nefesi var canı yok... İşte biz öyleydik, iaşeden, bakkaliyeden bol erzak, hazineden çil çil lira aldık; hükümetin şevket ve saltanatına dua ettik..."

Hazırun:

"Beraat, beraat!" diye bağırmışlar.

Mebusan huzura girmiş:

"Bu muharebe bir piyango idi: Bizim meclise isabet etti. Biz onun sayesinde kılığı kıyafeti düzelttik çullandık, adama döndük, o sayede karnımız yemek, cebimiz para, gözümüz kadın gördü. Bize ne? Biz bir nevi memur sayılırdık, "Bütün milleti nehb[1] ü katil ve garete[2] meclisi vükela memurdur" diye bir kanun bile teklif etseler kabul ederdik... Mebusları hareketlerinden dolayı tecziyeye[3] dair kanunda bir sarahat var mı?"

"Hayır!"

"O halde başka kapıya..."

Uzatmayalım bu minval üzerine valiler, zabitler, kadılar dahi beraat kazanmışlar; ortada mücrime[4] benzer kimse

1 nehb: çapulcu, yağmacı
2 garet: yağma, talan
3 tecziye: cezalandırma
4 mücrim: suçlu

kalmamış, derken içeriye zayıf, zebun bir adamcağız girmiş, korkak korkak yürümüş, fersiz gözlerinden iri yaşlar dökerek boğula boğula demiş ki:

"Senelerden beri Anadolu'ya az gittim, buz gittim, dere tepe düz gittim, bir de dönüp arkama baktım ki bir arpa boyu yol gitmişim kabilinden kelekler, kağnılar, katırlar, kızaklarla meteliksiz dolaşmaktan anam ağlamıştı, İstanbul'a geldim, sarı, solgun, mariz idim; selam veren, yüzüme bakan, hatırımı soran, halin nedir diyen çıkmadı... Sağıma baktım: Kapanın elinde kalıyor, eski açlar tok olmuş, herkes bir yolunu bulmuş, sofralarını kurmuş, ziyafetle meşgul... Soluma göz attım: Yağma Hasan'ın böreği, vagonlar almıyor, vapurlar satılıyor, altınlar dağılıyor, çiftlikler yutuluyor... Neme lazım onlar, ben ekmeğe bakayım dedim. Bahriyeninki hastı, nefisti, bir arkadaşım delalet etti, sana da günde iki çift verelim dedi, dayanamadım, hakkım olmayan o nafakadan bir lokma, bir lokmacık da ben ağzıma attım!"

Zavallı adamcağız lafını bitirmeye muvaffak olamaz, bütün insanlar yerlerinden fırlarlar:

"El hakkından velev ki bir lokma olsun yedin ha? Hay alçak hay, işte günahkârı yakaladık, bre tutun şu haini parça parça edelim!" diye haykırırlar, biçarenin üzerine üşüşüp paralarlar...

Acaba bu zamanın tetkik-i seyyiatı da böyle mi yapılacak?!

"Hatay"ı Hülasa

Anavatandan, ruh ve fikir itibarıyla bir dakika bile ayrılmamış olduğunun on altı sene devamlı bir şahidi bulunduğum Hatay, mesahaca herhangi bir vilayetimizden çok farklı değildir.

Fakat hoş bir hususiyeti vardır: Bütün coğrafya ıstılahlarını küçücük bağrına toplamış, başlı başına bir dünya kıtası "maket"tir.

Sanki tabiat onu cihanın bu köşesine zengin bir fakültenin coğrafya şubesine mahsus gayet san'atli, sihirli, hayret verici, aslından farksız bir mücessem, kabartma harita olmak üzere kurmuştur.

Talebe, etrafına dizilip, kitaplarda okuduklarını bunun üstünde kolayca, iki yüz kilometre ileri, geri gidip gelerek tatbike geçebilirin. Hatta o ufacık yerde ve yarım saat içinde iklimler, mevsimler değiştirebilirler. Şimdi sıcak bir diyardadırlar, hurma ve portakal yetişen bir diyar... Biraz sonra karları için için koflaşan dağ tepelerinde! Demin kış sonundaydılar; ifritin ovaya indiler mi artık yaza kavuşmuşlardır; sıcak bir düzlüktedirler, tarlalarında karpuzlar kemale ermiştir, incir ballanmaya yüz tutmuştur.

Hatay'da medlulü[1] bulunmayan coğrafya tabirleri yok gibidir. Hem de bu tabirlerin en tarihi, tipik ve meşhurlarına rastlarsınız; mesela İskenderun Körfezi... O körfez, beynelmilel bir şöhreti haizdir. Yalnız bugün değil, milattan önce de öyleydi; Asya'nın ve Afrika'nın bir kapısıydı.

Büyük İskender, Koca Dara'yı bu körfezin bir kenarında, İssuz Ovası'nda yenmiş, Mısır'a ve Hint hududuna o yoldan geçmişti. Körfezi çeviren dağlar, sarp geçitleriyle yirmi üç asır, bütün cihangir ordularını kapana sıkıştırmış, fasılasız harplere sahne olmuştu. Birkaç imparatorluk orada devrilmiş, birkaç saltanat o yerde heybetleşmişti.

Toros ayrılmak istemiyormuş gibi sağ kolunu Hatay'a atmıştır. Toroslar bana, bu vaziyette, adeta, yanında yürüyen yavrusunu başından okşar gibi bir ana şefkati manzarası gösterir. Hatay dağlarında 2500 metreye yükselmiş sivri tepelere rast gelirsiniz; yamaçlar hep ormanlıktır, sulaktır; fakat her şeyden evvel azametli, şahanedir.

Frenklerin Cassius ve Arapların Akra dedikleri bizim Keldağ büsbütün acayip görünür: Ta denizin yanından, sipsivri, bir keçi yoluna, bir avuç kumsala bile yer vermeden, duvar gibi yükselir tepesinin gölgesi ayağının altındaki suya öyle akseder ki, durgun havalarda, uzaktan bakarken biri derinde, öbürü havada iki baş görürsünüz ve biraz sonra hangisinin sahici dağ olduğunu fark edemez hale gelirsiniz.

O, hilkatin kurduğu muazzam bir deniz feneridir; insan tepesinde billur bir adese ve bir kamaştırıcı ışık var farz edebilir ve zannedebilir ki, geceleri Akdeniz'e oradan bir yırtıcı

1 medlul: anlam

nur uzanmaktadır; yarısına kadar, Kıbrıs'a, Girit'e, Malta'ya kadar aydınlatmaktadır.

Yine bu dağ civarında korkunç, yalçın bir burun bulunuyor; Domuzburnu... Burundan ziyade suya uzanmış bir efsanevi domuz kafasıdır; denizi tükenmez bir iştahla sömürdüğünü ve içtikçe şişip irileştiğini sanırsınız.

Hatay'ın dünyaya şöhret salmış bir ırmağı vardır: Asi. Frenkler ona Oronte ismini yakıştırmışlardır; nice şairlerin ilham aldıkları, nice hikâyecilerin kahramanlarını yaşattıkları bir melal verici nehir...

Asi uzun sayılmaz, 500 kilometrelik yer geçer. Fakat bazısı gelip geçmiş, bazısı tutunup yerleşebilmiş çeşit çeşit milletler ve ırklar kenarlarında mekân tutmuşlardır; koca Ehlisalip tarihi önünde yaşamıştır. Öyle olduğu için de bütün şark ile beraber istilacı Avrupa'nın kanı içine akmıştır. Bunu hatırlar gibi su dolapları çınar ve söğüt dallarını sallaya ıslata, biteviye efgan içinde dönüp yaş dökmektedir.

Naura sesi kadar gönle hüzün veren ve görünüşü kadar da insanı hülyaya sürükleyen başka hiçbir ses ve manzara bilmiyorum. Bu nehir şimale doğru giderken, birdenbire, kavis çizer, cenuba yollanır; biraz daha gayret etse, dönüp çıktığı yere akacak gibidir ve bu itibarla da dünya nehirlerinin bir istisnasıdır.

Hatay'da bir kocaman göl de bulursunuz: Amuk gölü... Bunu kendinden beş, on misli; geniş bir bataklık fırdolayı çevirir ve o bataklığı da yirmi, otuz misli bir ova ihata eder. İş bununla kalmaz, ovayı da dört tarafından kucaklayan dağlar vardır. Böylece tabiat iç içe orada zıt renkli ve gittikçe koyu-

laşıp sertleşen bir manzara yaratmıştır. Mavi bir su tabakasını bir sarışın sazlık kucağına almıştır; sazlığı da yeşil bir ova çevirmiştir; ovayı da koyu dağlar çerçevelemiştir. Daha sı var: Dağların şarkında çöl, garbında deniz yatar. Yüksekten göz attığınız zaman doğudaki çölde serapların harelendiğini, batıdaki denizde yelkenlerin süzüldüğünü görebilirsiniz!

Bu vilâyetimizde jeoloji bakımından pek kıymetli ve nadir arazi, tabii mağaralar, kendiliğinden ısınan petrollü kayalar, kükürtlü sıcak pınarlar, yüzlerce şehri aydınlatıp, işletecek çağlayanlar Amanos'ta zengin demir madenleri, hatta Kızıldağlar'da altın zerreleri bulabilirsiniz. Kıyılarında hurma ve portakal yetişir, ovasında pamuk ekilir, ırmakları boldur ve ülkenin bir kısmı sade yemiş ve çiçek bahçesidir.

Denizinde ve gölünde balık avı yapılır; ormanlarında geyikler dolaşır, yamaçlarda keklik doludur, bataklıklarında ördek...

Asıl mühimi, Hatay'da bir Antakya vardır; bir zamanlar karşısında Roma, Bizans ve İskenderiye'nin sönüp sünepeleştiği misilsiz medeniyet şehri, milyonlarca nüfusu barındırmış olan tarihi belde... Kızılhaçlılar devrinde Türk kanının dereler gibi aktığı ve Türk şehametinin dağlar gibi yükseldiği Antakya!

Türkiye için ne mutludur ki bugün, tekrar, bir elinde İstanbul, öbüründe Antakya, Akdeniz'in ve cihanın karşısına dünyanın en muazzam iki tarihi şehrini almış, öyle çıkıyor; hudutlarını, birisi şimalde, öteki cenupta parlayan iki tarih ve talih yıldızı işaretliyor.

Dağ dağa kavuşmaz, derler. İşte Toroslar Amanoslarına kavuşuyor.

Şimdi bu satırları yazarken müebbet yaşadığını bildiğimiz Atatürk ile hiç ölmeyeceğine artık tamamen inandığımız İnönü'nün karşısında Amanos silsilesinin, Hatay namına minnetle, şükranla eğildiğini görür gibi oluyorum; Akdeniz'in sularında muazzam gölgesinin rükûa varan heybetli aksini seyrediyorum.

"Hatay"ın Dört Kapısı

Hatay ile Suriye'nin, daha doğrusu Anadolu ile Arabistan'ın şark hududunu tabiat gayet vuzuhlu bir şekilde çizip ayırmıştır. Bir gölgeden diğerine, hatta bir iklimden öbürüne geçtiğinizi anlamak için sınır işaretlerine bakmak lüzumunu duymazsınız.

Sizi Halep'ten getiren otomobil bir müddet düz ve kırçıl boşluklarda koşar; ara sıra rast geldiğiniz köyler kerpiç kubbelerden ibarettir; kadınlar siyah entarilidir, erkekler zeytuni abadan bir nevi cepken giyerler. Suya, ağaca, yeşilliğe, bulutlu göğe ve gölgeli yol kenarına hasret çekersiniz, döner, kıvrılır, sıkışır, bunalır, "ah, bir ferahlasam!" dersiniz. Sonunda bir tutam ağaç görünür; altında bir pınar vardır; kadehte buğulanan serin suyu, çiçekli kır kahvesi ve serin havası ile hoşlanacağınız, rahat nefes alacağınız, dinlenmeden geçip gidemeyeceğiniz bir pınar başı: Dilfe.

İşte Hatay hududunun bir kavşağı burasıdır: Ondan sonrası yurdumuzdur.

Bütün manzara, birden, değişir; ufuktaki koca dağlar yeşildir; girdiğiniz ova sulaktır; dereler, pınarlar, çeşmeler, söğütler ve çınarlıklarla her tarafta bir başkalık göze çarpmaktadır. Gökte bulut görürsünüz, yerde rutubet. Zaten çı-

nar ağacı bu seyahatlerde en tipik ve gönül açıcı bir iklim değiştirme levhasıdır: Çöl bitti, suya kavuştun!

Artık işittiğiniz lisan da Türkçedir. Bir kilometre ötede "ekmek"e "hubuz" demeniz lazımdı; şimdi bu "hubuz"u Türkçeye tercümeniz icap eder. Bir Türk seyyahı için, yarım saat ileride söylemeye mecbur kaldığı:

"Had ahve sükker alil!" yerine, bütün bir halk kütlesinin, âdet ve seviyenin değiştiğini gösteren:

"Az şekerli bir kahve yap!" demenin zevkini kolayca anlarsınız ve Hatay'ın bize dönmesi sebebini de yine bu bir cümleden kâfi derecede öğrenmiş olursunuz.

Hatay'a yol veren kapılardan birisi, işte bu Dilfe pınarı ve manevi kapısı da o "az şekerli bir kahve yap"tır.

Biraz ileride Yenişehir denilen eski bir Çerkez köyüne rastlayacaksınız. Buradaki "yeni" de, "şehir" de ancak mübalağa ifade eder. Fakat sağınızda söğüt, kavak ve yemiş ağaçları arasına gömülmüş bir peyzaj görüyorsunuz: Reyhaniye. Daha dün bir köydü, bugün kasabadır, yarın şehir olacak.

Çerkez köyünün yanında nefti bir gölceğiz vardır; bir coşkun dereye can verir; üstünde bembeyaz, tertemiz yüzlerce kazın ufak filolar teşkil edip azametle, zarafetle ve "Bizden mesudu olamaz!" diyen bir kendinden memnuniyetle gezip dolaştıklarını seyredersiniz. Yalnız bu küçük manzara geçip kurtulduğunuz yarı çöl halkı için bir "cennet-i âlâ" tarifine uygundur.

Daha ötede önünüzde Asi Nehri'nin ilk köprüsü çıkar: Demir köprü. Fakat o köprü taştandır; taş ayakları üzerinden geçerken tarihimizi bilmeyenler bu tuhaflığa gülümseyebilirler. Bilenler ise derin bir düşünceye dalarlar: Anadolu'yu

aşarak gelen ilk Ehlisalip ordusu Antakya'ya varmadan evvel burada müthiş bir Türk mukavemetine uğramıştı: Godefroy de Bouillon'un askeri karşı yakaya geçmek için akla karayı güç seçmiş; ırmak, Akdeniz'e günlerce al kana boyanıp şarap tortusu renginde akmıştı.

Köprüden sonra Asi sağınızda kalır ve Antakya bahçeleri başlar. Nihayet Saint Pierre Mağarası'nı solda bırakıp şehre girersiniz.

Antakya'ya, ilk gördüğüm gün şöyle hitap etmiştim:

"Gönlümü dinlendiren çınarlar beldesi! İçinde kendi lisanımın öttüğü yeşil yuva! Gördüğüm dakikada kanımla kaynaşan ve canımla birleşen dostlar yurdu!"

Kısaca da şöyle tarif etmiştim:

"Yeşil bir ova kenarında, sırtını rahat bir dağa vermiş, ayaklarını coşkun bir nehre uzatmış, bacaklarının dumanını tüttürerek çınar gölgesinde dinlenen, keyif getiren hoş, münzevi belde!"

Bu dünkü Antakya'dır. Ondan bahsederken Maurice Barrès diyor ki:

"Asi Nehri'nin beslediği bahçelikler, çakıl taşlı adacıklar ve üzerinde sık söğütlükler Rhône Nehri manzarasını hatırlatır. Kahvelerin sıralandıkları meydancıklar, Arap kuruluğundan uzak ve sevimlidirler. Bütün bunlar eski püskü, cana yakın, anlaşılmaz güç şeylerdir. Denebilir ki Antakya sır saklayan sihirli bir beldedir."

Fakat tarihteki Antakya bağrında milyonlarca nüfusu barındıran bir sanat, saltanat, safa, sevda ve eski tabirle "sefk-i dıma" memleketiydi. Yunanlılık, Romacılık, Hıristiyanlık ve Müslümanlık, her yeni mefkure ve kudret orada

haşir neşir olmuştu. Eski Antakya'nın ilk temel taşı 19'uncu Olempiad'ın dördüncü senesinde ve mayıs ayının yirmi ikisinde atılmıştır. Bundan bahseden mühim bir eser şehrin ilk ahalisi arasında Kürt göçebelerinin de bulunduğunu kaydediyor ki bahsettiği bu milletin asıl Türk Hataylılar olması pek muhtemeldir.

Yarınki mamur ve turist geçidi hür Antakya'nın elbette iki muazzam heykeli olacaktır: Atatürk ve İnönü. Bir de, olabilir ki, başka bir Türk kumandanı, Yağı Sıyan için bir abide yapılacak... Zira Antakya tarihinde o, efsaneye benzeyen bir kahramanlık destanı yaratmıştır. "Yağı", Türkçede düşman, "Siyan" da yenici manasına gelir. Bu Türk beyi Haçlıların 800 bin kişilik ordusuna karşı yalnız 17 bin askerle kaleyi yedi ay müdafaa etti; düşmana tam 600 bin telefat verdirdi, öyle hırpaladı, ezdi, bitirdi ki kaledekiler değil, muhasara edenler maddi manasıyla birbirini yedi, insan ve kardeş etinden tadacak derecede kıtlığa düştü. Yazık ki firar başladığı sırada Firuz adında birinin ihanetiyle şehir elimizden gitti.

Bu vaka 1079'da geçmişti. Bana öyle gelir ki Yağı Siyan'ın da ruhu, on sekiz seneden beri, bizimle beraber ayrılık azabı, işkencesi içindeydi. 1939'da Godefroy de Bouillon'ların hafitleriyle en şanlı şekilde ve bir diplomatlık mucizesi olarak uyuşan ve memleketi tekrar anavatana kavuşturan ebedi ve milli iki Türk şefine bizimle beraber ve bizden fazla minnet ve şükran hissi duymaktadır.

Ruhların bekasına inanmasak bile tarihe mal olan kahramanların gönülden gönüle yaşadıklarına imanımız vardır.

Hatay'ın ikinci kapısı Halep-İskenderun şosesi üzerinde Ömerağa Kaplıcası'dır. İnsan vücudu hararetinde akan kü-

kürtlü gür bir pınar... Yol uğrağı inersiniz; kubbeli ve tepe camlı hamamında yıkanır, bütün Arabistan'ın tozunu, toprağını atar, yeşil ülkeye tertemiz, dinlenmiş, iştihası açılmış bir tenle girersiniz.

Yolunuz Amuk Ovası'nı çevirir; göller, nehirler, sazlıklar atlayarak Amanoslara ve Akdeniz'e kavuşturucu bu gidiş pek keyiflidir. Zira bir çökük hanken şimdi bir neşeli kasaba halini almış bulunan nar bahçeli Kırıkhan'dan sonra Topboğazı'ndan ya Antakya'ya döner yahut Beylan Geçidi'ne tırmanırsınız. Antakya yolu Kızıldağ eteğinden ve göl kenarından geçer; iki tarafı çınarlıktır ve mütemadiyen derelerden atlar, çeşmelere uğrar, sulak, serindir. İskenderun yolu ise dünyanın en seçme bir geçididir; aşağılara sekiz yüz metre yüksekten bakarsınız; bir yanınızda Amuk Gölü, öte tarafta Akdeniz serilidir.

İskenderun apaydınlık bir şirin Avrupa kasabasını andırır; kendisine göre haspa bir şıklığı, koketliği vardır, Deniz kenarında hasır koltuklara uzanıp süslü nargileler tokurdatarak, önlerinde taze balık mezeleri ve keten örtülü masalar, bir nevi gazino hayatı sürenlere, plajdan, tenisten, sandal safasından dönenlere rastlarsınız. Kışın ılıktır, yazın çok sıcak... Fakat yaylalarını hemen hemen sırtında taşıyan bir şehir olduğu için serin havayı bulmak yarım saatlik bir iştir; yani Köprüden Şişli'ye çıktığınız bir müddet zarfında Soğukluk, Nergislik ve Beylan Yaylalarının iyot, çam ve sis kokan ferah, nemli, iştah açıcı havasına kavuşursunuz; "Oh, dünya varmış!" diyebilirsiniz. Böyle, kısa bir zaman içinde, rahatça iklim değiştirmek hayatı sevdiren, güzel bulmaya yarayan bir tatlı hadise teşkil eder.

Üçüncü kapı deniz veyahut Payas tarafından trenle yine kara yoludur; ikisinden de İskenderun'a inersiniz. Ege iskelelerine uğraya uğraya, yahut, Anadolu içinden döne dolaşa Hatay'a gelişin girişin de zevki bir başkadır; bunlar birer portakal bahçesi yoludur. Portakal öyle bir ağaçtır ki daha meyvesi üzerinde dururken yeni çiçeklerini açar, daima süslü, renkli, kokulu, vergilidir. Hurma ağacı da hoştur; uzaktan, sanki "Altıma geliniz, sizi yelpazeleyeyim!" diye çağırır. Muz dalları ise acayip şekilli meyvelerini; utanıp iri yapraklarıyla örtmeye çabaladığı zehabını verir.

Fakat Hatay'ın en güzel kapısı cenuptan, Lazkiye üzeri gelen yolda Bayır-Bucak geçididir. Çam ormanı içinde, yumurta yuvarlasan kırılmaz bir şose ve su katılmamış, arasına bir tek başka millet karışmamış yüz seksen Türk köyü... Dağ ve deniz havası ile çam ve çınar manzarası burada birleşmiştir; reçine ve tuz tadı alarak, gölgede bir kayıp gidişiniz vardır, bir sevinç, ferahlık, keyif duyarsınız ki kendinizi sırattan ve bütün günahlarınızdan kurtulmuş, cennetin yolunu tutmuş farz edebilirsiniz. Bu seyahat dünyaya daha mesut şartlarla bir ikinci geliş zevkini verir; insanı nikbinliğe sevk eder.

Yüksek dağları böylece geçtikten sonra yolunuza Harbiye çağlayanları çıkmıştır. Antakya tarihinde somaki sarayları, mabetleri, heykelleri, bahçe ve seyranları, stadyum ve hamamlarıyla bir zevk ve safa yeri olan Daphné.

Bu çağlayanın bir acayipliği membaından çıkar çıkmaz, hemen, ilk hamlede çılgın bir su yığını halini alarak çınarlar, maltaerikleri, fujerler arasından dövüne çırpına, bir yakadan öbürüne atlaya sıçraya, dünyayı sele verecekmiş gibi

akması; sonra, birdenbire durulup sakin, rahat, uykuda bir dere şekline girmesidir.

İşte bütün bunlar içindir ki her köşesinde bir tarih ihtişamı, bir manzara güzelliği, bir feyiz ve bereket hazinesi saklayan Hatay, Türk yurdunun bizce ve ecnebilerce vazgeçilemeyecek bir ziyaret yeridir. Hatay her şeydir ve bu arada bir turistik merkezidir.

Hatay'ın dört kapısı da dostlara açıktır.

Fakat bu dört tarafa açılmış, dört kapı da, artık, düşmana müebbeden kapalı kalacaktır.

Fransız Edebiyatında "Antakya"

Atatürk ve İnönü devirlerinin diplomasi ve siyasi maharet tarihinde misli görülmemiş bir irade ve dirayetle kurtarıp yurdun boş kaldığını sandığımız kucağına tekrar verdikleri ay parçası Hatay ve bilhassa Antakya hakkında Fransız edebiyatına geçmiş bazı sözleri öğrenmek faydalı olsa gerektir.

Filvaki bu hususta yazılanlar çoktur; hülasa ise zordur, öyle olmakla beraber aldığım ve tercüme ettiğim kısımların kâfi bir fikir vereceğini sanmaktayım.

Kızıldağlar eteğinden geçen bir yoldan Maurice Barrès ile beraber Antakya'ya revan olalım:

"Bir haziran sabahı, ötüşen kuşlarla dolu bu kır manzarasından geçip gidiş hakikaten latiftir, zevklidir. Göl üzerindeki ufuk masmavi ve som gümüştendir. Yolumuzda bir sürü pınarlar dizili... Bunlar çeşmeler ve yalaklar teşkil ettikten sonra derecikler halinde etrafa yayılıyorlar.

'Arabacı! Şu ulu dağların alçaldığı yerde, şu ağaçlıklar, ev yığınları ve en ileride yükseklere tırmanan hisar duvarları neresiydi?'

'Antakya!'

Haçlılar da onu buradan, böyle görmüşlerdi. Ne kadar güzel, heyecan verici bir şey; gönlümüz onu ne derece çekiyor!"

Büyük muharrir şehre giriyor, geziyor, şu hükmü veriyor:

"Asi Nehri kenarına dizilmiş şehirler hoştur; lakin Antakya hepsinden fazla hoştur. Ben Antakya'ya âşığım!"

G. Vassié kasaba civarını tarif ediyor:

"Sırtları yakıp yıkılmış, yanıp kavrulmuş siyah, sert bir dağ: Silpiüs... Altında, suları coşkun bir nehirle çevrilmiş sakin, yassı, küçük bir şehir. Karşıki kıyıda gülümseyen bir ova peyzajı, ufuk yüksek dağlarla sınırlanmıştır. Haberi olmadan birdenbire getirilivermiş bir adam orada uyanıverirse şarkta olduğuna dair bir alamet göremez. Yelpazelenen tek hurma dalı yoktur, ne portakallık, ne limonlar... Hep bildiğimiz ağaç ve nebat nevi: Gümüşi zeytinlikler ve ekin tarlaları. Hava bile her zamanki şaşaasına rağmen çoğu defa melal veren bir takatsizlik halindedir, solgundur. İnsanları ve eşyayı dinlendirici, uyuşturucu bir baygın beste sarıp sarmalamıştır. Haçlılar karşılarında bu manzarayı bulunca vatanlarına döndüklerini sandılar ve oraya askeri ihtiyaçlar nispetinde bir de hissiyat meselesi yaparak sımsıkı yerleştiler."

Paul Jacquot cenuba doğru bakıyor, diyor ki:

"Cenubu garbide heybetli Gassiüs Dağı, denizin yanında 1800 metre boyuyla ve kül renkli çıplak endamıyla bir Japon volkanını andırır. Seher, bu dağ başına hafif sislerden örülmüş başörtüleri sarar ve öğle güneşi onları çekip götürür."

Yine bu muharrir Suriye yollarında uzun bir otomobil seyahati yapıp yayvanlıktan, yavanlıktan, güneşli ve monoton bir tarla manzarasından bıkıp yorulan, yanan gözlerin, sonunda, Antakya ve Asi kenarında dinlendiğini anlatır:

"İki sahilde de serinlik hüküm sürer; söğütler, yaban gülleri, pembe zakkumlar ve aşısız dutlarla kaplı hendekler

kenarında söğütler, sanki gökten ters bitmiş gibi dizilmiş, peyzajı perdelemiştir. Kavakların saf ve narin dizileri, hışırdayan çınarlar, mayısta hanımeli ve filbahar saçaklarıyla süslü zeytinler, semiz yeşillikli bahçeler, meyvelerini mahviyetle örtmüş yemiş ağaçları, maltaeriği ormanları, bütün bu mutedil iklim manzarası karşısında insan kendini Fransa'nın bir köşesinde sanır ve aralarında göz, bir kilise kulesine rastlayacağını umar; kulak, uzaktan bir çan sesi duyacağını bekler."

E. Le Gamus şöyle söylüyor:

"Hiçbir yerde Antakya panoraması kadar zarif ve cazibeli bir tabloya tesadüf edilebileceğini zannetmiyorum."

Ernest Renan da aynı fikirdedir:

"Antakya manzarası bütün dünya manzaralarının en fazla hususiyet ve güzellik gösterenidir. İnsanın tahayyül ettiği milletlerin birbirine kaynaşması emeli Asi kenarında bir realite olmuştur."

Tarihçi Michaud'nun kâtibi Poujoulet der ki:

"Şarkta, yaklaşınca yüreğime çarpıntı veren üç şehir vardır: Bütün Yunan şan ve şöhretini hülasa eden Atina, bütün şehirlerin en mukaddesi ve şairanesi olan Kudüs ve nihayet Frank Besaleti'nin mucizeler yaptığı Antakya!"

Tharaud'lar şevksiz görünüyorlar, belki de istikbali seziyorlar, gidecek olanı beğenmemek asriliğini gösteriyorlar:

"Bu eski fikir ve zevk payitahtında kalan tek hayat bakiyesi, Türkiye'nin birçok yerlerinde olduğu gibi su kenarında küçük bir yığına sığınmıştır."

H. Bordeaux bu iki ahbap muharririn Antakya'yı anlamadıklarını ve kendi fikrince, sebebini söylemektedir:

"Onlar ova çocuklarıdır; at sırtında dağ tepe gezmek kendileri için zevkli olamaz."

Berchem:

"Silpüis tepesinden iki hatıra sakladık: Birincisi heybet ve melal cihetinden kıyas kabul etmez bir peyzaj; diğeri boğucu bir muamma: Nasıl olmuş da Antakya toprak üzerinde hiçbir iz bırakmayacak şekilde kaybolup gitmiş?"

Prenses Belgiojoso diyor ki:

"Her şey beni buraya çağırıyordu, defne tarhları, mukaddes çeşmeler, ayakta duran veya devrilmiş bulunan mermer sütunlar..."

E. Herriot filozoflaşmıştır:

"Buraya ancak muayyen bir kadro içinde, geçmiş zamana ait bir fikir hayatını tespit için gelinebilir."

Bir başka sefer eski Antakya'dan bahsetmek üzere yazıyı Alfred de Vigny'nin bir eserinde Daphné'yi anlatan parçasıyla bitireceğim:

"Bu sırada gece öyle susmuştu ki uzaktaki çağlayanların hafif musikisini işitiyorduk. Yıldızların aydınlığı öyle genişti ki aralarında oturuyoruz zehabına kapılıyorduk. Tak sütunları arasından kudsi ormanın defnelerini, selvilerini ve baharat kokulu hintağaçlarını, yakındaki denizden gelen rüzgârla birbirlerine sarılmış, nazlı nazlı sallanırken görüyordum. Çiçek ve dal kokularının, taze taze saçlarımıza, omuzlarımıza, kollarımıza sindiğini duyuyor ve bunların gece kırağılarının görünmez damlalarına saklanarak geldiklerini hissediyorduk."

Tarihe Gömülü Antakya

Bugünkü ufak, şirin, sulak, yeşil ve ahşap Antakya'nın altında eski büyük Antakya bütün ziynetleri ile, altınları ve mozaikleriyle; bütün heybetiyle, somaki sütunları ve granit hisarlarıyla; bütün haşmetiyle, heykelleri, havuzları ve hamamlarıyla boylu boyuna, olduğu gibi, saklı ve gömülü yatmaktadır. O kadar ki sıkı yağmurlardan sonra, bazen seller aşağılara doğru kayarken ta Büyük İskender devrinden başlayarak Yunan, Roma, Ehlisalip, Latin, Bizans, Arap, Selçuk ve Mısır memlukelerine ait sikkeleri, madalyaları, mahkûk taşları, yüzükleri beraberce sürüklemekte ve şehirde kazılar yapılırken kazmaların ucundan çoğu defa gümüş, bakır paralar sıçrayıp taşlara çarpmakta, yerden mazinin sesi fırlayıp kulaklarımızda çınlamaktadır.

Âlimlerin ve mütehassısların fikrince eski birçok Antakyalar, birbiri üstüne Silpius eteğinde kat kat saklıdır; hem de bunun bazı tabakaları en ufak teferruatıyla, o zamanki hayatını gösterecek bütün sahne ve dekorlarıyla sapasağlam, dipdiri saklıdır. Etna Yanardağı'nın lavlarıyla örtülüp binlerce sene toprak altında hemen hemen terütaze kalmış ve nihayet güneşe kavuşmuş olan bir Pompei, bir Hercula-

num gibi... Fakat onlar birer küçük şehirdi; Antakya şarkın, ziynetin, zevkin payitahtı idi, bir milyona yakın insan barındırırdı.

Eski Antakyaları, böyle üst üste hiçbir eser bırakmayarak yere gömen kudret ve fena talih nedir?

En başında zelzele gelir. Şehir, milattan önceki tesisinden Haçlılar devrine kadar 22 büyük zelzele görmüş, yarı yarıya çökmüş, hatta dört defasında büsbütün mahvolduğu için dört kere yeniden kurulmuştu. Ehlisalip devrinden sonra da yenisi 1872 senesine tesadüf eder ki bu felaket esnasında şehrin büyük kısmı tamamen yıkılmıştı. Bir mütehassısın hesabına göre birinci asırdan beri Antakya 40 zelzele geçirmiştir.

Eski müelliflerin hepsi zelzelelerden bahsederlerken yeraltından kızıl alevler ve kara dumanlar fışkırdığını da söylerler; hatta bazılarına bakılırsa yer yarılır ve üstünde ne varsa alıp götürür, meydan bomboş ve dümdüz kalırdı.

İşte bugünkü Antakya evlerinin tahtadan, geniş avlulu, tek kat ve zayıf duvarlı yapılmasının sebebini bu korkuda aramalıdır.

Zelzeleden başka her büyük, zengin, şöhretli, tarihi şehrin başına gelen felaketleri de ilave etmek lazım: Yangın, yağma, taun ve kıtal.

İmparator Tiber zamanında büyük bir yangının Forum ile bütün ihtişamlı tribünleri kül etmişti; Yahudiler, İranlılar, Haçlılar da Antakya'ya zaman zaman ateş vermişlerdi; bilhassa 540'ta Hüsrev'in ordusu şehri tamamen, tek bina bırakmayarak yakmış, yıkmış, taş üstünde taş bırakmamıştı. Düşünmeli ki yanan binaların çoğu Lübnan'ın sedr denilen

kıymetli ağaçlarından kurulmuş, Atlas dağlarından getirilmiş seçme mermerlerle bezenmiş, Tir şehrine has misilsiz billurlarla süslenmiş ve ancak Kıbrıs Adası'nda yapılabilen eşi bulunmaz tunçlarla kaplanmıştı; Roma bu şehrin yanında koğuş gibi adi kalıyordu.

Yangın çıkarılmadığı zaman her yeni fatih, askerine hiç olmazsa yağma emri verir, kıymetli ne varsa, para, sanat ve ziynet eşyası, mabet tezyinatı, kurşun levhalarına kadar taksime uğrardı. Hüsrev bütün galiplerden akıllıca hareket etmiş, Antakya'da heykel, sütun, havuz, lahit, ne tezyinat, ne servet, ne sanat eseri varsa hepsini muntazam bir teşkilatla kendi memleketine taşıtmış, ondan sonra kalanları ateşe vermişti.

Katillere gelince: Antakya şehri din yüzünden bunların en korkunçlarını görmüştü. Evvela Hıristiyanlara karşı katliamlar yapılmış, en nefis kiliseler ve eserler kana boyanmış; sonra Hıristiyanlar ayaklanmış, paha biçilmez mabetleri; abide ve heykelleri yakıp yıkarak dinsizleri kılıçtan geçirmişti. Dephne'deki şöhretli ibadet yerleri bu gürültüler esnasında harabeye çevrilmiş, sonra Theodos zamanında kıtal Trajan Kütüphanesi'nin, Sezar Sarayı'nın, Minerva Mabedi'nin mahvına sebep olmuştu.

Fakat her zelzele, her yangın, her yağma, her kıtalden sonra Antakya tekrar kuruluyor, bezeniyor; yeniden kıymetli eserler, şahane binalar, lüks eşyalar, saraylar ve hanümanlarla donanıyor; dünyanın hasedini, merakını uyandıracak, serdarların gözünü kamaştırıp ordularını harekete getirecek bir azamet ve haşmet kazanıyordu.

Zira Antakya imparatorlar ve cihangirler ülkesiydi;

şarkın artistik payitahtıydı; kendisini, Jülia, Ogüsta, Oktav, Antuan, Pompe, Sezar, Sever, Titü, Germanikus, Trajan, Tiber, Agrippa, Orelien, hatta Sen Piyer gibi nice meşhurlara sevdirmiş, çoğunu misafir etmiş, hepsinin iltifatına, ihsanına, imarına nail olmuştu. Kleopatra 37–38 senelerini âşığı Antuan'la beraber orada geçirmişti. Bir zamanlar da şehir, badiyeler ve beldeler sultanı Zeyneb'in hükmüne girmiş, adına resimli sikkeleri orası basmış, fakat ne yazık ki esir düştüğü zaman bir deve sırtında, zelil ve sefil, yine o şehirde halkın gözü önünden geçirilmişti.

Antakya, meraklı ve acıklı, aynı zamanda hem debdebeli, hem korkunç, hem refah, hem sefalet, mütemadiyen şekil, renk, ufuk ve din değiştiren bir tarihe maliktir; bu tarih bir dünya tarihidir; bilhassa Türk tarihinin en ehemmiyetli bir faslı oraya yazılmıştır.

Bugün o Antakya şehri yerin üstünde değildir, altındadır. Onun içindir ki tarihi bilen bir insan, Asi Irmağı'nın kenarındaki kır kahvelerinden birine oturup, çınarlar gölgesinde düşünceye daldığı zaman gözünün önündeki ufak, şirin, sulak, yeşil ve ahşap Antakya'nın yavaş yavaş silindiğini sezer; yerinde tamamıyla mermer, granit, somaki bir ihtişamlı beldenin yavaş yavaş kurulduğunu, yükseldiğini, göz alabildiğine genişlediğini fark eder. Altın yaldızlı kubbelerle mozaik duvarların parıltısı içinde yüz binlerce insanın kaynaştığını, yarış ve güreş yerlerine koşuştuğunu, mabetlere dolduğunu, heykeller önünde eğildiğini, havuzlarda ve hamamlarda yıkandığını görür. Orduların geçit resmini, atletlerin idman oyunlarını, esir pazarındaki hırslı alışverişi, kervanların kalkışını, belki de Süveydiye Limanı'na doğru

mal yüklü gemilerin ağır ağır uzaklaşmasını seyreder. Kendinden büsbütün geçer, maziye dalar, gider.

Nihayet silkindiği zaman bakar ki karşısındaki sevimli, şirin, ufak şehrin bir mütevazı binası üstünde ayyıldızlı bir bayrak sallanıyor. Tarih bilen o adam şayet ecnebi ise yüreğinin sızladığını duyar, bir Türk ise eski dünyanın en kıymetli "bergüzar"ına, bu yeraltı ve yerüstü hazinesine tekrar kavuştuğu için tatlı tatlı gülümser; gönlünde yeni bir kalkınmanın müjdesini sezer.

Hoca'nın Fıkralarıyla Bir Sohbet

Nasrettin Hoca bir gün camide vaaza çıkmış; fakat galiba, şimdiki gibi dünyanın karışık bir zamanına rast geldiğinden, belki de, ahval icabı belalı mevzulara temas yasak edildiğinden sakala bıyığa, suya sabuna dokunmamak ve herkese nikbinlik vermek için:

"Ey cemaat," demiş. "Şükrediniz ki, Allah deveye kanat vermedi."

Halk hayrete düşmüş ve birisi dayanamayıp sormuş:

"Verseydi ne olurdu?"

"Damlarınıza konar, evlerinizi başınıza göçertirdi!"

Bugünkü insanlar deveye kanat vermediğinden dolayı Cenabıhakk'a artık hamd ü sena edecek vaziyette değildirler. Fen, develer nerede, tayyare ve paraşüt şeklinde filleri, gergedanları, mamutları bile kanatlandırdı; kerpiç binalar nerede, beton armleri bile hâk ile yeksan etmeye başladı, binaların sağlamlaşması nispetinde tahrip vasıtaları kuvvetlendi. Eskiden hakikaten, deve dama konabilseydi evin hayrı kalmazdı. Nitekim bu kabilden binalara dair de Hoca'nın bir fıkrası vardır: Seyahatte iken bir tekkeye misafir olmuş. Fakat bakmış ki, yattığı odanın tavanından ve kirişlerin arasından korkunç çatırtılar işitiliyor. Hemen şeyhi bulmuş:

"Efendi," demiş. "Bu çatı, galiba bakımsızlıktan göçecek..."

Şeyh, işi mugalataya vurmuş:

"İşittiğin sesler tehlil, teşbih sesleridir. Sade biz değil, tekkemiz de sabaha kadar zikirle meşgul olur."

"İşte ben de sonunda sizin gibi vecde gelip secdeye kapanmasından korkuyorum a!"

Harp tayyaresi ve bombardıman lafı oldukça Hoca'nın bu iki fıkrasını daima hatırlarım. Sürat bahsi olurken de Hoca'nın eşeği hatırıma gelir, öyle bir kanaatim vardır ki, Hoca'ya ilham, nikbinlik, neşe, sinir rahatlığı veren, bu eşsiz zekânın inkişafına yardım eden hep o eşektir, eşek adımıyla ağır, sakin gezişleri ve gezişler esnasında huzurlu düşüncelere dalabilişleridir.

Merhumu küçük bir Ford içinde dolaşan Amerikalı bir Protestan rahibi şekline, o hayata, bizim asra sokunuz; nihayet komik bir adam olabilirdi, her fıkrasında bin hakikat ve misil siz bir kemal eseri bulunan beynelmilel bir dâhi olamazdı. Eşek üstünde, her yerden ve her vasıtadan daha güzel düşünüldüğüne, insan tiplerinin daha iyi tahlil edildiğine ve gülünç, aksak noktalarının pek mükemmel görüldüğüne bizzat nefsimde uzun uzun eşek gezintilerim bana iyice eserler ilham etmişti.

Tabiidir ki, her eşeğe binen ve işlerini eşekle gören muhakkak bir sanatkâr ve bir meşhur olamaz; istidat şarttır. Fakat hepimizin bildiği o meşhur köylü zekâsı ve mantığı, o şehirliyi şaşırtan ve çoğu defa mat eden köylü felsefesi yok mu, işte bu, eşek sırtında vakit geçirmenin mahsulüdür. Patika

yollardan, aheste, beste, saatlerce, yorgunluk vermeyen tatlı, muntazam bir sallantı ile, uğultusuz, gürültüsüz, harharasız ve –ne boru, ne düdük sesi– o telaşsız gidiş zihne bir teneffüs yerine geçer. Tefekkür âlemine daldığınız zaman sakin bir denizde yüzüyormuş yahut ılık bir banyoda uyuyormuş kadar rahatlık, yumuşaklık duyarsınız. Sonra, belki de üzerinde bulunduğunuz hayvanın nikbinlik ve epikürist felsefesinden de bir "sereyan" hasıl olur, düşüncelerinize tesir eder.

Çoğu hayvanın düşünen bir hali, vaziyeti vardır, malum... Fakat eşekteki bu hal, insana her hayvanınkinden daha derin ve filozofane olduğu zehabını verir. Bir manda dahi geviş getirerek düşünür görünür, bir koyun ve bir keçi de... Ama bize öyle gelir ki, manda ciddi ve mühim bir şey düşünemez, koyun da öyledir, kafasına bir şey sığdıramaz; keçi, olsa olsa şeytanlık ve ziyankârlık düşünür. Halbuki eşek, düşünüşünde bir âlim, bir idealist, dünyaya yeni bir nizam vermek isteyen bir filozof vakarı, derinliği, manzarası ve tesiri göze çarpar. İnsan, adeta bir müddet sonra eşeği sarsarak:

"Ey, haydi bakalım, epeyce mesele hallettin, söyle de kitaba geçirelim!" demek arzusunu duyar, hususi kâtiplik rolünü almaya yeltenir.

Hatta daha ileriye varacağım: Ben kedi, köpek, at, öküz, kuş gibi yakınımızda yaşayan hayvanların önünde hareketlerimi idare etmek, yapacaklarımdan çekinmek lüzumunu hissetmem, lakin eşekten kuşkulanırım. Sanırım ki, maddi ve manevi falsolarımızı gören, gülen, acıyan bir mahluktur, münasebetsiz bir vaziyet veya düşünce beni hemen kavrayarak içinden:

"Hele şu kendini beğenmişe bak, hiç de yerinde olmadığı halde bir kabarıyor, bir adamlık taslıyor ki," demesinden, gülünç olmaktan, acınacak hale düşmekten korkarım.

Değil yukarıda isimlerini saydığım hayvanların, değme insanların bile ekseriya bana bu endişeyi vermediklerini de ilave edeyim. Hülasa Nasrettin Hoca'nın istidat, olgunluk ve ilhamında o mahlukun tesiri büyüktür.

Şimdi meyvelerin bollaştığı şu mevsimde, her siyasi ve içtimai hadise gibi, önüme serilen yemişler dahi bana Hoca'yı ve Hoca'nın fıkralarını yad ettiriyor. İncir henüz kemale ermedi, ama dallarında olgunlaşmaya başladı, gözüm üzerlerinde... Merhumun incir hakkında iki fıkrası mevcuttur ve birisi meşhurdur:

Hani, Timurlenk'e ayva hediye götürmek istemiş de karısı işe karışarak incir götürmesini tavsiye etmiş, o da "Kırk yılda bir kadın sözü dinle!" nasihatine uyarak bir sepet incirle zamane cihangirinin huzuruna girmiş. Meğerse Timurlenk, yahut, tarihe sadakat etmek lazımsa –zira Hoca o devirde çoktan göçmüştü– Selçuk beyi bu meyveyi hiç sevmezmiş ve anlaşılan terbiyesiz bir herifmiş de, başlamış incirleri birer birer sepetten alıp getirenin kafasına atmaya... Öbürü her darbe yiyişinde:

"Çok şükür Yarabbi!" dermiş.

Nihayet bu hamd ü senanın sebebini merak edip soran beye demiş ki:

"Nasıl şükretmeyeyim, karının sözünü dinlemeyip de ayva getirmiş olsaydım şimdi kafam bin parça olacaktı!"

Fakat şu hikâye daha latiftir ve daha az işitilmiştir:

Zenginlerden biri Hoca'yı davet edip yanında aşçıya kaymaklı incir tatlısı emretmiş. Nihayet vakit gelmiş, sofraya inilmiş, yemekler yenmiş ve bitmiş, incir tatlısı görünmemiş. Hoca mahzun mahzun otururken ev sahibi o zamanki usule uyarak Hoca'ya Kuranıkerim'den bir "hizip" okumasını söylemiş. Hoca besmeleyi çekmiş, Kuran'da olduğu gibi âyete "vettini vezzeytuni" diye başlayacağına incir manasına gelen "tin" kelimesini hazfederek:

"... Vez zeytun," diye başlayınca zengin zat itiraz etmiş:

"Efendi," demiş, "'vettini'yi unuttun mu?"

"Onu, ben değil siz unuttunuz!"

Hoca'nın "Ona değmiş, buna değmemiş" ibareli karpuz fıkrasını yazmaya lüzum yok; evvela attıklarını sonra sıkışınca tutmak zarureti itibarıyla hayata uygun ve çok manalı ise de temiz bir fıkra değildir. Üzüm üstüne şu fıkrasını hatırlıyorum:

Bir akşam kendisine uzak memleketlerinden bir misafir gelmiş, hoca bunu yedirmiş, içirmiş, nihayet tam yatılacağı sırada misafir, her devirde emsali görülen bazı arsız şairler gibi matlubunu vezne sokarak:

Bizim iller, bizim iller
Yatarken de üzüm yerler!

diye bir de yemiş ve gece kahvaltısı isteyince, hoca derhal şu şekilde kıtayı ikmal etmiş ve açgözlüyü susturmuş:

Bizde öyle âdet yoktur
Saklarlar da kışın yerler!

Hoca'nın yaz mevsimine ve meyve bolluğuna ait bir fıkrası da budur:

Ahbaplar kendisini yaylaya davet etmişler; hava serin, su soğuk, kimsenin canı kasabaya dönmek istemiyor. Nihayet bir karar vermişler, herkes üzerine bir masraf alacak, irfane ile beş, on gün kalacaklar. Kimi: "Eti benim üzerime", kimi: "Meyvesi benim üzerime..." diye birer şey deruhte ettikten sonra susup duran Hoca'nın yüzüne bakmışlar.

Hoca:

"Bu ziyafeti terk ederek ayrılırsam Allah'ın laneti de benim üzerime!" demiş.

Pazar günleri vapurlarda tıklım tıklım ve kıyılarda omuz omuza yaz gezintilerine çıkmış olan ahali, yelkenleri fora, yahut makineleri fayrap ederek denizi yara yara giden hususi kotralara ve motorlara öyle bir bakıyor ki, bana Nasreddin Hoca'nın deminki fıkrasını hatırlatıyor. Sanki o talihli adamların arasında ve ziyafet sofrasının başındadırlar ve şöyle söylüyorlar:

"Şu rahatı ve şu bolluğu terk ederek aranızdan ayrılırsam, Allah'ın laneti de benim üzerime!"

Cemaziyelevvelini[1] Bilirim

Turhan Tan gibi eski edebiyatımızı, tarihimizi ve tarihe mal olmuş meşhur sözleri, fıkra ve hikâyeleri bilenler gittikçe azalıyor. Bu vadide bilgi sahibi olan Ahmet Rasim, Abdurrahman Şeref, hususiyle Balıkhane Nazırı Ali Beyleri çoktan kaybettik; kıyıda, köşede belki birkaç kişi kalmıştır; fakat onların da bir ayağı çukurda olsa gerektir. Her tabut ile dilimizin zenginliğinden bir kısmını daha gömmekteyiz.

Folklor bakımından zararımız büyüktür. Yenilerin ve bizler gibi yarı eskilerin, esasını bilmeden kullandığımız birtakım tabirler, maruf tabirince "mebni alelhikâye"ler, yani bir vaka, âdet, anane üzerine meşhurlaşıp dilde mekân tutmuş sözler vardır ki onların aslını faslını, nenin nesi olduğunu ve ne demeye geldiğini bütün teferruatıyla ancak, ahirete yolcu ettiğimiz bu seçme eski zaman adamları veya meraklıları bilirlerdi. Hem bilirler, hem de kısaca, zarifçe, derli toplu, yerinde ve tadıyla anlatmak marifetini gösterirlerdi. Layığı veçhile fıkra anlatmak bir sanattır, az kişiye müyesserdir; yazması ise daha zor ve daha nadir kabiliyetlerdendir.

Mesela "Çevir kazı yanmasın" deriz; elbette bunun bir hikâyesi vardır. Yine "Ne halt eder ağanın beygiri", "Çıkar

1 cemaziyelevvel: 1. ay takviminin beşinci ayı. 2. geçmiş

baklayı ağzından", "Akıllısı değirmende kaldı", "Pilavdan dönenin kaşığı kırılsın", "Bulmuş sahibi ölmüş eşeği", "Kurdun kuyruğunu koparma", "Gözünden sürmeyi çalar" gibi lakırdı garnitürü olarak kullandığımız ve kullanmakta devam edeceğimiz meşhur sözler hep aslı olan veya hoşsohbet adamlar tarafından tertip edilen bir vaka ve fıkradan alınmadır; dil pelesenki olmuştur. Hatta işte şu "Dil pelesenki" tabiri bile izaha muhtaçtır.

"Ye kürküm ye", "Kavga bizim yorganın üstüne imiş", "İpe un sermek" gibi Nasreddin Hoca'ya atfedilen birçok sözlerin hikâyeleri pek meşhur oldukları ve tekrarından vazgeçilemeyeceği için daha asırlarca, kıyamete kadar bile zıyaa uğramayacak. Ama öbürleri, şimdiden, yarıdan fazla unutulmuştur; belli başlı bir kitaba girmediği, bir heyet veya salahiyet sahibi bir zat tarafından derlenmediği için de unutulmaya mahkûm edilmiştir.

Hatta değil böyle hikâyelere dayanan sözler, "Altı kaval, üstü şişhane", "Düttürü Leyla", "Tırhallı, hep bir halli", "İpipullah, sivri külah", "Al eline, vur duvara", "Pestenkerani", "Vurdumduymaz, kel ayvaz" gibi tabirlerin de esaslarını tetkik lazımdır. Bunlar ne "Matiz etmek" kabilinden külhanbeyi tabiridir, ne "Arpacı kumrusu gibi düşünüyor" cinsinden bir halk teşbihidir, ne de "Taş yerinde ağırdır" nevinden bir atalar sözüdür. Aslı tarihin bir faslına, vakasına, bir eski âdete, hayat tarzına, şöhret yapmış bir şahsa ait hikâyelerin dilde kalmış bir kırpıntısıdır. Daha doğrusu çökmüş lisan mabedinden ortada kalmış bir sütun başlığı, bir antikadır.

Bu gidişle dile pek yeni geçmiş tabirlerin hikâye ve şa-

hıslarını bile hatırda tutabileceğimizden şüpheliyim. Belki bir nesil sonra "Derdini Marko Paşa'ya anlat", "Ben şahımı bu kadar severim" sözlerinin de asılları ve bu sözleri meşhur eden şahsiyetlerin hüviyetleri unutulacak. Geçen gün, orta yaşlı münevver bir zat, söz arası, esasını bilmeden "Kabahat kimde? Pavlinada!" tabirini kullanınca gözümün önüne eski Şehzadebaşı'nda Kel Hasan'ın tiyatrosu ve orada komik düettolar söyleyen bir karı koca artist, Todori ile Amalia geldi. Galiba, oynadıktan bir tuhaf kanto arasında, birdenbire mızıka susar, bunlar da sahnenin önüne kadar gelirler ve seyircilere uzanıp Rum şivesiyle:

"E kabahat kimde?" diye sorarlardı.

Kemancı, yerinden şu cevabı fırlatırdı:

"Pavlinada!"

İşte, aklımda doğru kaldıysa bu tabir o kantodan doğmuş, kabahati meçhul bir şahsa yükletip işin içinden sıyrılmak felsefesi halkın hoşuna gittiği için de dilimize intikal etmişti.

Baklayı ağzından çıkarmak sözüne ait hikâyeyi de şöyle öğrenmiştim:

Vaktiyle bir şeyh ve Derviş Mehmet adında bir küfürbaz müridi varmış. Şeyh Hadisten, ayetten, cennetten, cehennemden bahseder, bin nasihatte, ihtarda bulunur, yine dervişi fena huyundan vazgeçiremezmiş. Düşünmüş, taşınmış, bir başka usul keşfetmiş, müridine bir bakla vermiş. "Bunu dilinin üstüne koy, çıkarmadan sakın ağzını açma!" demiş.

Bir gün, yağmurlu bir havada, şeyh önde, derviş arka-

sında, bir evin önünden geçerlerken tık tık cam vurulmuş, bir kadın sesi:

"Aman şeyh efendiler, biraz durur musunuz?"

Zahir hastaya nefes ettirecekler yahut başka bir mühim ihtiyaçları var zannıyla durmuşlar. Beş dakika geçmiş, on dakika olmuş, sırılsıklam bekleşiyorlar, haber yok. Şeyh dayanamamış, kapıyı vurmuş, sormuş; içerden demişler ki:

"Kuluçka yatıracaktık, bir kavukluya bakarak yumurtaları koyarsanız civcivler tepeli çıkar demişlerdi de onun için sizi durdurduk!"

Bunu işitince şeyh, müridine dönmüş:

"Ne bekliyorsun Derviş Mehmet," demiş. "Baklayı ağzından çıkarsana!"

Yine bildiklerimden ve hoş bulduklarımdan bir fıkra da kurdun kuyruğuna dair olanıdır:

İki arkadaş kurt avına çıkmışlar; dağ, tepe, birçok dolaşıp arandıktan sonra, nihayet bakmışlar bir kurt ini, içinde de kurt yavruları... İki avcıdan birisi ine sokulmuş, yavruları yakalamakla meşgulken dişi kurt yetişmiş, hemen ine atılmış, öbür avcı ne yapsın? Derhal kurdun kuyruğundan yakalamış, o çeker, beriki bırakmaz, toz, duman, in ağzında kıyamet koparmış. İçerideki avcı meselenin farkında değil:

"Yahu," diye bağırırmış, "Ne toz edip duruyorsun?"

Diğeri şu cevabı vermiş:

"Kurdun kuyruğu koparsa sen o zaman tozu, dumanı görürsün!"

Bir eserde gözüme iliştiğine göre "Gözünden sürmeyi çalmak" sözü hiç de, çoğumuzun sandığı gibi çehredeki ma-

lum görme uzvuna ve süs olsun diye etrafına çekilen boyalı toza ait değilmiş.

Vaktiyle bahriye inşaatı için Haliç'teki tersaneye Anadolu'dan uzun ağaçlar, serenler getirilir, deniz kenarında hususi ambarlara istif edilirmiş. Bu serenlere "sürme" ve o ambarlara da "göz" denilirmiş. Bazı açıkgöz, cesaretli delikanlılar, geceleri karşı sahilden bir kayıkla gelirler, gözleri açarlar, sürmeleri çekerler ve çalabildikleri ağaçları kayıklarının ardına bağlayarak, usulcacık, su üzerinde sürüp götürür, satar, bu sanatla geçinirlermiş. Silahlı gözcülerin gözü önünde yapılan şu hırsızlık, pek tehlikeli ve ustaca bir iş olduğundan hakkıyla şöhret kazanmış ve tahta inşaat modası geçmesine rağmen lisanımıza demir atıp kalmıştır. Filvaki bildiğimiz gözden süs sürmeyi de çalmak bir maharet addedilebilirse de çalınan mal bir mangır bile etmeyeceği için bu, zahmete değer kârlı bir iş addolunmaz. Olsa olsa size yüz vermeyen maşukanın gözünden sürmesini çalarak kendi gözünüze çekmek suretiyle mecnun âşıklara yakışır bir teselli noktası bulursunuz. Hoş, şimdi, ne tersane gözlerinde ağaçtan, ne de mahbube gözlerinde tozdan sürme kaldı! Bugün, sahtelerine telmihen "Gözünden kirpiklerini çalar" demek icap eder...

Nasreddin Hoca'nın "Buldunuz sahibi ölmüş eşeği" sözüne taalluku olan fıkra da pek meşhur olmadığından anlatmaya değer sanırım:

Bir gün Hoca dağda odun keserken dermanı kalmayacak derecede yorulmuş, bir ağacın dibine çömelmiş; terliymiş, rüzgâr da esiyormuş; bakmış ki vücudu buz kesmiş,

gözleri kararıyor, öldüm zannıyla kendisini yere, hareketsiz bırakıvermiş. O esnada kurtlar eşeğine musallat olup yemeye başlamışlar. Biçare Hoca, bir aralık güçlükle başını kaldırabilip:

"İyi buldunuz sahibi ölmüş eşeği!" demiş...

Hocanın bu gibi pek manidar fıkralarını Trablus ve Balkan muharebeleri esnasında Osmanlı saltanatı ricalinin, gözleri önünde parçalanan memleketler karşısındaki ölmüş hallerine benzettiğim olurdu. Zaten o fıkraların çoğu, kötü idareleri anlatmaya, hatalarını zarafetle yüze vurmaya pek yarardı.

İpe un sermek lakırdısı da yine Hoca'nın bir fıkrasından alınmıştır:

Komşusu urgan istemiş; Hoca içeri girip çıkarak "İp boş değil, kadınlar üstüne un sermişler!" demiş; komşu: Efendi, bu nasıl iştir? Hiç ipe un serilir mi?" diye itiraz edince Hoca demiş ki:

"Vermeye gönül olmazsa ipe un da serilir!"

Bazı insanlar hakkında "yularsız yürütürüm, parmağımla yürütürüm" tabirleri kullanılır; bunun da hikâyesini anlatırlar:

Elinde bir sürü yularla şeytan yolda giderken karşısına bir adam çıkmış ve şeytana yularları ne yapacağını sormuş.

"Her insanın bir yuları vardır, boyunlarına takar, istediğim tarafa çeker, götürürüm!"

Adamcağız merak etmiş:

"Hani öyle ise benimki?"

"Senin gibileri için yulara ne hacet? Nereye istesem parmağımla yürütürüm!"

Görüyorsunuz ki bu gibi meşhur tabirlere münasebeti olan fıkraların derlendiği bir kitap, yalnız âlimcesine değil, zarif bir üslupla da yazılması şartıyla hem folklor, hem yeni edebiyat itibarıyla zevk verici mühim bir kazanç teşkil edecektir.

Siz "Ben onun cemaziyelevvelini bilirim" sözüne, hikâyesini işitmedinizse bir mana verebilir misiniz? Arabi aylardan neden muharrem, recep, zilkade veya rebiyülahır değil de ısrar edilerek cemaziyelevvel seçilmiş? Hem bir adamın ahlakı, serveti, cehaleti, münasebetsizliği, içyüzü, her şeyi bilinebilir, bunu anlıyorum; fakat cemaziyelevveli de ne oluyor ve ne demektir? Bu, yıllardan beri merakımı mucip olur, dururdu. Nihayet, dünyanın her memleketinde, her devrinde rast gelinen bir işgüzar ve ahlaksız tipin tasvirini yapan şu aşağıdaki fıkrayı öğrenince işin hikmetini anladım ve Türk halk hikâyeciliği dehasının bir numunesiyle daha karşılaşmış olduğuna sevindim:

Vaktiyle hükümet dairelerinin birinde küçük bir evrak memuru varmış. Adamcağız, o zamanın usulünce üzerlerinde Arabi ayların isimleri yazılı bir sürü kocaman torbaya, sabahtan akşama kadar resmi kâğıtları doldurmakla ömür tüketirmiş. Bir gün, dairenin müdürü çarşı hamamına gitmiş; bakmış ki karşısında bu kâtip efendi de soyunuyor ve işin acayibi iç donunun üzerinde gayet iri bir hat ile "cemaziyelevvel" yazılı! Devlet torbalarını usulcacık aşırıp alt

kısmına çamaşır diye kullandığını anladığı bu memur az zamanda, nasılsa, parlayıvermiş, büyük mesnetlere geçmiş, para ve itibar kazanmış; azametinden yanına yanaşılamazmış. Vazifesinde mıhlanıp kalan müdür bu hale şaşar, sırrı meydana vermekten korkar, fakat içinde saklamaya da razı olamaz, eski torba çamaşırlı yeni talihli, burnu Kafdağı'nda, kabara kabara giderken, başını sallar, arkasından şöyle söylenirmiş:

"Ben onun cemaziyelevvelini bilirim!"

Hoş, bilmişsin kaç para eder? O da başka bir mesele!

Bazı Hoşça Fıkralar

Herkesçe maruf Nasreddin Hoca fıkralarıyla sıkıla sıkıla posa halini almış çok "hayide" yani, ağızdan ağza dolaşarak müptezel olmuş tuhafça hikâye ve sözlerden gazeteler bizi, son senelerde epeyce usandırdılar. Böyle gider, yazılar hep bildiklerimizi, söylene söylene artık gülümsetmek ve düşündürmek hassasını kaybetmişleri tekrarlamakta devam ederse dilimizin hikâye ve fıkra zenginliği fakruzaruret manzarası alacak, yeni nesillerin elinde Türk folklorunun, gıdalı taneleri değil, kupkuru, yavan ve çıplak koçanı kalacak!

Mesela acemice yapılan ve acemi eline düşen işler hakkında bazı hoş fıkralar vardır ki, gitgide unutulmaya başladı. İşte misali:

Bir papaz çömezi, nasılsa yolunu bulmuş, kendisini bir köye papaz tayin ettirmiş. Fakat ömrübillah vaftiz nedir görmemiş, öğrenmemiş, yapmamışmış. Talihsizliğe bakın ki, köye vardığının haftasında önüne, vaftiz edilmek üzere yeni doğmuş bir sürü çocuk dizmişler. Yeni papaz eline bunlardan birisini almış, evirmiş, çevirmiş, nihayet sıcak suya baş aşağı daldırıvermiş. Çıkarmış ki, yavrucak haşlanıp boğulmuş... Hiç istifini bozmamış, çocuğu anasına uzatmış:

"Bunun işi bitti," demiş. "Bir başkasını verin!"

Papaza ait hikâyelerden bir tanesi de göz görmeyince uzaktan nasihat vermenin kolay olduğunu pek vuzuhla anlatır:

Yeni evlenmiş bir genç kadın köyün papazına başvurmuş ve kocasının kendisine fazla düşkünlüğünden, gösterdiği muhabbet çokluğundan şikâyette bulunmuş. Papaz da herifi çağırmış, imsak, perhiz tavsiyeleri vermiş; adamcağız da bu tavsiyelere riayet etmeye çalışacağı vadiyle çıkıp gitmiş. Fakat delikanlı ertesi günü, seher vakti, papazı yakalayıp acele evine götürmüş; mevsim yazmış, yeni gelin bahçede, bir yeşil çardak akında, üstünden yorganı atmış, saçlar darmadağınık, göğüs bağır meydanda uyuyormuş.

Papaz manzaraya şöyle bir müddet bakmış, bakmış da kocaya dönmüş:

"Karının yanına girecek misin," demiş. "Yoksa ben gireyim mi?"

Birkaç gün içinde bir sanatı öğrendim, usta oldum sanan, ayrıca da bu sanat hakkında hocalık taslayan gençler –bilhassa edebiyat âleminde– pek çoktur. Bu "hem kel, hem fodul" dediğimiz karakteri zarafetle tebarüz ettiren bir fıkra hatırıma geldi:

Kadının biri oğlunu kebeci çıraklığına vermiş; oğlan hem pek haşarı, hem de ukala dümbeleğiymiş; bir hafta geçmemiş, evine dönmüş. Anası sormuş:

"Neye geldin?"

"Zanaatı öğrendim de ondan geldim."

Usta dükkânda meraka düşmüş, kadını bulmuş:

"Yahu," demiş. "Senin çocuk artık gelmez oldu!"

"Gelip de ne yapsın, artık zanaatı öğrendi."

"Allah Allah, nasıl öğrenmiş bakalım, anlatsana!"

"Direğe yünü sararsın, tekme ile yuvarlarsın, olur bir kebe..."

Usta gülmüş:

"Hay piç kurusu hay," demiş. "Kendisi öğrendikten başka anasına da öğretmiş!"

Havva cinsinin aceleci, ayna zamanda cehil içinde yarım yamalak malumat satmaya meraklı olduğuna dair de bir hikâye söylenir:

Başka bir kadın da ölen kocasının cenazesi başında, âdet olduğu üzere, hafıza "Yasin" suresini okutturuyormuş; fakat her durak yerinde bir, Allahın kelâmını keser:

"Hoca efendi," dermiş. "Bu surede bir "türceûn" vardı, okumadın!"

Hafız cevap vermez, tahammülü tükenmekle beraber sırasını beklermiş. Nihayet surenin sonu ve "türceûn"un yeri gelmiş. Hoca Kuran'a devamla ve Türkçe cevabını Arapçaya karıştırarak usul ve tecvit ile şöyle okumuş:

"Acele etme be hatun! İşte geldi türceûn!"

Yine içinde tecvit ile okunması lazım gelen bir cümleyi muhtevi diğer fıkra da şudur:

Bir köylü çocuğu medrese tahsili yapmak için şehre gitmiş ve sıla maksadıyla köyüne döndüğü zaman artık Türkçesini küçük görüp hep Arapça kelimelerle ve tecvit ahengiyle

konuşmaya başlamış. Bir gün oturduğu odaya bir köpeğin girip kenarda duran hamuru yutmaya koyulduğunu görünce –yerinden kalkmayı softalık azametine yediremeyerek– anasına uzaktan birkaç kere seslenmiş:

"Ya Ümmî vahit kelp dahilen derunen eklerleyor hammûri!"

Anası sanmış ki, oğlu ders okuyor... O perde perde yükseltip seslendikçe kadıncağız da içinden şöyle söylenirmiş:

"Rabbim kem gözden esirgesin, hele bakın gürül gürül ne de güzel okuyor!"

Kıyafette bir mehabet olduğu, kıyafete aldanılabileceği, lakin kısa bir imtihana tabi tutulunca foyanın meydana çıkacağı hakkında bir fıkra:

Vaktiyle irfan meraklısı, bir zatın konağı edebi, ilmi, siyasi mübahaselere merkezmiş. Fikir erbabı orada toplanıp sohbetler eder, hem yer, içer, hem hoşça vakit geçirirlermiş. Bir gün meclise, başında kocaman kavuk, belinde divit, koynunda kitap, kerli felli bir yabancı girmiş. Kılığına kıyafetine, gösterişine ve kendisini satışına bakarak başköşede yer göstermişler, izaz ve ikramda bulunmuşlar. Mecliste, bermutat, dini, edebi mübahaseler olmuş. Yeni misafir dinler, ağzını açmazmış. Nihayet ev sahibi sormuş:

"Zat-ı fâzılaneleri bir şey buyurmuyorsunuz?"

Yabancı adam cahil, fakat zekiymiş; şekline bakarak kendisinden ilim ve irfan beklenildiği halde zahiri mehabetinin altında "ecvef[1]" bir cer mollasından başka bir şey saklı bulu-

1 ecvef: beyinsiz, cahil

namadığını kısaca anlatmak için kavuğunu, divitini kitabını işaretle demiş ki:

"Mehâbe ya Seydî, benimkiler mehâbe!"

Bu "Mehâbe ya Seydî" sözü, bir zamanlar, o kabil dolgun kıyafetli, fakat boş kafalı adamlardan bahsedilirken kullanılan bir tabirdi; unutulmaya yüz tuttu.

Hayatta iken hiçbir meziyet ve fazilet göstermemiş olanlara bile "kör ölür, badem gözlü olur, kel ölür, sırma saçlı" fehvasınca vefatından sonra muhakkak bir marifet atfedilmesi üstüne de bir fıkra uydurulmuştur:

Agop Ağa isminde birisi ölmüş. O memlekette ölünün değerliliğinden bahisle cenazesi arkasından ağlamak adetmiş, ama Agop Ağa'nın hiç kimse bir meziyetini, marifetini hatırlayamıyormuş. Cömert, güzel, cesaretli, bilgiç, işgüzar, iyi yürekli, hülasa bir şeycik değil mi? Karısına sormuşlar:

"Ne diye ağlayalım?"

Kadın da düşünmüş, taşınmış, kocasının tek fazileti, meziyeti, marifeti yok ki, söylesin... Birden hatırına gelmiş, lisanının hususi şivesiyle demiş ki:

"Eve döndiyse merdivenleri dörder dörder atlaridi!"

"Ah, Agop Ağa! Vah, Agop Ağa! Merdivenleri dörder dörder atlayan Agop Ağa!"

Bugünkü ve her zamanki cihangir siyasetine kurban giden devletlerin perişan haline uygun bir kısa fıkrayı da unutmayalım:

Köylünün eşeğini kurt parçalamış. Adamcağız kurdun arkasından şöyle söylenirmiş:

"Bir gün sen de öleceksin ama neyleyeyim ki, ben yaya kaldım!"

Gerek politika, gerek ahlak bakımından, zaten ziyankârlığa müsait bulunanlara küçük bir yol gösterme ve akıl öğretmenin büyük bir felakete sebep olacağına dair şu keçi hikâyesi, yerli ve ecnebi düşman propagandasının başlangıçta ehemmiyetsiz gibi görünen tesir ve neticesini de meydana koymak itibarıyla pek değerlidir:

Bir fakir köylünün azgın bir keçisi varmış; kasabaya giderken hayvanı sağlam bir kazığa bağlayarak kulübesinin içinde bırakırmış. Bir gün dönmüş ki, keçi kazığı sökmüş, odada ne varsa kırmış, yemiş içmiş, dökmüş, dağıtmış, hülasa yangın yerine çevirmiş. Köylü bu manzara karşısında:

"Hay şeytan hay, bak ne yapmış?" diyecek olmuş; şeytan hemen köşeden görünmüş:

"Vallahi," demiş. "Ben keçiye ne yapacağını öğretmedim; yalnız kazığını gevşettim!"

Bütün bu hikâyeler aşağı yukarı malum olmakla beraber herhalde çokça zikredilenlerden değildir; bilenlere hatırlatmak yine faydalı sayılabilir. Son olarak, şimdi size her zaman tekrarlayıp da çoğumuzun aslını bilmediğimiz meşhur "Öp babanın elini!" fıkrasını nakledeceğim:

Eskiden –bugünkünden başka şekilde– bir kul alım satımı hüküm sürdüğü sırada, zevkine düşkün yaşlı bir zat, ikide bir, esir pazarına gider, en seçme güzellerden bir tanesini alıp beraberinde eve döner ve akşam işinden avdet eden genç oğlunu işaret ederek taze halayığa:

"Öp kardeşinin elini!" dermiş.

Zavallı genç karşısına dizilen bu sayısı tükenmez nazenin kardeşlere, yetişemeden kardeş oluverdikleri için sataşmaya cesaret edemezmiş.

Bir gün efendi baba, yeni satın aldığı halayığı, nasılsa, kendinden evvel pazardan eve yollamış. Genç, hüsnü tesadüf, evde bulunuyormuş, fırsatı kaçırmamış ve biraz sonra kapı çalınıp da aksakallı peder, çehresinde neşe ziyafete hazır, içeri girince hemen halayığı öne sürmüş ve ona şu emri vermiş:

"Öp babanın elini!"

Salname-i[1] Devlet-i Osmaniye

"Müflis bezirgân eski defterleri yoklar" fehvasınca makale zemini bulmak için, evvelceden evin bir tarafına kaldırılmış olan kitap yığınlarını karıştırırken gözüme kırmızı astar kaplı iri bir cilt ilişti. Üzerinde kaba yaldızla basılmış bir Osmanlı arması vardı... Bu armayı bilmem hatırlayan kaldı mı?

Hani piştovlar, kılıçlar, süngüler, kargılar, mızraklar ve bunlara mümasil silah kabza ve başlarıyla çevrelenmiş ve tura, kitap, terazi, güneş, iki sancak ve beş tane nişan nevinden bir sürü resimler, şekiller, temsiller, şıngıllar ve çıngıllarla süslenmiş, fazla yüklü, mamafih tenasüplü eski armamız... Armanın altında yine yaldızdan bir yazı: "Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye", bir de tarih: 1323.

Bu tarihin kameri oluşuna göre 35 yıllık bir vesika... Bilmeyenlere söylemek lazım: Salnameyi, meşrutiyetin ilanından evvel, hükümet her sene muntazaman bastırır ve maaşı bin kuruşu bulmuşlardan itibaren her memura, bir mecidiye mukabilinde zoraki dağıtırdı. İçinde neler vardı? Bir takvim, eski padişahların isimleri ve kısacık hal tercüme-

1 salname: yıllık

leri, rütbeler, resmi elkap, nişan tarifleri, kanunuesasi sureti ve bunların arkasından "Eshab-ı meratip[1]": İşte mabeyin erkânı, nezaretler, vilayetler memurları, ecnebi sefirler, yabancı devlet hükümdar reisleri... İsim, isim, isim!

O zaman hayatta ve ikbalde bulunan bu binlerce adamdan kaçı kaldı? Kaç tanesini inkılaplar yerinden attı, yahut daha yükseklere çıkardı? Kaçı sessizce söndü, kaçına yeni roller oynamak müyesser oldu? Adları bile anılmayanlar, sonradan ne isimler yaptılar? Şöhretler nasıl eridi, hiç sanılanlar ne şöhretlere erişti?

Sayfaları çeviriyorum: Meratip eshabının başında birinci olarak vezirlerle müşirler geliyor. Bunlar 99 kişidir... Fakat aralarında iki tane de hükümdar var; Mısır Hidivi ile "Bulgaristan Prensi ve Rumeli-i Şarki Valisi Ferdinand!" Hepimiz biliyoruz ki, o hidiv, kral olamamıştır; öteki ise krallığa yol bulmuş, lakin umumi harp sonunda memleketini terke mecbur olarak menfa yolunu boylamıştır.

Geriye kalan 97 rütbeliden ikisi istibdat devrinden meşrutiyete yine sadrazam sıfatıyla intikal ediyor: Kâmil ve Sait Paşalar. İstibdadın birkaç veziri ve müşiri sonradan, hürriyet zamanı sadrazamlığa çıkıyorlar; Rumeli Umumi Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, Gazi Etem ve Gazi Ahmet Muhtar Paşalar, Hariciye Nazırı Tevfik Paşa, Yemen Kumandanı Rıza Paşa, salnamede sadece damat sıfatıyla anılan Ferit Paşa gibi... Şeyhülislam Cemalettin Efendi'yi yeni devirde de bir aralık tekrar aynı mevkide buluyoruz. Maliye Nazırı Ziya Paşa'yı da keza...

1 meratip: rütbeler, dereceler

Yine vezirler ve müşirlerden istibdatta nazır değil iken 10 Temmuz'u müteakip, muhtelif senelerde bu mevkiye yükselenler çoktur. Trablusgarp Kumandanı Recep Paşa Erkânıharbiye Reis Vekili Rüştü Paşa, 31 Mart'ta Adliye Nazırı iken maktul düşen o zamanki Erzurum Valisi Nâzım Paşa, Babıâli vakasında öldürülen Harbiye Nazırı diğer Nâzım Paşa, Bursa Valisi Reşit Mümtaz, Damat Arif ve Hikmet, Operatör Cemil Paşalar gibi...

Mamafih aynı derecedeki paşalardan birçoğu hürriyetin ilanından sonra Ege adalarına sürülmüşlerdir: Dahiliye Nazırı Memduh, Bahriye Nazırı Hasan Rami, Başkâtip Tahsin Paşalar gibi... Bazı nazırlar meşrutiyet devrinde kendilerini büsbütün unutturmuşlar, konaklarında veya köşklerinde gürültüsüzce sönüvermişlerdir: Nafia Nazırı Zihni Paşa, Maliye Nazırı Nazif Paşa, Bahriye Nazırı Celâl, Maarif Nazırı Haşim, Evkaf Nazırı Turhan Paşa nevinden... Bazısı ise –Sadrazam Tevfik Paşa ve Damat Ferit gibi– ekserisiyle kıyas kabul etmeyecek derecede, iyi veya fena, tarihin pek mühim hadiselerinde büyük roller almışlardır.

Şu satırları yazdığım tarihte bu 99 vezir ve müşirden hayatta kalabilenler pek azdır: Hidiv Abbas Halim, Kral Ferdinand, Operatör Cemil Paşa ve birkaç damattan ibaret, Cemil Paşa Şehreminliği ve Nafia Nazırlığı yapmıştır.

Sivillerde büyük rütbelerden ikinci derecedekinin adına "Bâlâ" derlerdi ki, bunlar salnamede takriben iki yüz elli kişiyi buluyor; aralarında babamın adına da rastladım. Bâlâ eshabından meşrutiyet devrine intikal edenlerin başında mabeyin mütercimi ve Babıâli hukuk müşaviri Hakkı Bey

geliyor. Bu Hakkı Bey, Trablusgarb'ın İtalyan tecavüzüne uğramasından sonra istifa eden Sadrazam Hakkı Paşa'dır. Yine hukuk müşavirlerinden Gabriel Efendi, Balkan harbinde hariciye nazırlığında bulunan Gabriel Noradonkyan'dır. Salnamede Yemen Valisi diye gösterilen Tevfik Bey, Damat Ferit kabinesinde maliye nazırlığı yapmış; Maliye Müsteşarı Ragıp Bey de 31 Mart hadisesinde birkaç gün aynı nezarete getirilmişti.

Bâlâ listesindekilerden Şefik Elmüeyyet umumi harpte Şam'da asılmış, maliye muhasebecisi Abdurrahman Bey Maliye Nazırı iken Babıâli hadisesinde canını dar kurtarmıştı. Atina Sefiri Rifat Bey, Abdülhamit tarafından, bilahare, vezir rütbesiyle Londra'da sefirlik etmiş, meşrutiyette de uzun müddet hariciye nazırlığı yapmıştı. Sadaret Mektupçusu Âdil Bey, mütarekede dahiliye nazırlığında vefat etti. Babam, hamdolsun, yeni devirlerde bir şey olamadı; ikbal, idbar, çile, menfa, isim, hülasa ne mümkünse hepsini benim sırtıma yükledi, kendisi yurdunda yaşadı, yurtta öldü.

Yine bu rütbe eshabı arasında edebiyat ve matbuat âleminde şöhret yapmış zevat da vardır: Ahmet Mithat Efendi (Umuru Sıhhiye Reisi Sanisi), Mahmut Ekrem (Recaizade, Şûra-yı Devlet Azasından), Abdülhak Hamit (Londra Sefareti Müsteşarı), Reşit Bey (H. Nâzım imzasıyla tanılan zat ki, o devirde Kudüs Mutasarrıfı imiş), Ekrem Bey (Namık Kemal zade A. Nadir, Mabeyin kâtiplerinden)... Ahmet Mithat Efendi meşrutiyette sönük kaldı, Sabah'taki birkaç başmakalesi beklenilen tesiri yapmamıştı. Ekrem Bey, bir aralık maarif nazırlığı koltuğuna oturmuştu, daima vakarını muhafaza etti. Hamit, nihayet ayan azası, galiba, sonra da

mebus yapılmıştı. Reşit Bey'i iki kere dahiliye nazırı olarak gördük.

Muhterem Halit Ziya Bey, bahsettiğim tarihte ûlâevveli[1] rütbesinde ve Tütün Rejisi Tercüme Kalemi Müdürü... Onun tasdik edilmeyen bir ayan azalığı ve bize kıymetli hatıralarını kazandıran bir mabeyin başkâtipliği vardır.

Ûlâsanisi olarak memurlar arasında Suriye vilayeti sıhhiye müfettişi sıfatıyla bulduğumuz Suat Bey, Hüseyin Suat'tır. Mabeyin Kâtibi İsmail Hakkı Bey de İsmail Müştak merhumdur. Hüseyin Suat son günlerde yolcu vapurlarında doktordu; İsmail Müştak, meşrutiyette ayan başkâtibi, cumhuriyette mebus oldu.

Bunlardan sonra saniye rütbeli Süleyman Nazif geliyor ki, Hüdavendigâr, yani Bursa vilayeti mektupçusu... Meşrutiyette kendisini Basra valisi olarak gördük. Bay Hüseyin Cahit, salnamede Vefa idadisi müdür muavinidir; rütbesi salisedir ki, istibdadın en son günlerinde, giderayak, maliye nezareti devair-i merkeziye kalemi hülefasından olmak sıfatıyla bana da aynı rütbe tevcih edilmişti, henüz on dokuz yaşında bulunuyordum!

Gazetecilerin ön safında "Sabah" sahibi Mihran geliyor: Rütbesi bâlâ; birinci Osmani, birinci Mecidi nişanlarını ve altın "liyakat" madalyasını haiz; yani formasını giyindiği zaman –boynundan atma yeşilli kırmızılı enli kurdelesi, bu kurdele ucunda sallanan yıldızı, göğsünde güneşleri ve yekpare sırma işlemeleriyle hışır hışır ve şıkır şıkır!– ikdamcı

1 ûlâ: osmanlılarda, protokolde rumeli ve anadolu kazaskerlerinden sonra gelen bir sivil aşama

Ahmet Cevdet "ûlâ"; nişanları üçüncü rütbeden, altın ve gümüş çifte "liyakat" madalyalı... Serveti Fünun müessisi Sayın Ahmet İhsan, "ûlâsani"sini geçememiş; iki madalyası var; gümüş "imtiyaz" ve "liyakat"... Edebiyata ve matbaacılığa yaptığı hizmetle, değil altın, platin bir sanat madalyasını göğsüne takmak onun hakkıydı.

Rıza Tevfik ve Cenap Şehabettin 1323 salnamesinde mevcut değil; Tevfik Fikret zaten olamazdı. Ahmet Rasim ile Mahmut Sadık'ın birer küçük rütbeleri veya nişanları olması lazım ama izine rast gelemedim... Aynı salnamede ikinci, üçüncü derecede bazı memurlar gözüme ilişti ki, meşrutiyette bunlar nazırlıklara geçmişlerdi. Adliyeden Celâl ve İbrahim Beyler; maariften Sait Bey gibi... Bu Sait Bey, zannederim, tayin adedi itibarıyla nezaret rekorunu kırmıştı!

Salnamenin hükümdarlar listesi de tetkike değer. O zamanki, yani 35 yıl evvelki hükümdarlardan bugün hayatta bulunanlar Felemenk Kraliçesi Vilhelmina, İtalya Kralı Emmanuel, düşenlerden Alman İmparatoru Vilhelm, Bulgaristan'ın sabık kralı Ferdinand var. Bunlar yaş sırasıyla şöyle tasnif ediliyor: Vilhelm, Emmanuel, Ferdinand, Vilhelmina ve yeni ölmüş bulunan İspanya Kralı Alfons...

Kitapta Portekiz Kralı olarak gösterilen Şarl, bir müddet sonra, 1908'de veliahdı ile beraber yolda öldürülüvermişti. Rus İmparatoru Nikola'nın akıbeti malum... Karadağ Prensi diğer Nikola'nın kendisi de, memleketi de kayıplara karıştı. Türkiye, Çin, İspanya, Portekiz artık cumhuriyetle idare olunmaktadır; Kore ve Avusturya İmparatorlukları arada kaynadı; Buhara ve Hiyve Hanlıklarının adları bile unutul-

du; İran ve Efgan'da hanedan değişiklikleri oldu. Polonya, Fransa, Belçika, Hollanda, Danimarka, Norveç, Romanya, Bulgaristan, Çin'in bir kısmı ve birkaç yeni devlet arazisi işgal altındadır. Bütün bunlar, zannederim ki, 35 yıllık kısacık bir müddet için az şey sayılamaz. Yoktan var edilip son kasırgada yine var olmamışa dönen irili ufaklı şimal devletçikleriyle birer büyük devlet itibar ve ehemmiyetini alan Kanada, Avustralya, Cenub-i Afrika gibi teşekkülleri ve bizim koca cüssemizden kopup hâlâ, bir türlü küre haline gelememiş Suriye ve Irak kabilinden intidap arazisini de bu kargaşalığa katmamız icap eder.

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye'nin sayfalarını karıştırmak tekrar bana öğretti ki, ne rütbe, ne makam, ne taht, ne taç, ne rejim, hatta ne devlet, ne harita –tarih bakımından bir lahza bile sayılamayacak kadar hiçten– küçük bir zaman ölçüsüne, 35 seneye bile kolay kolay dayanamıyor.

Fakat böyle düşündüğüm, bu neticeye vardığım için üzüldüğümü sanmayınız.

Bozulmuş bir ömürcük ağını, dağılmış bir karınca yuvasını arıları göçmüş bir kovan seyreder gibi hadiseyi pek tabiiye alarak daha büyük bir hızla, ihtirasla çalışan yeni ameleye ve tekrar heba olacak gayretlere bakıp sadece başımı sallıyorum!

Ufak Tefek Zahmetler

Vaktiyle Bafra markasıyla tanınmış bir sigara kâğıdı vardı; kapağı soluk pembe bir şeritle tutturulmuştu; fakat kimse, her seferinde çözüp bağlamak zahmetine katlanmadığı için bu şerit lüzumsuzcasına sarkar, tabakaya sıkışır, cep kenarından uzanır, insanı rahatsız ederdi. Onun içindir ki Bafra kâğıdı alanların ilk işi mahut şeridi hiddetle, şiddetle koparıp atmak, püsküllü beladan kurtulmak olurdu. Hem de biraz söylenerek...

Kullandığımız eşya arasında hakikaten hiç de pratik sayılmayacak ekler, kuyruklar, kapaklar, kılıflar, neler de neler, ne teferruat mevcuttur. Mesela sigara paketlerinde, iki sıra arasına gizlenmiş ve mahalle kahvesinde Karagöz oynadığı, meddah söylediği zaman asılması mutat boyalı yeşil kâğıda uçuk kiremit renginde bir mürekkeple basılmış o kırpıntı bunlardan birisidir. Bembeyaz elbiseli sigaraların ortasında ne fena sırıtıyor ve insan onu ne memnuniyetle çekip atıyor! İnhisarlar[1] idaresi, binlerce ton kâğıt tasarruf etmek için, paketlere ayrıca bir bayağılık ekleyen bu çirkin şeyi kaldırıverse olmaz mı? Üstünde yazılı adres ve tavsiye

1 inhisar: tekel

ise pekâlâ ve hiç masrafsız paketin bir tarafına da basılabilir. Hoş, ona da ne hacet?

Beni son zamanlarda rahatsız eden bir nesne de tıraş bıçaklarından tutunuz, kadın çoraplarına kadar akla gelmedik bin çeşit, ne varsa, renk renk örtülmesi âdet haline getirilen selofan kâğıtlardır; bu kâğıtlar göz boyacılık devrinin şaheser bir icadıdır; metaların makyajı, bozuk, çürük, bayağı, eşyanın özür kapatıcısıdır. Bana, adeta, bir damga ve bir etiket tesiri yapar; "mahlut ve hilelidir, aldanmayınız!" manasına... Zaten temasını da sevmem; yarı soğumuş bir pelteye benzer, parmaklarıma yapışıp kalacakmış gibi dokunacağım vakit elimde olmayarak bir çekinme ve bir kaşık arama ihtiyacı duyarım. Mübareklerin yırtılması da epeyce güçtür, ucunu bulamazsınız, tatlı tatlı kaşınmaya başlamış ve kurumaya yüz tutmuş bir yara gibi başlarsınız üzerinde tırnaklarınızı gezdirmeye... İşin yoksa, kedi eşinircesine kazı dur! Bereket ki bir delik açtınız mı ötesi kolaydır; bıçak yemiş olgun bir karpuz gibi kendiliğinden, zahmetsizce açılır, gider. Bunların rutubete karşı mukavemetinden bahsederler; âlâ... Şekerler ve şekerlemelere zaten yaraşıyor; fakat mesela, yıkanması zaruri olan çorap üstünde işi ne? Mendiller neden bunlara sarılsın? O kabil eşya üzerindeki rolü sırf göz kamaştırıcılıktır, bir nevi verniktir, soluk renge cila vermek, sönüğü ateşli göstermektir.

Bilmem hâlâ birinin yüzünde tırnaklarını gezdirerek derisini şahrem şahrem parçalayıp kanatmak arzusuna kapılan sinirli hanımlar var mı? Varsa bunlara, öyle krizler esnasında şunu tavsiye ederim: Bir paket Sipahi, Boğaziçi,

Gelincik sigarası alsınlar, cilalı hain tırnaklarını bu kutuyu açmak için kullansınlar; heveslerini almış, buhranı zararsızca atlatmış olurlar. Üstüne o açılan paketten bir adet sigara tellendirmek de mümkün ve faydalıdır.

Bazı şeyler de vardır ki lüzumlu olmakla beraber hâlâ, asırlardan beri tam uratik şekle bir türlü sokulamamıştır: Evlerde storları çekip indirmek ve yukarıya kaldırmak için kullanılan, uçları çam kozası taklidi orta kordonlar... Şayet pencereleriniz içeriye doğru açılan cinstense ikide bir bu kordonlar çerçevelerin arasına girer; camı örttükten sonra farkına varırsınız, yeniden açarsınız, bakarsınız ki bir tarafa kaymış ve iskemleye çıkıp elinizle düzeltmedikçe ayıramayacağınız şekilde köşeye sıkışmış... Sinir bozucu bir hal! Tülleri açıp kapayan yan kordonların da birbirlerine dolanması, elektrik kordonları gibi, sanki makine ile yapılmış kadar çifte örgü biçimine girmeleri, işlememeleri de hayli can sıkıcıdır.

Elektrik anahtarları, birbirlerine benzemedikleri için ev değiştirirseniz veya gece misafirliğinde bulunursanız sizi epeyce şaşırtır. Zira kimisi dönerek, kimisi yukarı aşağı, iterek, kimisi yerinden kayarak açılıp kapanırlar. Dalgınlıkla bükmeye çalışırsınız, halbuki itmek lazımdır; itmeye uğraşırsınız, halbuki çekmek iktiza eder. Keşke bütün bir memleketin, en sağlam ve en kullanışlısından bir tek model kullanması mecburi olsa...

Otomobillerde pencereleri indirip çıkaran kulplarla kapı tokmakları da birbirlerine yakın ve oldukça benzeridir-

ler. Kapı açmak için pencere kulpuna yapışırsınız, bakarsınız ki kapı bana mı demiyor, lakin cam güzel güzel iniyor. Camı örtmek için çevirdiğiniz kulp ise, birdenbire kapıyı yerinden oynatıyor, aklınız başınızdan gidiyor!

Bizde ıslaha muhtaç olan bir mesele de para şekilleridir. Hususiyle gözleri iyi seçemeyenler için ve nakil vasıtalarında şu ışıkları maskeleme hengâmında... Çoktan beri ceplerim bir nevi amudi kasadar çekmecesine döndü: Tırtıllı kuruşları yeleğimin alt sağ cebine, tırtılsızları sol cebine, çeyrekleri üst sağ cebe, yarım mecidiyelikleri soluna koyuyorum. Yirmi beşlikler ise küçüklüklerinden dolayı, gündelik dertlerin büyüğü... "Ah, bir bozdurabilsem! Ah, bir fırsat çıksa da kurtulabilsem!" düşüncesiyle huzurum kalmıyor. Göze en uygunları sarı metelikler... Mübarekler en sönük, en koyu mavi ışık altında bile pırıl pırıl yanıyor, ışıltısıyla "Buradayım, işte, al beni!" diye haykırıyor. Onları ceketimin sağ cebine, beş kuruşluğa ikiz kardeş kadar benzeyen, bir boyda, bir bosdaki belalılarını, yirmi paralıkları soluma atıyorum. Pantolonumun bir cebinde liralar, ötekinde yarım liralıklar duruyor. Fakat bir defa yerlerini unuttum ve sıralarını şaşırdım mı eyvah! Kendim kendimin gümrük arayıcısı oluyor, üzerinde el sokmadığım ve mevcudunu boşaltmadığım cep bırakmıyorum. Bir zamanlar paralar, en ufağı, en değersizi olarak ne hoş bir tenasüp ve mutabakat kaidesiyle büyürdü; görmeye lüzum yoktu; el sürülünce adeta konuşurlar, hüviyetlerini kulağımıza değilse de parmaklarımıza fısıldarlardı!

Ben avucumuzdaki hakiki paralara karışan Tünel jetonlarını da sevmiyorum; gidip gelme biletlerin birbirlerinden ayrılması usulünü de beğenmiyorum. Hangisi dönüş, hangisi gidiş? Okumadan veya alışmadan anlayamazsınız. Acaba bunların ters taraflarından çiğ ve zıt renklerle birbirlerinden ayrılması ve bütün nakliye idarelerince aynı renklerin kullanılması mümkün değil midir? Zaten yarısı kesilmiş bilet de pratik bir şey değil... Yarı bedeninden ayrılmış bu güdük mukavva parçası için ceplerimiz fazla büyük geliyor. Frenkçe bir gazetede "Niçin yapılmıyor?" başlığı altında okudum: Niçin eldivenler üç tane olarak satılmıyor? Bir tanesi sol, diğer ikisi de ihtiyatıyla beraber çok kullanılan sağ el için? Niçin vapur ve tren biletleri, aramaya lüzum kalmasın diye ceket ve palto yakasına takılabilecek şekilde basılmıyor? Ve bir okuyucu da ortaya şu fikri atıyor: Sigara içenlerin üzerlerinde külleri silkmek için portatif şekilde bir tabla icat edilemez mi?

Hepsini bırakalım, giyinip soyunma zorluğunu bir göz önüne getiriniz, lüzumsuz ve karmakarışık meşakkate bundan büyük misal bulamazsınız. Çoğu defa elbise ve çamaşır değiştirirken karşıma geçip beni seyreden kedimin, katlandığım kat kat külfete hayretler içinde kaldığına hükmetmiş, kendime acımış, yaptığımdan utanmış ve bütün bunlardan uzak yaşayan kürklü küçük ve temiz hayvanı da kıskanmışımdır. Bu terakki asrında, mesela düğmelerimizin daha kolay, hatta dokununca kendiliklerinden açılıp kapanan birer mekanizması olmamalı mıdır?

Görüyorsunuz ki harp, darp, iaşe ve muaşeret gibi bir sürü büyük düşünce ve zaruretler arasında gündelik ömrümüzü oldukça müteessir eden bir sürü de noksanlar, icat eksiklikleri, lüzumsuz işler, yorgunluk ve zahmetler vardır ve asıl fenası da bunların o büyük sıkıntılara karışarak bozuk sinirlerimiz üzerinde mühim meseleler kadar tesir yapmasıdır.

Medeniyet, rahatlık gibi görünen binlerce çeşit küçük zorlukların artması, bu zorlukların yükünü fark ettirmeden sırtımıza vurması demektir.

Evde Kalmak Zevki

Allah sayımızı artırsın ve eksikliğini göstermesin! Nüfus sayımı yüzünden bugün, en azı ikindiye kadar evde kalmak mecburiyetindeyiz.

Medeni insan için dışarıda eğlenmesini bildiği kadar evinde hoşça vakit geçirme yolunu bulmak, ikisinin de zevkini çıkarmak lazımdır. Erkeklerin çoğu ve kadınların mühimce bir kısmı: "Ev dışında ne ise ne... Fakat misafir gelip çan çan etmedikçe, kumara dalmadıkça, kitap ve gazete üzerine kapanmadıkça evde saatler nasıl geçer?" derler. Halbuki bunların hiçbirisi olmasa da ev hayatı ufak tefek, hiçten meşguliyetlerle, daha doğrusu meşguliyet icatlarıyla gene keyiflidir; hatta misafirsiz, oyunsuz, kâğıtsız, kitapsız, bilhassa radyosuz daha keyiflidir.

Çoğu defa, ders yapmaya istek duymayan bir mektep çocuğu gibi, kendi kendime derim ki: "Keşke akşama makale yetiştirmek, romanımı doldurmak, bunlara mevzu hazırlamak mecburiyetinde olmasam da kararsız ve gayesiz, bir odadan bir odaya, kâh balkondaki çiçeklere su vererek, kâh sobaya kömür atarak, biraz mutfağa dalıp bir aralık da çekmecelerimi karıştırarak muayyen bir işe koşulmadan zamanımı keyfimce geçirebilsem!" Bazen hizmetçiye bile gıpta

ettiğim olur: Şimdi, süpürge elinde sofadadır, biraz sonra, kepçe elinde, tencere başında; demin taraçaya çamaşır asıyordu, yarım saat geçmeden kilerde, reçel kavanozlarının karşısındadır. Fikriyle çalışanlar el işleriyle hayatını kazananlara, bazı günleri vardır, imrenmekten kendilerini alamazlar. "Al şu kalemi sen! Ver önlüğünü bana!" diyebilmek kabil olsa muhakkak ki meşhur ilim ve tahrir adamlarını ara sıra uşak kıyafetinde veya amele şeklinde apartmanın merdivenlerini siler yahut bahçe parmaklıklarını boyarken görürdünüz. Hem de çatık kaşlı değil; yüzlerinde, kafalarının dinlendiğini gösteren birer nurlu tebessümle!

Ufak mikyasta ev ve elişleri fikir yorgunluğunun tedavisidir. Bunun için olacak ki karnı ağrıyan kedilerin ot yemeleri kabilinden ben de, dimağımda bir gayritabiilik hissedince itiyadım harici, ilaç yerine, elişlerine başvururum. Şayet evde gıcırdayan kapılara yağ damlatmak, elektrik ütüsünün vidalarını sıkıştırmak, stilolarımı yıkayıp altın uçlarını parlatmak, hatta bıçakları bilemek gibi kısa ve kolay meşguliyetler kifayet etmezse yapacağım şunlardır: Odadan odaya taşınmak veya hiç değilse eşyaların yerlerini değiştirmek... Sağdaki kitap etajerinin sola konması, yazı masasının ortadan yan tarafa çekilmesi, duvarlarda levhaların masalarda vazoların becayiş etmeleri hem el, hem zihin oyalar. Koyarsınız, beğenmezsiniz; başka tarafa götürür, uzaktan bakar, gene memnun olmaz, nihayet bir üçüncü değiştirmede hoşlanırsınız. Bu, size, iyi bir şey yapmak ve bir yenilikle, başkalıkla karşılaşmak zevkini verir. Küçük bir muvaffakiyettir ve her muvaffakiyet gibi fikrin daha kolay işlemesine, çalışma

istinasını açmaya yarar; artık oturup yazınızı tamamlamak kolaydır.

Evcil adamın bir atölyesi olmasa bile çekmecesinde çekiç, kıskaç, eğe ve her cinsten çivi gibi bazı edevatı bulunmalıdır. Eksik aletle evime gelen bir işçiye mesela ufacık bir duvar delici burgu uzattığım zaman onu şaşırmış görmek izzetinefsimi kaç kere okşamıştır!

Fakat bazılarını tanırım ki, benim ancak bir tedavi olarak ara sıra, zararsız cinsinden yaptıklarımı ifrat derecesine götürmüşlerdir. Saat, gramofon, radyo tamirine kalkışırlar ve sonunda önlerine yığılan bir avuç dolusu vida, zemberek, maşa, yelkovan vesaire ile belleri ağrımış, bacakları tutulmuş, zihin yorgun, ayağa kalkarlar. Artık saat büsbütün işlemez, gramofon dönmez ve radyo ses vermez olmuştur; bunları, ertesi günü hakiki tamirciye götürmek ve biraz da beceriksizliğinden utanmak lazım gelir. Böyle muvaffakıyetsiz eliş-lerinden sonra fikir, düzeltmek istediğiniz makineler kadar hurdahaş bir haldedir, adeta kafanızın içinde de, deminki saat ve radyo gibi ancak bir ustanın marifetli eline muhtaç bir karmakarışıktık hissedersiniz. Sanki vidaları yerini bulmamıştır, zemberek boşta durmaktadır, maşa tutmamakta, yelkovan dönmemektedir; başınızı sallamaktan bile korkarsınız: Büsbütün bozduğunuz saatteki aletlerin iğreti tutturulmuş tıngırtılı sesiyle onun da altüst olması vehminden!

Mamafih bir erkeğin hoşça vakit geçirmek veya zihin oyalamak için evinde yapabileceği işleri, hali, vakti müsait olduğu halde büsbütün münasebetsiz ve yakışıksız şekle sokanlar da vardır. Haydi diyelim ki akşamüstü mutfağa girdi

de kendi tertibince bir salata ve bir meze hazırladı; buna cevaz verebiliriz; lakin kıllı kollarını belki de paçalarını sıvayıp ayaklarda terlik, sırtta pijama, göğüs bağır açık, saçlar kabarmış ve ağzındaki kalın boydan tiryaki sigarasının külü bir parmak uzamış, lahana turşusu kurmak, lakerda için torik haşlamak, midye ve balık dolmasına iç kavurmak yahut da yüz göz benek benek duvarları badanalamak, üst baş kapkara, soba borularını boyamak hiç de hoş görülemez.

Böyle olmakla beraber onları evinden zevk almayanlara gene tercih ederim. Evini candan sevmeyen, galiba, yurdunu da gönülden benimseyemez; evinde sıkılanın memleketinde eğlenebilmesi de şüphelidir. Hatta bana öyle gelir ki evinden hazzedemeyen adam belli başlı dünya saadetlerinden birini henüz tadamamıştır. Bazen insanın odasında elini bir şeye sürmeden, bir şey düşünmeden, güzel bir kır manzarası karşısında bulunuyormuş kadar keyif duyduğu bile olur. Kendisini yuvasında hissetmenin kalbe emniyet veren bir hususi zevki vardır; hatta her saadet gibi bunun da elden gittiği zaman kıymeti daha derinden anlaşılır. Başından mahpusluk ve gurbet maceraları geçenler bilirler: Hürriyet, yurt ve ev hasreti birbirlerinden ayırt edilemeyen kaybedilmiş tek saadettir.

Ev, yatı mektebindeki çocuk için ananın, gençlikte ve olgunlukta sevgilinin ve eşinin, ihtiyarlıkta yatağının bulunduğu yer olmak itibarıyla tahassürle anılan, can atılan bir hayal mihrabıdır; muhabbetimizin dalgaları gökleri aşarak o merkeze koşar, orada ses verir. Yalnız şu var ki evi, hangi iklimde ve ne seviyede olursa olsun, sevimli şekle sokabilmeli, şefkatli hale getirebilmelidir. Bazı evler bilirim bütün debdebesine rağmen

nursuz, hareketsiz, albenisizdir. Orada avize ışığı bana zeytinyağı kandili kadar sıkıntı, kalorifer tezek ocağı kadar bulantı verir, halılar tabut şalları gibi kasvet verici gümüş çatal bıçak takımları operatör aletleri gibi tüyler ürpertici görünür.

Zira evi güler yüzlü, sıcak, sokulgan yapan eşya değildir, oturanların gustosu, daha doğrusu ruhudur. Ruh kadar bir eve sinen, akseden, nakşolan ne vardır? Hiç tanımadığım bir aile yuvasına gireyim şöyle etrafıma bir göz atayım, evin perisini koklayayım, size o karı kocanın istikbaline dair, ele bakan kâğıt açan bir falcıdan çok doğru malumat verebilirim. Ruh tahlili yalnız hanımın yeşil gözlerine, beyin nazlı sözlerine bakılarak yapılmaz, evlerin de tetkike değer gözleri, manalı sözleri vardır ve bunlar anlayana hiç de yalan söylemezler.

Türkçede izdivaç etmeye evlenmek denmesi ne hoştur. Evinde sıkılan ve yuvasından bucak bucak kaçandan, erkek veya kadın, şüphe ediniz. Akşamüstü işinden dönüşte ayakları geri geri giden ve yolda beş dakika gecikmeyi nimet bilen erkek, çoğu defa kadın yüzünden yüzü gülmemiş bir bahtsız demektir. Düşününüz ki ancak evciller iyi birer baba ve anadırlar.

Bugünkü nüfus sayımı, makaleme bir hayırlı dua ile başlamama sebep olmuştu; yazımı gene nüfus işiyle münasebeti olan ve aileler hakkında kullanılan bir başka dua ile bitireceğim:

"Allah evlerimize derlik, düzenlik versin!"

Bilirsiniz ki öz Türkçede derlik = bir yere toplanmak, çoğalmak; düzenlik = tertip ve ahenk, manasına gelir. Evliler ve o münasebetle nüfus sayımı için bundan münasip dua olamaz.

İnsanlarla Hayvanlar Arasında Benzeyişler

Tünelin tıkınağına –"sığınak" vezninde bu "tıkmak" kelimesi, orasının antresine ve bekleme yerine pek yakışır!– konmuş resimli ilanlar arasında yan yana duran iri bir koyun ve kocaman bir öküzle burun buruna geldim. Hayret! Sanki tanıdık birer insanla karşılaşmıştım; ikisini de gözüm ısırıyordu; hatta isimleri bile dilimin ucuna geliyordu, diyebilirim. Acele ile şapkamı kaldırıp selamladığıma sevinerek bakakaldım. Kimdi Yarabbi, bunlar, kime benziyorlardı?

Nihayet buldum. Vallahi ta kendileri... O duruş, o bakış, o düşünüş, tam hüviyetleriyle onlar! İnsanların bir kısmı, hakikaten hayvanlarla büyük bir benzerlik arz ediyorlar. Bu benzerliğin ilk safında ve sınıfında, bereket iki yük ve ahır hayvanlarından evvel kuşlar geliyor. Bereket diyorum, zira kuşa benzemek haysiyetiyle daha az dokunucudur; hatta belki de kartal, atmaca, şahin gagasını andıran burunlarla asalet, cesaret alametidir, diye öğünmek bile mümkündür. Lakin dikkat ettiniz mi bilmem, burunların gaga ile hiçbir müşabeheti olmadığı halde de yine kuşa benzeyenler, insana bir kuşla karşılaşmış, tesirini verenler vardır. Bunu yapan

nedir? Gözlerin toparlaklığı mı, ispinoz ve arpacı kumrusu gibi daima düşünceli bir hal almaları mı, yoksa burundan fazla ağızlarının hususi şekli, dudakların öne doğru uzayışı mı? Bunlardan biri veya hepsi! Mamafih kuş beyinsizliği ile de meşhur olsa yine kuşa benzeyiş, mesela hamam ve tespihböceğine benzeyişten iyidir.

"İnsan hamam ve tespihböceğine de benzer mi hiç? Ne münasebet?" demeyiniz. Zira insanlar yalnız bazı uzuvlarının müşabeheti itibarıyla değil, yaptıkları tesir cihetinden de hayvanları andırırlar, daha doğrusu hatırlatırlar. Manen öyle soğuk, büklüm büklüm, ıslak, hemen toparlaşmaya istidatlı şahıslar mevcuttur ki, aklınıza hiç yoktan –hatta arada dağlar kadar maddi farklar varken– yine size tespihböceğini düşündürürler. Ve yine kaşlı gözlü, esmer, sert derili, kaskatı, ağır hareketli, kokulu sanılan kimselere rastlarsınız ki zihninize derhal eski çarşı hamamlarının kubbe duvarlarına yapışmış yahut yeni apartman mutfaklarında boru kenarlarına dizilmiş mahut çirkin böcekleri getirir.

Örümceği de unutmayınız!

Onun içindir ki kuşa benzemek ehvenişerdir. Hem unutmamalı ki hoşa giden bazı kadınları eskiden beri sevimli kuşlara benzetmek de âdettir. Keklik gibi sektiği, kumru gibi kırıttığı, güvercin gibi göğüs kabarttığı rivayet edilen ve sarı saçlarından dolayı kanaryaya, anaçlığı dolayısıyla Varna tavuğuna ve tazeliğinden kinaye pilice benzetilen Havva cinsi dünya lisanlarında, bu müşabehetlerden dolayı önemli bir yer almıştır. Kadınları kuşa benzeterek göklere çıkarırız.

Filvaki bazı kadınlar hem çehreleri, hem tavırları, hem de giydikleri elbiseleri icabı, hatta bazen de bir dalda durmamaları, çok ötmeleri, az hesap etmeleri, lüzumsuz neşe ve fazla çırpınmaları cihetinden kuşlara benzerler; erkeklere yakalayıp okşamak, yem atmak, yerine göre kafese koymak, öfkelendirdikleri zaman da kanatlarını yolmak arzusunu verirler. Kadına nedense, az çok bir kanat yakışıyor.

Cins kısrağa, ceylana, pelenge benzeyenleri olduğu gibi, maalesef, kart, hovarda, dişlek, kemik kafalı, lagar atları hatıra getirenler de yok değildir. Geçen gün bu cinsten bir tanesine rastladım: Asfalt üzerinde çıkardığı madeni sesi de işittikten sonra, vallahi, tabanlarının altında nal bile olduğuna inanacağım geldi! Bunlar zaten gövdeleri ağır bastığından ve ekseriya da iktisada meraklı ecnebi misafirlerimizden olduğundan, şüphesiz, ayakkabılarına demir koydurmayı ihmal etmiyorlar, Dikkatinizi çekti mi bilmem, böylelerine herkes –sanki tekme atar, ısırır, sakardır korkusuyla– yol veriyor; caddelerde en rahat yürüyebilen onlardır; yanlarından kaçan kaçana!

İnsanlar, kuşlardan sonra en çok koyunu, buzağıyı, manda yavrusu manasına gelen dombayı andırırlar. Koyuna benzeyen kadın, bilhassa genç kız tiplerine fazla rastlarız. Bunu yapan, evvela burun şekli, sonra gözlerdeki fersizlik, manasızlık, daha sonra da kafanın içinden çehreye akseden donukluktur. Buzağıya ve dombaya benzemek için daha ziyade erkek, iri siyah veya ak gözlü, seyrek ve sert kirpikli, koca kafalı olduktan başka biraz da müstakbel hayata karşı şevksiz, neşesiz, bezgin durmak, hiçbir şeyden zevk almıyor

tesirini vermek lazımdır. Mamafih bu hayvanlara benzemek için muhakkak surette sevimli olmak, ağzını, yüzünü öptürmek hevesi uyandırmak icap eder ki bu hal, benzerler lehinde bir kâr, benzerliği mazur gösteren mühim bir sebep teşkil eder.

Darvin'e şiddetle hak verdirecek derecede maymuna benzeyenler çoktur; ama maymun cinsinin bir sürü çeşidi olduğundan insan müşabehetlerinde de bu çeşitleri itibara olmak lazımdır. Gorilden tutunuz, pek sevimli ve kürklü olan Tamaenlere, çapkın Gibbonlara, haspa Sajulara ve cana yakın Semmopiteklere kadar... Küçük maymunlara benzeyiş fırıl fırıl dönen beyaz kapaklı kestane gözlerden, çehrenin müteharrik çizgilerinden, avurt kabarıklarından, uzun bir oynaklık devrinden sonra birdenbire sabit kalıp bir şey düşünür gibi duruşlardan ileri gelir. Goril ve Orangutan müşabehetini yapan ise gözlerin çukurluğu, alın darlığı, çene kemiği iriliği, ağız buruşukluğu, hepsinin üstünde de burun deliklerinin kendine mahsus acayip yayvanlığıdır. Şebek benzeyişinde yüzden ziyade arkanın biçimini arayınız: Çıplak halini görmediğimiz halde bazı insanlardan görmüşüz gibi benzetir ve tiksiniriz!

Atalarımızın "yılan gibi soğuk, çıyan gibi sarı, akrep gibi sokar" diye anlattıkları insanlar hem fizyonomi, hem de nadiren karakter itibarıyla bu sevimsiz mahluklara benzeyebilirler. Açık renkli, kirpiksiz, ufak bazı gözleri, hele bu gözlerin donmuş, zehirli, insafsız bakışları yılanınkileri pek andırır; böyleleri ile konuşurken çehrelerinin daha beşeri bir tarafına bakmayı, yahut hiç bakmamayı tercih ederim.

Kadının en çok benzediği güzel bir hayvan varsa –pek çok söylenildiği gibi– o da kedidir. Yumuk yüzlü, beyaz tenli, çoğu defa sarışın, renk renk gözlü tombul kadınlar, bana, azıcık başlarını okşasam gözlerini yumup hırıl hırıl, gırıl gırıl söylenmeye başlayacaklar zannını verir. Karakter cihetinden her kadın, fizyonomisi ne olursa olsun, zaten bu mahluku andırırmış... Doğru mudur? Benim bildiğim, şairlerin bu benzetişi ile edebiyatın bitmez tükenmez bir mevzu kazanmış olmasıdır. Şu ciheti unutmayalım: Bir kadının kediye benzerken puhukuşunu hatıra getirmemesi katiyen lazımdır.

Benzediğimiz mahlukattan biri de keçidir. İnsan keçiye benzeyince, nedense tam benzer. Bunun sebebi o yaman mahlukun gayet bariz hatlara malik bulunması mıdır? Belki... Keçi yüzlü bir adam karşısında ben acayip bir bekleme hali geçiririmi: Ha şimdi keçi gibi bağıracak ve birdenbire sıçrayıp şu dolabın üstüne veya şu duvarın tepesine keçi gibi atlayacak diye! Mamafih keçiye benzerlikle –keçi ayaklı, sivri çeneli, mahmuz burunlu, bilhassa şehvet tebessümlü Panları hatırlattığı için– övünenlere bir şey diyemeyiz. Keçi gibi kızık kızık kokmamak şartıyla.

Keçinin arkasından daha müthişi gelir: Şeytan. Şeytanı bir hayvan sayamayız, ama kuyruklu ve keçi suratlı oluşu itibarıyla bu sınıfın yabancı defterine sokabiliriz. Mefistofeles kıyafetine ve çehresine girmek, dikkat ediniz, insanlar için pek kolaydır ve sade sahnede değil, maskeli balolarda muvaffakiyetli numunelerine rastlamak da çok mümkündür. Bayılırız da... Hem yarı keçiye, hem yarı insana, hem de tam

şeytana benzemek, bu üç maddeden bir zekâlı halita haline gelmek çoğumuzun can attığı bir heyet ve hüviyettir.

Fareyi ve tavşanı andıranlar da burun hareketlidir, kafa yassı ve çehre üç köşedir; böylelerinin her tarafa uzanır, koklar, korkar gibi bir halleri vardır; bulundukları masa kenarını, ellerindeki kalemi, tramvayda önlerinde oturanın şapkasını kemirmelerinden adeta endişeye düşersiniz bile... Kaplumbağa, daha ziyade bir ihtiyarlık benzeyişidir; bunu boyun kenarı kırışıklıkları, gözkapağı çizgileri, kirpik dökülmesi, donuk, fakat içinde şehvet baygınlığı sezilen gözler vücuda getirir.

Tazıya müşabehet bir asalet ve necabet ifade eder. Kırmızı, kalkık, manalı burun delikleriyle cins ata benzeyenlerde de bu hal vardır; kadında, erkekte hoşa gider. İlle o benzerlikteki erkeklerin kadınlar üzerindeki sükseleri fazladır; hatta seciye itibarıyla de benzeseler bile...

Ayı, ne derece kabalık ifade ederse etsin sevimliliği söz götürmez; benzerlerinde de ekseriya yine bu taraf galiptir. Benim kızdığım güzel, değerli, zeki –daha ileri varacağım– nazik eşeği bir kısım hantal, mankafa, sakil, eşhasa benzetmekliğimizdir. Halbuki bu meziyetli mahluka ne şemail, ne seciye itibarıyla benzeyen insan yok denecek kadar azdır.

Boileau: "En ahmak hayvan, fikrimce, insandır" demiş. Esasta bir heccav ve bir realist muharriri olmakla beraber, bu derece katı ve patavatsız bir ifadeyi o lisan ve edebiyat hocasına yakıştıramıyorum. İnsana her şey denir, ama usul ve adabınca... Lafontaine daha naziktir: "İnsanları, hayvanlardan istifade ederek tahsil ettiririm" buyurmuştur. Bu, zarifane bir teçhildir.

Hayvanlardan başka, boy, bos, kalıp kıyafet, zarafet veya sakalet[1] cihetlerinden nebatat, cemadat[2] ve eşyayı hatırlatan insanları da unutmayalım. Karpuz, balkabağı, ayçiçeği, kavak, meşe odunu, fidan, zambak vesaire gibi... Ay, dağ, küp, testi, ustura, tığ, halat, sırım, oya da insanlar hakkında kullanılan teşbihler meyanındadır ve bunları andıranlar da, hakikaten vardır.

Hülasa insan her şeye benzeyebilir; bazen insana bile!

1 sakalet: çirkinlik, sakillik
2 cemadat: cansızlar, cansız varlıklar

Satır Önünde Dört Kadın

Madam Lupescu'nun kaçıp sığındığı memleketten –hakkında takibat yapılacağı bahanesiyle– iadesi istenmiş! Tabiidir ki geri dönmeyecek ve hüküm, belki de idam olarak gıyaben verilecek. Bu ufak, değersiz haber bana, hakikatte vuku bulmasına imkân görülmeyen, eski zamanlara ait hayali bir tarih tablosu tecessüm ettirdi: Her nasılsa ele geçen kral gözdesi, sırtında beyaz gömlek, sarı saçları dibinden kesilmiş, yaysız bir arabada, meşalelerin yarı alev, yarı duman şeametle aydınlattığı iri kaldırımlı dar sokaklardan siyaset meydanına götürülüyor...

Acaba modern Madame Du Barry, bir buçuk asır evvelki şöhret ve mevki arkadaşı gibi ölüm karşısında zillet ve ruh düşkünlüğü mü gösterecek, yoksa hakiki bir kral karısı Marie Antoinette, yahut ihtilal melikesi Madame Roland, yahut da intikam perisi Charlotte Corday kadar ebediyete cesaret, temkin, vakar numunesi olarak mı geçecek?

Dünya vaziyetinde huzursuzluk ve zulüm artıp endişeye düştüğümüz sıralarda zihnimizi mazinin daha karışık, daha korkunç devirlerindeki karanlık bodrumlarına indirmek ve oradan tiksinmiş halde dönmek bir müddet için olsun insana nispi bir rahatlık temin ediyor. Vakaları artık daha so-

ğukkanla karşılayabiliyoruz; yalancı da olsa bulunduğumuz vaziyetten bir memnuniyet duyabiliyoruz.

Onun içindir ki yukarıdaki hiçten haber ve acayip hayal üzerine Fransız İhtilali'nin birbiri arkasına kafalarını uçurduğu dört kadını, bu dört güzel kadının son dakikalarını düşündüm. Üçü kahramanca ölmüştü, birisi zelilcesine... İsterseniz ve yüreğiniz dayanırsa siz de benimle beraber, tüyler ürpertici o dört tabloyu kısaca seyrediniz:

Madame Roland uzun boylu, geniş göğüslü, siyah yumuşak saçlı, derin düşüncelerle gölgelenmiş mavi gözlerinde şefkat ve kudret dolu, genç bir kadındı; güzelliği sadece muntazam hatlardan, renk, ten, tenasüp zarifliğinden ibaret değildi, misli az bulunur bir cinsi cazibeye de malikti. Meşum gün geldi, çattı. İdam mahkûmlarının dizildikleri birçok araba siyasetgâha doğru yollanmıştı. En sonuncusuna onu bindirdiler ve yanına da Lamarche adında, hiç tanımadığı sakat ve bitkin bir ihtiyar koydular. Madame Roland beyazlar giyinmişti; hapishane berberinin ensesinden kestiği saçlarından önde kalan kısmı, bukle bukle gene arkaya dökülmüş, satırın inceceği beyaz cildi süsleyerek örtmüştü. Çehresinde şan, şöhret, irade nuru parlıyordu, dudakları ise merhametle istihkar arasında kararsızdı. "Giyotine! Giyotine!" diye haykıran sokak kadınlarına bu hislerle baktı ve dedi ki: "Biraz sonra orada olacağım. Lakin beni gönderenler de arkamdan çok gecikmeyeceklerdir. Şimdi benim ölümümü alkışlayan sizler, o zaman da bunlarınkini alkışlayacaksınız!" Yanındaki ihtiyar ağlıyordu; Madame Roland şefkatle üzerine eğildi, cesaret, gayret verici sözler söyledi; hatta bu melun yolculuğu neşeli geçirmesine çalıştı ve mu-

vaffak da oldu, yaşlı ve sakat adam, bir aralık gülümsemeye başlamıştı.

Makineye çıktıkları vakit cellada: "Sizden bir lütuf istiyorum, benden önce şu ihtiyarı alınız; gözünün önünde kanlarımın saçılması ona ölümü iki defa hissettirmesin!" dedi. Cellat istenileni yaptı. Sıra kendisine gelince, siyaset meydanına dikili ve bir tarihçi şairin lisanıyla zamanın hürriyeti gibi dayanıksız alçıdan dökülmüş kocaman hürriyet heykeline göz attıktan sonra son sözleri şu oldu: "Ey hürriyet, senin adına ne cinayetler işleniyor!"

Marat canavarını banyosunda hançerle öldüren Charlotte Corday yirmi beş yaşında, bir Yunan heykeli kadar mütenasip, pençe pençe al yanaklı, tam bir sıhhat, tazelik, gürbüzlük modeliydi. Gözleri düşünürken mavimtırak görünür, heyecana kapılınca siyahlaşırdı; koyu renk saçları ise uçlarına doğru sarışınlaşır ve nihayet altın rengini alırdı. Kolları kuvvetli, elleri uzun, ince, zarifti. Zindanda, son saati gelip de saçları kesilerek idam gömleği giydirildiği zaman gülümseyerek dedi ki: "İşte, oldukça kaba eller tarafından yapılmış bir ölüm tuvaleti... Fakat bu elbise insanı layemutluğa[1] götürür!" Giyotinin kaypak basamaklarında gayet sağlam, mert adımlarla yükseldi; fakat cellat, boynunu meydana çıkarmak için göğsünü ve gerdanını örten şalı çekince biraz sonraki ölümden fazla çıplaklığından ürktü ve hicabından titredi. Sonra toplandı, eski vakarını, sükûnunu, adeta neşesini yeniden bulmuştu; kendi boynunu kendisi bıçağın altına koy-

1 layemut: ölümsüz, ölmez

du. Cellat yamağı, halkın hoşuna gitmek için bir eliyle bu mübarek başı tuttu, öbür eliyle yüzüne bir tokat attı. Ahali homurdandı ve satır indi.

Kraliçe Marie Antoinette de o basamakları şahane bir tavırla çıkmıştı. Zaten şahane bir güzeldi; geniş bir alın, yuvarlak omuz başları, berrak, uzun bir boyun; saçlar yumuşacık ve üzerlerine yaldız üflenmiş gibi açıklı koyulu hoş bir sarılıkta; gözleri gök mavisi, burun hafif mahmuzlu, burun delikleri geniş ve heyecana gelince titrek; pırıltılı dişler ve gösterişli, dolgun dudaklar... Umumi heyetinde tarif edilmez bir nur şaşaası var, bir nur ki bakışlarından, çehresinin akislerinden, hatta gölgesinden serpiliyor.

İşte bu Kraliçe, giyotine çıktığı sırada dikkatsizlikle celladın ayağına basmış, herifi haykırtmıştı. Ona, vaktiyle nedimelerine, halayıklarına hitap ettiği sesle "Affedersiniz!" demeyi unutmadı. Diz çöktü, bir dua mırıldandı, sonra kalktı, çocuklarının mahpus bulundukları Temple zindanına gözlerini çevirdi: "Babanıza kavuşmaya gidiyorum, yavrularım!" diye seslendi. Yüzünde insanlara karşı istihfaf ve ölüme atılmaya sabırsızlık okunuyordu. Cellat ise Kraliçe'den fazla heyecanlandı; satır düştü ve cellat yamağı bu kanlı güzel başı halka doğru uzattı. Lamartine'in dediği gibi ihtilal, intikamını aldım sanıyordu, halbuki şerefini kaybetmişti.

XV. Louis'nin metresi meşhur Madame Du Barry'ye gelince, ihtilal devri ortalarında İngiltere'ye gidebilmişti, hayatı emniyetteydi; fakat servetinin büyük bir kısmını Fransa'daki şatosunun bahçesine gömüp bıraktığı için, para

hırsıyla memlekete tekrar girdi, zenci uşağının gammazlığına uğrayarak yakalandı, defineyi aldılar ve sahibini idama mahkûm ettiler. Bu kadın da, o sırada geçkin olmakla beraber henüz mihrap yerindeydi, cazibeliydi; ölüm yolunda hâlâ hüsnünün kudretine güveniyor, ikide bir başını sallayarak yüzüne dökülen kâküllerini geriye atıyor, çehresinin sihirli güzelliğiyle halkın merhametini çekmeye çalışıyordu. Bir taraftan da en zelil şekilde yalvarıyor, ağlıyor, çırpınıyor, "Yaşamak isterim. Hayat, hayat isterim," diye bağırıyordu. "Bana hayatımı bağışlayınız, bütün malımı, mülkümü millete vereceğim. Nedamet getirmek için yaşayacağım!"

Halk gülüyor veya omuzlarını silkiyordu. Giyotin merdivenini böyle haykırarak, yırtılıp dövünerek, yerlere kapanarak, sürüklenerek çıktı; bıçağın altında bile bağırıyordu. Öylece, idam edilen bütün ihtilal devri kadınlarından başka ruhta, sefilce öldü. Zira gene Lamartine'in dediği gibi, ne bir fikir, ne bir fazilet, ne bir aşk uğrunda ölüyordu; servetine, hırsına kurban gidiyordu. Fransa tahtının namusunu berbat ettiği gibi, idam kürsüsünün haysiyetini de bir paralık etmişti!

Işık Hakkında

Goethe'nin ölüm döşeğinde, pencere perdelerinin açılmasını işaret ederek, son sözleri şu olmuştu:

"Mehr Licht."

Yani "Işık! Fazla ışık!" Bugün Goethe memleketinin ve o yüzden bütün dünyanın tek feryadı ise –ne ayıp, ne yazık ki– budur:

"Karanlık! Daha fazla karanlık!"

Şüphesiz, büyük şair can çekişirken gözlerinin feri sönmeye, ebedi zulmete dalmaya başladığı için, humma içinde bunalmış bir adamın su istemesi gibi, ancak fizyolojik bir ihtiyaçla aydınlık dilemişti. Edebiyat o sözlere rumuzlu bin mana verdi; güya "Mehr licht" demekle hüsün ve sanat imanına hasrettiği hayatını kastetmişti; o cümle eserlerinin hülasasıydı ve eserlerinin başına bu sözler bir taç gibi yaraşmıştı. Birinci ihtimale ben inanayım; ikincisine edebiyat âşıkları ve şairin müritleri inansın!

Din edebiyatında da gene aydınlıkla alakası bulunan mühim bir söz daha vardır:

"Fiat lux!"

Tabii bu cümleyi, lüks cinsinden Fiat markalı bir otomobil anlayacak kadar içimizde cahil kimse yoktur, sanırım. Tevrat'a göre tekvin, yani dünyanın yaratılışı esnasında Tanrı:

"Aydınlık olsun!" buyurmuş ve zulmetler derhal nura gark olmuş.

Yirminci asırda ise –dünya tekrar batıyormuş gibi– verilen emir tamamen aksidir:

"Karanlık olsun!" diyorlar ve nurlar hemen loşluğa boğuluyor.

Yukarıdaki "lux" tenvir fennine ait bir kelimedir. Lüks lambalarına da isim oradan gelir. Gösteriş, şatafat, lüzumsuz masraf manasına olan öbür "luksse" bambaşka asıldandır ve Frenkçede imlaları da farklıdır.

Türkçede ziya ve nur manasına gelen kelime pek çoktur; yalnız ışık ve aydınlık sanılmasın. Fakat çoğunu bırakmışız: Yarka, yaktı, yal gibi... Parlaklığı gösteren birçok başka kelimeler de hep "ya" aslından çıkar: Yaldız, yalabık, yaraşıklı, yakışıklı, yalın, yalı, yalçın, hatta yarın dediğimiz gelecek ilk gün bile... Şimdi herkesin ağzında dolaşan, edebiyatta yer tutan, söylenmesi kaba görünmeyen "ışık"ı benim çocukluğumda İstanbul'da hiçbirimiz bilmez ve bilenlerimiz de nezakete uygun görmediğimizden, kullanmazdık. Pekiyi hatırlarım, daha doğrusu, hiç unutamam: Akrabamızdan bir hanımla evlenen Kastamonu vilayetinden bir zat, düğün gecesi, evin üst katından aşağıdaki hizmetçiye, birdenbire:

"Işşugu getür!" diye sesleniverince hepimizi bir dehşet kaplamış ve anacığımın, gelini kastederek "Yazık oldu kızcağıza!" diye de gözleri sulanmıştı.

Halbuki hafif telaffuzla "ışık" ne latif, ne aydınlık bir sözdür; hususiyle "ışıldama" kelimesinde adeta bir fosforlaşma, için için bir dalgalı nurlanma sezilmektedir. "Işıldak", ışıklı ve

ateşböceği demek olan "ışılböceği" de güzeldir; şimşeğe de bazı yerlerde "ışın" denir ki atılacak, unutulacak kelime değildir.

Doğduğumdan beri ben aydınlanma vasıtalarından yeni icat olarak ancak elektriği biliyorum, babam ispermeçet mumunu, havagazını, petrolü ve elektriği, yani en esaslı ve modern tenvir unsurlarını derece derece idrak etmişti; ondan evvelki nesiller ise kalûbelâdan beri sadece yağ kandilini, neden sonra da yağ mumunu tanırdı. Zira suni ışık hususunda dünya, pek uzun süren bir durgunluk, bir yerinde sayma devri geçirmiş, terakkiye birdenbire kavuşmuştur. Yağı çanaklardan, kandillerden kurtararak çifte cereyanlı ve şişeli bir alete, yani lambaya koyup parlakça yakabilmek, bu ilk ilerleyiş yüz elli senelik bir iştir. Arkasından havagazı, sonra petrol ve elektrik icat edilmiştir. Dikkat ediniz, havagazı –boruları, deposu, teşkilat ve tesisatıyla– daha modern görünmekle beraber, basit petrol lambasından yaşlıdır. Petrolün keşfinden, çanaklarda yakılmasından henüz 82 sene geçmiştir. Londra şehri ise 135 sene evvel havagazıyla aydınlatılıyordu; elektriğe gelince Paris'te bu tenvir usulü 61 seneliktir.

Tek mum ışığı, siyah elifli titrek, anemik, kararsız aleviyle, kilise kokusuyla, sıcak gözyaşları ve gölge halkalarıyla, eski hoş manada pek şairanedir. Hakiki mumlarla aydınlanmış büyük bir avize ise hakikaten şahanedir, hatta gökyüzü kadar, azamet ve haşmetin ta kendisidir. Bunu mum taklidi ampulcüklerle süslediniz mi yalancı çiçek buketi kadar özenti ve avizenin küçüğünü ve kıymetsizini evine sokmak, efendisini celp edemeyip uşağını başköşeye oturtmak derecesinde gülünç olur.

Ayna önündeki ayaklı petrol lambaları, terziye prova

yapmaya gelmiş göbekli züppeler kadar tuhaftırlar. Şimdi bana bunlar bir hasta uzvu bulmak için röntgen makinesine tutulmuş şiş ve illetli karınları hatırlatıyor. Cam abajurlu asma lambaların yumuşak ziyasını ve onunla yemek masaları aydınlanmış küçük aile odacıkları sever, bunda bir mahremiyet sezer, birçok Frenk romanlarını ve roman resimlerini zihnimde canlandırarak kendimden geçerdim.

Matemli zeytinyağı kandili ölüm yolunu göstermek için tutulmuş bir son seyahat ışığından başka nedir? O, etrafından ziyade içimizdeki ahiret duygularına kapı açan yosunlu, yeşil dehlizleri aydınlatır. Hatırlattıkları hep, bu dünyadakilerden türbe, tabut, kefen ve öbür dünyadakilerden kıyamet günü, sırat köprüsü ve cehennemdir. Lüks lambası ziyaların gevezesi ve hiddete gelmişidir; aydınlık onun içinden bir öfke halinde fırlar!

Meşale, kızılı uçlarına doğru gittikçe siyahlaşan gür saçlı, coşkun bir ihtilalci ziyadır. Bütün eski tarihin kanlı inkılaplarını ben bir meşalede görürüm ve tatlı hayatını da bir Roma veya Arap kandilinde yaşarım. Meşale zihnimde darağaçlarını, katliamları, zırh ve miğfer giymiş muhafız alaylarını, külahlı ve baltalı cellatları, uğultulu sokak ve meydan kalabalıklarını aydınlatır. El ayası biçimi kandiller ise heybetli ortaçağ şatolarının loş koridorlarına, merdiven sahanlıklarına asılıdır; altından lepiska saçları beyaz gecelik entarileri üzerine dökülmüş ürkek genç kızları beli hançerli zalimler kollarından çekerek bodrum katlarına sürüklerler.

Elektrikte mazi ve tarih yoktur: O, ışıkların Amerikalısıdır.

Hatay Yaylalarında

Bir sıcak memleket şehrinden yaylaya göçmekle İstanbul'da yazlığa taşınmak arasındaki fark büyüktür. Sayfiyenin zevki, fakat yaylanın sarhoşluğu var. Yazlığa çıkış bir yorguna içirilen bol köpüklü kahve keyfini verir, yayla ise sancılı bir hastaya morfin! Sayfiyenizde ancak dinlenmek ve muhit değiştirmek zevkini duyarsınız; yaylada bir nekahet devrinde gibi yeniden hayata kavuşmak ve daha güzel bir dünyaya girmek saadetini bulursunuz.

Mevsim gelip de yakıcı ve bunaltıcı yad beldelerden Hatay yaylalarına çıktığım zaman yüreğimde gurbet acısı dinerdi. Diyebilirim ki bu yaylalarda geçen mahdut ayları sürgünlüğümden tarh etmek lazımdır. Filvaki o devirde Hatay henüz geri dönmemişti; yabancı bayrakların mil çekiyormuş gibi gözü yaktığı, neşterlediği, gözümüz olan bir ülkeydi. Her gün "Ne zaman rengini bulacak?" diye bakar, düşünür, bekler, üzülürdük. Sanki o bayraklar sihirli bir nebatın çiçekleriydi; bir an gelecekti, çok çeşitli, karışık, yorucu boyalarını atıp sadece kırmızı zemin üstünde beyaz tahrirli hoş bir renk bağlayacaklar, kemale ereceklerdi!

Sıcak bir Arap şehrinden kurtulup yaylaların sıralandığı uzak, dumanlı ve bulutlu dağlara doğru gidişin zevkini, o

şehirde bunalanlara ve böyle bir ümitli sefere çıkanlara sorunuz. Mecnun, Leyla'nın randevusuna gidiyor; hasretiyle yandığı çehreyi görecek, sesini işitecek, göğsüne başını koyacak... Yeşillik görecek, çam fısıltıları işitecek, pınara başını eğecek! Mümin hacca, belki de ona yakın bir sevinçle, yol ezasına iman kuvvetiyle katlanarak gider; Kâbe'nin gölgesinde ruh dinlenmesine kavuşacağım diye...

Ben de öyle olurdum, yanık ovada, güneşin cenderesinden gözlerim cıvalanarak sıyrılmaya çalışırken birkaç saat sonra eşiğine ayak basacağım yaylanın yeşilliğini düşünür, çektiği azabın mükâfatını göreceğine inananların tahammülünü bulurdum. Yarı yolda içime çınar gölgesi iner, çağlayan serpintisi düşer, ardıç tütsüsü sinerdi; iman huzuru duyardım.

Derken ilk yokuşlar, ilk çeşmeler, ilk yamaçlar ve yamaçlarda ilk çamlar... Artık yüksektesiniz; sislenen güneş, pınarda yıkanmış bir billur kadeh gibi buğulu ışığıyla insana ne serin, ne temiz, ne kadar dinlendirici ve hararet kesici görünüyor! Elbiseniz kuru ot ve deriniz gergin tef sertliğini ve hışırtısını kaybetmiştir, pus altında gecelemiş bir çiçek yumuşaklığı almıştır; sürünmekten zevk alıyorsunuz. Çölü geçen bir at, nasıl ilk rastladığı çeşme yalağına kafasını uzatır, kenarına dokunmadan, ta ortasında süze süze, gırtlağı düğümlene düğümlene ve gözleri lezzetinden süzüle süzüle içer, emer, sömürürse ben de, şimdi nemli yayla havasını, otomobilin penceresinden başımı çıkardım, kana kana içiyorum, hepsini içime çekmek istiyorum. Hatta bu bile kâfi gelmiyor; o havayı, ayrıca, bir çilek, bir şeftali gibi damağım-

da ezmek, daha maddi şekilde dişlerimin arasında, usareli ve rayihalı, çiğnemek istiyorum.

Yeni biçilmiş yonca, yağmur yemiş toprak ve yüksek dağ kokusu... Keşke bunlar, bir tek tatlı, zarif, hoş renkli meyveye girebilseydi...

Çerden çöpten evler, çınar ve çam altları, pınar başları ve yosunlu kaya gölgeleri... İşte bir yayladayız. Çölde ve çöl şehirlerinde bunların biri yoktur; gözleriniz orada bir boyasız plan ve kroki seyreder gibi basitlikten, renksizlikten, şiirsizlik ve biteviyelikten bezmiş, şevkini kaybetmişti; şimdi bir maket karşısındasınız, girdisini, çıktısını, enini boyunu, açığını kuytusunu, hakikate uygunluğunu görüyorsunuz, yaşatıyor, yaşıyorsunuz.

Hatay yaylalarında rendesiz çam tahtalarından yapılmış baraka oteller, kerpiç köy evleri ve meşe dallarından kurulmuş dağ çardakları vardı. Barakalarda reçine kokusu duyar, evlerde horoz sesleriyle uyanır, çardaklarda kuru yaprak hışırtılarını dinlerdiniz. Akçıl taşları fırın gibi ısınmış, ağaçsız, tabiat seslerinden ve rayihasından mahrum Suriye şehirlerinden kurtulup gelenlere ne mutlu! Soğukoluk sırtlarından deniz görünürdü: Kaynaması henüz bitmiş, dumanı tüten, yarı yerleşmiş bir lav tabakası gibi... Çam gölgesinde serin serin oturup uzaktaki bu kızgın manzaraya bakmak, sıcak bir sinema salonunda karlı dağların ve kayak eğlencelerinin resimlerini seyretmek gibi bir şeydi; haddinden fazla zevk ve teselli vericiydi; ayna zamanda bir his karışıklığına, tuhaf bir

yadırgamaya da sebep olurdu: Gördüğünüz mü doğrudur, yoksa duyduğunuz mu?

Herkesten derin, taşkın bir keyif, nargilesine kavuşmuş bir tiryaki, rakı masasının başına geçmiş bir içki meraklısı, sevgilisinin dizine yatmış bir âşık, anasının memesine ağzını uzatmış bir bebek, oyuncaklarını önüne yığmış bir çocuk neşesi, muradına ermişliği göze çarpardı. Hepsi düşünürdü: "Şimdi çöller ve ovalar nasıl yanar, ne azaplıdır! Halbuki burası ne serin, ne kadar zevkli!" Cehennemde ceza müddetini bitirip cennete nakledilmiş az suçlu bahtiyarların ülkesindesiniz. Muhite biraz da kazadan henüz kurtulmuşların ölçüsüz ve hesapsız hareketi senli benliliği, laubaliliği, hayattan nasip almak ve terbiye sıkıntısına bir müddet olsun girmemek arzusu hâkimdir. Dostluk çabuk kuruluyor; çabuk anlaşıyor, en kısa yoldan giderek en kısa zamanda birbirinizin arkadaşı veya sevgilisi oluyorsunuz. Hür tabiat, zehirsiz hava, kuytuluklar ve gölgelikler manevi ve maddi yardımcılarınızdır.

Bu yaylaların bazısında dağ gezintileri yapmaktan bıkarsanız karlı sularını yaban gülleri, zakkumlar, yabani naneler ve su tereleri üzerinden süzerek ve atlet göğüslü kayaların birinden birine çarparak ayağınıza kadar yarı ılık, tertemiz, dökülmüş ve durulmuş getiren berrak çaylar bulursunuz; Karaçay gibi... Başınızın üzerinden korkunç, iri kayalıkların eğilip baktığı, iki tarafı dağlarla çevrilmiş bu çay yataklarında yıkanırken kendinizi iyi kalpli devlerin nezareti altında bir esaret hayatı geçiren sevimli, neşeli cüceler farz edersiniz; öyle ufak görürsünüz, ufak gördükçe de çocuklaşırsınız...

Sıcak iklim yaylalarında bizim yazlıklarımızda bulamadığınız bir çocukluğa dönüş ihtiyacı, bu hal, bu ruhi halet

vardır. Çoğu defa büyükleri bırakıp çocuk kafilelerinin arasına katılır, beraberce koşar, güler; köşe kapmaca, körebe, "el ele, kol kola" oynardım. Siz de olsanız öyle yapardınız; hayata yeniden başlamışa dönerdiniz.

Nihayet mevsim sona erdi.

Böylece her yıl, Türk ili olan Hatay yaylalarında üç ay kadar kendi kendimi affeder, dilime, yurduma kavuşur; fakat –büyük halas günüme kadar yaşayabilmek mecburiyetiyle– tekrar, süngüsü düşük, kös kös, sürgünlüğümün yolunu tutardım.

Muharrirliğe Nasıl Başladım?

Tam doğrusunu söylemek lazımsa, bende muharrirlik istidadı pek çocukken, henüz on bir, on iki yaşlarında kendisini gösterdi; hem de çoğu kimsede olduğu gibi, başlangıçta şiir şeklinde...

İlk manzumem, hiç unutmam, çiçek, kelebek, böcek, ipek, hatta inek kafiyeli bir bahar tasviriydi; bilmeyerek, rasgele vezinli düşmediyse yeni şiirler gibiydi; ne "aruz", ne parmak hesabı ile alakası vardı. Bu sıkıntılı şairlik devrem, bereket, uzun sürmedi; hemen nesre atıldım ve bir rahat nefes aldım.

İlk yazılarımla doldurduğum sarı kâğıtlı mektep defterim, hâlâ gözümün önündedir. Kabının üzerinde irili ufaklı bir sürü saat resmi vardı; güya bunlar, şöyle sağa, sola acele acele kımıldatılırsa işler gibi görünürlermiş. Epeyce uğraşmış, ben o gözbağcılığını bir türlü yapamamıştım. Şimdi kanaatim şudur ki, kimse de yapamazdı. Bu, çocuk psikolojisini bilen Yahudi kâğıtçının satışını temin için başvurduğu madrabazlıktan başka bir şey değildi.

Hikâyelerimden birisinin mevzusunu iyice hatırlamaktayım. Bir mürebbiye, yani zamanın tarifine göre evde çocuklara Frenkçe öğreten ecnebi kadın, sevdiği erkeği Hay-

darpaşa Garı'ndan Konya'ya müteveccihen hareket eder görünce dayanamıyor ve yanındaki emanet yavrucuğu sipsivri bırakınca âşığının arkasından vagona atlıyor! O esnada bizim de Yahudi bir mürebbiyemiz vardı, hikâyenin zeminini ilham eden de oydu; zira beraberce, yazın akşam gezmesi için, Erenköy istasyonuna çıktığımız vakit, başmemurla uzaktan gülüşüp göz kaş ettiklerinin farkına varır, trene atlayıp kaçmalarından ve rıhtım üstünde tek başıma bırakılmaktan korkardım. Bilirdim ki, ne olsa, tanıdıklar beni eve götürürlerdi; buna adi manada bir korkudan ziyade mürebbiyesi tarafından bırakılmış bir çocuk vaziyetine düşmek endişesi demekliğim lazım; daha doğrusu izzetinefis yarası ve kıskançlık... Eser, samimi bir duygunun, realist bir görüşün ifadesiydi ama bu meziyetlerine rağmen kim bilir ne berbat bir şeydi! Hikâye olarak ilk kıraat kitabımdaki "Şefkat-i maderane" başlıklı bir yazıdan başka ne okumuştum ki? Dağa, odun kesmeye giden bir ana, kurdun hücumuna uğrayan yavrusunu, baltasını ve bıçağını kullanarak nasıl mertçe kurtarıyor... İşte muharrirliğimin tek modeli henüz mevzusunu unutamadığım bu heyecanlı vakanın "İdi, idi"lerle dolu basit ve bozuk hikâyesidir.

Defterimi ancak anama okuyabilmiştim. Başka kabahatlerimizi de zaten ona itiraf etmekle hayata başlamaz mıyız? Beni bir gün yanına aldı, civarda oturan ilim ve irfanıyla tanınmış ahbaplardan bir gence götürdü ve defteri tetkikine arz etti. Bu zat eserlerime şöyle bir göz gezdirmiş ve anladım ki beğenmemişti. Hatır için yarım ağız birkaç takdir kelimesi sarf ettikten sonra derslerime devamım hakkında nasihatler verdi. Kös kös eve döndüm.

Bahsettiğim bu kıymetli genç sonradan bir, iki tercüme eserle matbuat âlemine atıldı; galiba mebus da oldu; belki elan da mebustur. Fakat inkâr edilemez ki o gün nezdine getirilen kısa pantolonlu ufak çocuğun muharrirlikte ve şöhrette kendisini fersah fersah geçeceğine katiyen hükmedememişti.

Zaten, bir müddet, ben de yazıyı bırakmış, ne bulursam, abur cubur okumaya dalmıştım. Muharrirliğe Galatasaray Sultanisi'nin orta sınıflarında yeniden başladım; benim de "şairler" denilen zümre arasında ismim geçerdi. Mektepte, bilirsiniz, şair, muhakkak surette şiir yazan demek değildir; her edebiyat meraklısı şair sayılır. Bizimkinde iki şiir gurubu vardı: Yukarı sınıflarda Ahmet Haşim, Emin Bülent, İzzet Melih... Aşağı sınıflarda Müfit Ratip, ben ve fakülte profesörlüğünde ölen İzzet. İki grup arasında dostluğunu idame eden en hararetli edebiyatçı ise Abdülhak Şinasi idi.

Böylece seneler geçti, hukuk mektebinde iken meşrutiyet ilan edildi, bir meslek arzusuna kapıldım ve maliye nezaretindeki kalem efendiliğini bıraktım. Herkes ticaret ve komisyonculuk merakına düşmüştü; büyük kardeşim de beni öyle bir işe teşvik ediyordu; günün birinde karar verdi: Büyük bir İngiliz komisyoncusunun yazıhanesine devama başlayacaktım, tüccar olacaktım. Tüccar ve komisyoncu Refik Halid? Şüphesiz ki şimdi bu isim, o mesleğe yaraşmıyor gibi görünüyor; emin olunuz ki muvaffak olsaydım alışırdık ve yaraşmış bulurduk.

Nihayet yazıhaneye gideceğimiz gün geldi, çattı; hazırlanmış, evde kardeşimi bekliyordum. Fakat tesadüfe bakınız ki İngiliz komisyoncu Londra'dan bir telgraf almış ve o gün,

acele yola çıkmıştı; seyahati bir iki ay sürecekti, benim işe başlamamı da avdetine bırakmıştı.

İki ay boş durmama razı olamayan büyük kardeşim, aynı gün beni Babıâli karşısındaki Servetifünun matbaasına soktu. Ahmet İhsan aile dostuydu; kendisini en küçük yaşımdan beri, başardığı işlerden, hür mesleğinden ve tok sözlerinden dolayı beğenirdim ve severdim. O tarihte Servetifünun bir de gündelik akşam nüshası çıkardığı için önümdeki iki aylık bekleme devresini bu gazetede çalışarak geçirecek, boş durmamış olacaktım.

Müdürün odasına girdik. Kendisi gayet telaşlı bir haldeydi; onu çağırıyor, berikine haykırıyor; sağ odaya seğirtiyor, sol tarafa koşuyor; gülüyor, kızıyor, şakalaşıyor, azarlıyor, hülasa yerinde durup rahat dört kelime konuşmaya vakit bulamıyordu. Şimdi Amerikan filmlerinde gördüğümüz gürültücü, fazla hareketli; kahkaha ile gülerken bunu yarıda bırakıp hiddetlenen ve hiddetini birdenbire kesip tekrar gülmeye başlayan sevimli ve kinsiz direktör tiplerinden biri... Nihayet telaşının sebebini anlayabildik: İngiliz komisyoncu gibi Servetifünun sahibi de o gün Avrupa seyahatine çıkıyormuş.

"Pekâlâ, pekâlâ," dedi. "Haydi, geç içeriye, otur masaya, işine başla!"

O gitti, kardeşim de gitti; ben tahrir heyeti odasında tanımadığım dört kişi ile yapayalnız kaldım: Mütercim Bedrettin, muharrir İsmail Suphi, bir Ermenice mütercimi, bir de zabit... Önüme Fransızca bir telgraf ajansı kâğıdı uzattılar, "Tercüme ediniz!" dediler. Yazdım, çizdim; tekrar dizdim, tekrar bozdum; ezildim, büzüldüm, kan ter içinde kaldım; yine de tam bir marifet gösteremedim.

Fakat bir hafta sonra alıştım. Hem mütercimlik, hem muhabirlik, hem musahhihlik, hülasa isimsiz gazetecilere mahsus ne iş varsa hepsini yapıyordum. Henüz adım, sanım malum değildi ve imzamı da gazetede görememiştim; belki de, birçokları gibi hiç de görmeyecektim. Acaba nefsim için bu daha hayırlı mı olurdu? Hususiyle İngiliz komisyoncu seyahate çıkmamış olsaydı da matbuat yerine ticarete girmiş bulunsaydım hayatımı daha rahat, daha emin, refahlı ve belasız mı geçirirdim? Belki... Ama ne yapalım ki olan oldu ve ilk makalem intişar etti.

Buna makale demek mübalağalı oluyor. Başlığını söylesem yetişir: "Guano gübreleri".

Guano gübreleri de nedir? Onu ne ben söyleyeyim, ne siz sorunuz. Zahir, matbuat âlemine gübre ile girdiğim için olacak ki benden evvelkilerden kimsenin yerine göz dikmeden, hiçbir muharririn çekilmesini istemeden, hiçbir liste hazırlamadan pek çabuk, birdenbire kendimi tanıttım; dal budak sardım, meyve ve mahsul verdim; eski bir tabirle "taazzuv" ettim. O ufacık makalenin altında, kısaca iki harf vardı: R. H. Bu iki harf, iki ay geçmedi, iki isme kalboldu; gazeteden gazeteye, mecmuadan mecmuaya atladı; yetişmedi bile... "Kirpi" ve "Aydede" gibi iki ayrı baş bile verdi.

Hülasa, Servetifünun'un bir kenarından ortaya, günün birinde, iyi veya kötü, onu ben diyemem, fakat muhakkak ki gürbüz, canlı, kökü çabuk kurumaz ve kolay sökülmez bir tahrir ağacı, kale duvarlarındaki incirler gibi rüzgârın ve kuşun getirdiği bir tohumla tutundu ve feyiz buldu.

Çiçekleri Tenkit

Uçan kalelerle uranyum bombalarını ve onlara benzeyen yeni hırdavatını bir yana bırakalım da eriştiğimiz baharın yüzü suyu hürmetine bu hafta –içinde bulunduğumuz mevsime uygun– zarif ve zararsız bir musahabe mevzuunu seçelim: Çiçeklerden bahsedelim.

Bazı şeyler vardır ki, insanlar yalnız kendi hisleri, zevkleri, meyilleri itibarıyla değil, umumun âdet, görenek, terbiye ve kökleşmiş itikatlarına kapılarak severler, beğenirler, överler, hatta bunlara laf söyletmezler; söyleyenlere de acayip acayip bakarlar ve "snop", "eksantrik", "münasebetsiz", "aklını beğenmiş"ten tutunuz da "zirzop", "deli" ye kadar dayanan sıfatlar verirler.

Mesela grup, tulu, mehtap, onlarca muhakkak güzel sayılır. Muhakkak "Ah," demelisiniz, "ne latif şu mehtap, şu fecir vakti, şu gün batışı!" Halbuki ben mor susam kadifeliğinde bir zemin üzerine çok yıldızlı, aysız ve aysız olduğu için de derin geceyi o taze ripolen boyalı mehtaplı gecelere tercih ederim. Mehtaplı gece, nedense, bana, eşyası nakledilmiş, yeni kiracı bekleyen badanası taze, bomboş, perdesiz, şıkır şıkır ve ayak seslerini büyültüp konuşma tonumuzun muvazenesini bozan boş apartman tesiri yapar. Hatta

fazla civcivli mehtapların, üzerine mavi rıh dökülmüş eski zaman mektupları kadar, şayet elim sürülürse dişlerimi gıcırdatacakmış kadar beni sinirlendirdiği bile olur!

Seher vaktini de pek sevmem. O, ne derece latif olsa yine az çok esneyerek, yarı sersem seyredilen ve geçirilecek uzun günü düşündüren bir manzaradır; başa çekilip çiğ ışığı, maskeleyen ılık yorganın hasretini ikide bir hissettirir ve "Keşke kalkmasaydım!" dedirtir!

Çiçekler de böyledir; tenkidine mesağ[1] yoktur.

Çiçek denince muhakkak beğenmek lazımdır.

Çiçekleri ben de severim; fakat coşkuncasına, delicesine, tenkitsiz ve itirazsız değil! Kendi kabahatleri olmamakla beraber itiraf etmeliyiz ki, çiçeklerin çoğu fazla süslü, lüzumsuzca, zevksizce makyajlı, hem renk, hem şekil hususunda müsrif, adeta "sonradan görme", "yeni zengin"dirler; haykırıcı ve yorucu bir şımarıklık arz ederler. Takmış takıştırmış, çekmiş çekiştirmiş, iki dirhem, bir çekirdek, hoppa ve haspa bir halleri vardır.

Bence hakikaten güzel ve zarif olan çiçekler tek renklileri veya tek renk üzerine yine aynı renkten açıklı koyulu olanlarıdır. Leylak, morsalkım, menekşe, elyotrop, vapurdumanı, ortanca, erguvan gibileri...

Erguvan, Boğaziçi yamaçlarında, güneş çekildikten sonra batı tarafından bir değirmi bulut kopmuş da yere inmiş ve bir fidana sarılmışa benzer. Sanırım ki, o çiçek, ışıklı ve renkli bir buğu gibi, kısa bir zaman geçince eriyip boşlukta kaybolacak!

1 mesağ: izin

Leylak dalında bir hüzün vardır, taze bir dul kadın hüznü ve hatta rayihası...

Morsalkım'a bayılırım: Taneleri bir meyve gibi dolgundur, eti diri, kokusu namuslu, rengi vakarlıdır. Zaten o, bir çiçek salkımıdır; üzüm salkımının sihirli bir elde çiçek oluvermişi... Mor salkımı şöyle kaldırıp ağzıma yakın tutacağım, dudaklarımla taneleri koparıp yiyeceğim bile gelir, hatta niçin gizleyeyim, bunu birkaç kere yapmışımdır, tadını almışımdır.

Menekşe, bütün dünyanın ve her seviyedeki insanın sevmesine, en bayağı şiirlerde ve aşk mektuplarında isminin geçmesine rağmen bir türlü pespayeleşemeyen tek kibar çiçektir. Sanki tabiat onu münhasıran[1] kadın göğsü üzerinde mevki almak için yaratmıştır. Menekşe rayihası, ten kokusu ve ipek temasıyla ne derece uyuşur! Göğüs, menekşenin ikinci fideliğidir.

Ortanca, filvaki fazla iri kafalıdır, çiçeklerin "megalocéphale"idir; bu sebepten de oldukça bön duruşludur; lakin iri başlı çocuklar gibi hoş bir saflık, sevimlilik gösterir; ayçiçeğindeki gibi hem ahmak, hem küstah, hem liyakatsiz, hem de liyakatlilerin tepesine çıkmaya teşne, hülasa haddini bilmez değildir.

Hercai menekşe'yi güzel bulan var mıdır, bilmem. Ayrı ayrı bakılırsa, evet, onlar ne parlak renklerdir, ne kadife tenlerdir, nasıl da kaprisli benekler, zat boyalar, kelebek gibi süslü şeylerdir. Fakat sade tumturaklı kelimeler bir araya getirilerek yazılmış eski gazeller gibi nasıl da sarf edilen emeğe

1 münhasıran: özellikle

değmez, cebr-i tabiatla vücut bulmuş, boş, fikirsiz, özenti, lüzumsuz marifetlerdir. Ne zaman bir hercai menekşe tarhına baksam kendi kendime şöyle derim: "Aman, hep birden canlanıverseler de kanatlarını açıp uçsalar, gökyüzüne dağılıp gözümün önünden defolsalar!"

Zaten bazı çiçekler tarlalarında ve fidanlarında o derece kelebeğe, kuşa benzerler ki, bir kedi veya bir köpek aralarına daldığı zaman ürkerek yerlerinden kalkıp sürü halinde uçmadıklarına, ufkun bir tarafında kaybolmadıklarına şaşarım!

Siklamen, çiçeklerin en fazla kuşa benzeyenidir. Ama ayağından ökseye tutulmuş, minimini, hoş bir Hindistan serçesi... Hep uçma vaziyetinde ve arzusundadır; rüzgâr vurursa telaşı bile sezilir. O haline baktıkça koparıp zavallıyı boş bir ümitten kurtarmak isterim.

Yıldızçiçeği, sıra sıra delikleriyle hoş bir peteğe benzer ve bana şöyle dedirtir: "Haniya içinde bunun balı?"

Nergis, bir zamanlar mahbube gözüne benzetildiği için kıymetliymiş; bugün artık kale alınmıyor. Zira şimdi gözde aradığımız, şekil ve renkten ziyade manadır, fikirdir. Nergis çiçeğinde ise göz, vitrinlerde gördüğümüz armut sapı belli, kurabiye kalçalı modern tip mankenlerin cam gözleri kadar, güzellikleri nispetinde cansız, ruhsuz ve cereyansızdır.

Akasya çiçeği zariftir ama çok verimlidir, çamaşır leğeninden taşan sabun köpüğü gibi dallarından sarkar. Ayrıca mübarek çiçek arıların imarethanesidir. Bana öyle gelir ki, bu çiçek, göbeğine konup balını emen arıdan dolayı değil, kendiliğinden sesli, vızıltılı ve hareketlidir!

"Aslanağzı", "Kaleçiçeği", "Anasına babasına pay veren" gibi muhtelif isimlerle anılan çiçeklerin hercai menekşelerle renk müşabeheti ve bolluğu bakımından bir karabetleri olsa gerektir; hercailer göz, bunlar ağızdır. Çocukluğumdan kalan bir alışkanlıkla, nerede bulsam gırtlaklarına basarak ağızlarını açtırıp kapatmaktan kendimi hâlâ, bu yaşımda menedemediğimi söylersem ne buyurursunuz? "Anasına, babasına pay verenler", o acayip şekillerinden ve isimlerinden dolayı bana biraz da yeni şiirleri hatırlatırlar.

Lâle, tarihimizde meşhur bir devir yaşamıştır. Fakat şöhretine rağmen, beni tamamıyla kayıtsız bırakır. Mermer, kumaş ve demir üzerinde motif ve ornöman olarak çok işe yarayan bu çiçek, yaprakları yarı kapalı iken bir derece hoşa giderse de açılınca öyle bayağılaşır, aptallaşır, bir paralık olur ki...

Gül'e laf söyletmezler; fakat çeşidinden bana bıkkınlık gelmiştir. Menekşe gülünden tutunuz da şakayığa kadar irili ufaklı, boy boy, renk renk, biçim biçim kaç nevi mevcuttur, Allah'ım! Bunun kültürüne sarf edilen emekle beşeriyet, herhalde, daha mükemmel bir kültüre sahip olurdu. Bütün gül isimlerini yazayım desem gazetemizin bir nüshası, sanırım kifayet etmez.

Karanfil'i pek severim; fakat onu da insanlar, çalışa çabalaya öyle uygunsuz renklere sokmuşlar, öyle pespayeleştirmişler ki... Karanfilin koyu renklileri, koyu renk tuvaletlere bürünmüşleri hoştur; ciddi rayihasına bu hal yakışır. Bu hanım hanımcık çiçeği tutup da sarı, pembe, ille karma karışık çiğ renklere bulamak, hoppa kıyafetlere sokmak ne yazık! Bazı çiçekçi camekânlarında gördüğüm çividi boyalı, toz

pembeleri beni adeta mahzun ediyor. Namuslu, haysiyetli aile kızlarının bar sahnelerine ve iskemlelerine düşmesi, kepazeleşmesi gibi bir şey!

Pek eğri büğrü, çengelli kıskaçlı, ağızlı burunlu, gözlü kaşlı, boru veya zil şekilli, hokkabaz edevatına benzeyen çiçekleri de sevmem.

Asıl güzel olan çiçekler insan elinin ıslahına çalışmadığı çiçekler, bilhassa meyve ağaçlarının çiçekleridir.

Elma çiçeği bunlar arasında da birinciliği kazanır. Tam mevsimindeyiz, elinize düşer, dikkatle bakınız: O yalın kat yaprakların sedef hareli ne mükemmel bir teni, ne uçuk bir pembeliği, sonra, ortalarında uçları minimini topuzlu daha koyu bir pembelikte yumuşacık, fakat yine de dipdiri ne sevimli kirpikleri vardır. Ya rayihası? Belli belirsizdir; pek hassassanız ateşte yanan elma kabuğunun eşsiz kokusunu onda fark edebilirsiniz.

Zaten doğrusunu isterseniz, gül gibi, yasemin, fulya, zambak, manolya gibi insanın burnuna, birdenbire fiske atan kokularla benim başım hoş değildir. Bu çiçekler, insanın eline verilip de kapağını açınca içinden kukla, fare, yılan ve o cinsten münasebetsiz bir nesne fırlayan sürprizli kutulara benzerler; burnunuza tuttunuz mu rayiha, genzinize yaylı bir aletten kopmuş gibi sıçrar, zevkinizi bozar. Bundan dolayıdır ki, meyve ağaçlarıyla kır çiçeklerinin kokularını, bilhassa yonca ve çayır kokusunu değme lüks bahçe çiçeklerinkine üstün bulurum.

Çadırçiçeği, kır çiçekleri arasında en fazla sevdiğimdir: Haniya, kupkuru tarlalara arşın arşın uzanan ve ötesinden, berisinden soluk mavi veya donuk beyaz, çadır biçimli çiçekler veren mahviyetli, sevimli ot... Çorak toprakların tebessümü!

Katırtırnağı'na da –çok keskin sarılığına rağmen memleketimizin yamaçlarına yaraştığı, onlara bir hususiyet verdiği, gurbetlerde İstanbul sırtlarını düşündürerek renkli ve canlı, hayalimden geçtiği için– ayrı bir muhabbetim vardır. Ona bu münasebetsiz ismi veren kaba herifi –eski zaman hükümdarlarından olsaydım– muhakkak "Kırk katır mı istersin, kırk satır mı?" diye müthiş bir cezaya çarptırmaklığım mümkündü. Teşbihte hata olmaz derler ama bunu katırlık derecesine çıkarmamak şartıyla...

Bir o hödüğe bakınız, bir de pek zarif, cidden müsemmasına uygun bir çiçeğe "hanımeli" ismini veren zevk sahibini düşününüz, siz de benim gibi birincisine hiddet etmez, ötekine ise rahmet okumaz mısınız?

"Katırtırnağı" demesen bile "kuzutırnağı" desen ne olurdu be adam! Tabiatın numunesini verdiği binlerce güzel hayvan arasında çiçeğe benzetmek için düşünüp taşınıp katırı seçmek ne tabiatsızlık!

"İstidat" Bahsinde Bir Hatıra

Muharrirlik artık bir meslek şeklini, mahiyetini aldı; isimlerimiz kütüğe geçti; bundan sonra biz de kayıtlı ve sicilliyiz.

Okuyucularımızın çoğu, zannederim bu hadiseden habersizdirler; yazı yazmakla geçinenlere mahsus bir esnaf loncası kurulduğunu bilmiyorlar. Loncada kaydı bulunmayarak gazetecilik edenlerden para cezası alınacak, böylelerine yazı yazdırılmayacak. Şayet yine yazarlarsa ceza arttırılacak, meslek kapısı yüzlerine sımsıkı kapatılacak. Mükâfat kısmı da var; ceza kısmı kadar sarih değilse de hayli faydalı noktalara tesadüf ediliyor; memurlar gibi bazı istifadelerimiz olacakmış, ahir ömrümüzde aç, sefil kalmayacakmışız. Hepsi âlâ, hepsi iyi düşünülmüş isabetli kararlar... Avarelikten kurtuluyoruz.

İşte bu teşkilatın kurulması için muharrirlere birer varaka sunuldu, birçok şeyler soruyorlar, bu arada şöyle bir sual de mevcut;

"İlk yazınız hangi tarihte ve nerede çıktı?"

Mazisi uzak olan kodaman meslektaşlar için bütün bir sanat hayatını gerisin geri giderek ta başladığı yolun hareket noktasına götüren düşündürücü bir sorgu... Ben ona sadece, kısaca:

"Meşrutiyetin ilanı tarihinden beri..." cevabını verdim, kurtuldum.

1908-1939, tam otuz bir sene! Bu otuz bir senenin yalnız başlangıçta ve ortasında topu topu bir buçuk senelik memuriyet hayatım var; üst tarafını yalnız muharrir olarak geçirmişim, geçinmişim, muallim ve mebus bile olamamışım. Demek ki bu itibarla yüzde doksan dokuz üç çeyrek su katılmamış muharrir benim. Bravo! Memnunum.

Bu hususi ve mahrem sevinçten sonra ilk imzalı yazımı düşünmeye koyuldum. Ne idi, nerede çıkmıştı? Nihayet buluyorum: "Ayşe'nin talii" başlıklı bir hikâye... Profesör Faik Sabri'nin çıkardığı Muhit mecmuasında basılmış, 1909 tarihinde yani otuz sene evvel, yirmi yaşını doldurduğum ay içinde!

Asıl tuhafı o ilk acemilik yazım, şimdi, yeni harflerle basılmış olan Memleket Hikâyeleri kitabımda mevcuttur; gayretli tabiim ve kitapçım Semih Lûtfi Erciyas antika meraklıları gibi aramış, taramış, nereden buldu ise bulmuş, kitaba eklemiş, iyi etmiş!

Mademki esnaf loncamızın kurulması münasebetiyle kendimden bahis yoluna düştüm, devam edeyim: Şöhreti bana, önce hikâye değil, mizahi makale getirdi; altına Kirpi imzasını attığım yazılar... Mizahi yazı yazmak nereden de aklıma gelmişti? Bu, bir hikâyedir.

Galatasaray'ın gece yatısı talebesinden olduğum için sıkıntıdan kendimi edebiyata vermiştim; hem okur, hem yazardım. Ama ciddi şeyler okur, ağır başlı yazılar yazardım. Edebiyatta mizah, o zaman yer tutmamıştı; "inşa" kitabı mizah bahsinde

"şathiyyat[1]"dan şiddetle "mücanebet[2]" tavsiye ediyordu. Hoş, böyle bir tavsiyeye hacet ne? Biz "edebiyat-ı cedide"nin ohlarına, ahlarına, "heyhat" ve "efsus"larına ağız uydurmuş, inim inim inliyor; züppe birer "mecnun" gibi upuzun saçlarımızı önümüze döküp iç çekiyor, ağlıyor; cüce Ferhat'lar misali kuru kafamıza kalemimizin küsküsünü vurup of çekiyorduk.

Bu nale ve efgan sırasında, neredense elime yırtık pırtık bir risale geçti; tatsız, tuzsuz yazılarla doluydu; acele acele sayfalarını çeviriyordum, birden, bir makaleye saplanıp kaldım. Avrupa'da yapılan zarif, minimini, cici, nikel anahtarlarla bizim yerli, iri, hantal, demirden ve kapkara anahtarların bir hoş mukayesesi... Altındaki imza; Düyunu Umumiye Direktörü Âli.

İşte bana ilk mizah zevkini veren ve bir mizah edebiyatı olduğunu öğreten yazı budur.

Diyebilirim ki Âli Bey'in anahtarları benim dimağımda, kapalı bir hücreyi açtı; başımın karanlık bir köşesine ışık ve hararet saldı; mizah tohumumun filizlenmesine sebep oldu; fakat pek çabuk ve pek kolay değil.

Meşrutiyet ilan edilmişti, Fecr-i Ati kurulmuştu, Muhit de, bahsettiğim hikâye çıkmış, Resimli Kitap'ta bir sürü ufak nesir parçaları ve Servet-i Fünun'da çeşit çeşit yazılarım intişara başlamıştı; kendi aramızda tanınmış, belli başlılar arasına alınmıştım. Hatta gündelik "Tercüman-ı Hakikat"a ara sıra başmakale bile yazıyordum; laf değil! Ama varağı mihri vefayı kim okur kim dinler?

O esnada "Kalem"in parlak devresiydi ve ona rakip olarak bir de "Âlem" diye taklit bir mizah mecmuası çıkıyordu.

---

1 şathiyat: alaylı, eğlenceli hikâyeler

2 mücanebet: bir şeyden sakınma, çekinme, çekilme, uzak durma

Bir gün, hiç unutmam, Rızapaşa yokuşunda mektep mubassırlarımdan Muhtar Bey'le karşılaştım, dedi ki;

"'Alem'i çıkaranlar benim arkadaşlarımdır. Şuna yardım etsene..."

"Ne münasebet," diye itiraz ettim. "O bir mizah gazetesi... Benim mizahla ne alakam var?"

"Hele bir tecrübe et, muvaffak olacağına eminim."

Acaba? Ertesi günü –yağmurlu, soğuk, berbat bir kış sabahı– havadan, çamurdan, yolsuzluktan şikâyet eden bir mizah makalesi yazdım; hoşça bir şey oluvermişti, oynak ve kıvrak bir musahabe...

Gazeteye götüreyim mi? Bir daha okudum, başımı salladım, dudağımı büktüm, düşündüm ve kâğıdı yırtıp sobaya attım. Mizah benim işim değildi.

Meğerse işimmiş... İlk tuhaflık makalemi beğenmeyip ateşe fırlattıktan iki ay sonra Kirpi imzalı mizahi yazılar Türkiye'de büyük bir rağbetle okunan muharrir bendim; bu müstear imzanın isim babası da Yakup Kadri idi.

Ben kendimin ne olduğunu bilmiyormuşum...

Onun içindir ki bugün acayip acayip şiirler, münasebetli münasebetsiz nesirler altında gördüğüm genç imzalara bakarken derim ki:

"Bunlar da ne olduklarını henüz bilmiyorlar, belki bir gün bir dirayetli mubassıra rast gelirler veyahut bir anahtar ele geçirirler, hakiki istidatlarını keşfedip işletirler."

Haniya o günler?

SON

Refik Halid Karay'ın Eserleri

Anı

1- Minelbab İlelmihrab

2- Bir Ömür Boyunca

Hikâye

1- Memleket Hikâyeleri

2- Gurbet Hikâyeleri ve Yeraltında Dünya Var

3- Memleket Hikâyeleri – Gençler İçin

4- Gurbet Hikâyeleri – Gençler İçin

Kronik

1- Bir Avuç Saçma

2- Bir İçim Su

3- İlk Adım

4- Makyajlı Kadın

5- Tanrı'ya Şikâyet

6- Üç Nesil Üç Hayat

7- Üç Nesil Üç Hayat – Gençler İçin

Mizah

1- Ago Paşa'nın Hatıratı

2- Ay Peşinde

3- Deli

4- Guguklu Saat

5- Kirpinin Dedikleri

6- Sakın Aldanma, İnanma, Kanma

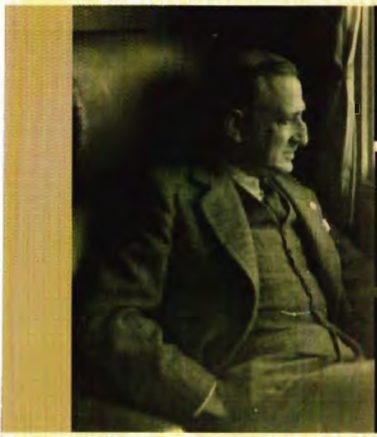
7- Tanıdıklarım

Roman

1- Anahtar
2- Ayın Ondördü
3- Bu Bizim Hayatımız
4- Bugünün Saraylısı
5- Çete
6- Dişi Örümcek
7- Dört Yapraklı Yonca
8- Ekmek Elden Su Gölden
9- İki Cisimli Kadın
10- 2000 Yılın Sevgilisi
11- İstanbul'un Bir Yüzü
12- Kadınlar Tekkesi
13- Karlı Dağdaki Ateş
14- Nilgün
15- Sonuncu Kadeh
16- Sürgün
17- Yerini Seven Fidan
18- Yezidin Kızı
19- Yüzen Bahçe

Refik Halid Karay'a Dair Bir İnceleme

Refik Halid Karay – Ankara
Hazırlayan: Ali Birinci

Refik Halid Karay

Sakın Aldanma, İnanma, Kanma

"Sakın aldanma, inanma, kanma... Yalan dolan makaraları yine sağılmaya başlanacak, yine elimizdekiler kapılıp deve yapılacak; toklar çekilip biraz da açlar yalanacak... Bu işin künhü budur! Polis zannedeceksin, harami çıkacak; nimet diye gideceksin, tuzak çıkacak; melek görünecek, şeytan çıkacak... Gözünü açmazsan yine yumurtalar cılk çıkacak!

Hülasa artık her sakallıyı baban sanma, her lafa kulak asma, kabadayılığa yekûn tut, efeliğe kapılma... Bu benim sana baş nasihatim: Gözünü aç, ayağını tetik at, yine aldanma, inanma, kanma!"

Refik Halid Karay, *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*'da, savaş yıllarında yaşanan, parasızlığı, yiyecek, içecek, yakacak kıtlığını, halkın düştüğü sefaleti, söylenen yalanları, aldatmaları alaylı ve hicivli bir üslupla dile getirirken, mütareke yıllarında Hatay - Antakya üzerine kaleme aldığı öyküler ile de okuyucusuna belgesel niteliğinde bir eser sunuyor.

ISBN 978-975-10-3090-0

9 789751 030900